

TEORIJA IN PRAKSA

Č 186613

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1983, LET. XX, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

6

IZ VSEBINE

Boris Majer: Ustvarjalna svoboda, dialog, idejni boj (aktualni intervju)

Ciril Ribličič: Kaj kažejo raziskave o uresničevanju delegatskega sistema v Jugoslaviji

Janez Stanovnik: UNCTAD — forum »svetovnega upora zapostavljenih« (pred VI. zasedanjem v Beogradu)

Janez Prašnikar: Organizacija združenega dela v praksi jugoslovanskega samoupravljanja

Geza Bačič: Uresničevanje pravic narodnosti

Gunnar Myrdal: V krizi je sodobna civilizacija (pogovor z Nobelovim nagrajencem)

TEORIJA IN PRAKSA

1983

6

revija za družbena vprašanja, let. XX., št. 6, str. 809—936,
Ljubljana, junij 1983, UDK 3 YU ISSN 0040—3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani:
revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Anton Bebler, Vlado Benko, Adolf Bibič, Maca Jogan, Stane Južnič, Marko Kerševan, Peter
Klinar, Bogomir Kovač, Stane Kranjc, Lev Kreft, Ivan Lapajne, Matjaž Maček, Boris Majer,
Boštjan Markič, Breda Pavlič, Ernest Petrič, Boštjan Pirc, Franci Pivec, Ciril Ribičič, Slavko
Soršak, Vlado Sruk, Franc Šali, Mile Šetinc, Ivo Tavčar, Niko Toš, France Vreg

PREDSEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Boris Majer

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Dušan Dolinar, Ivan Hvala, Maca Jogan, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Andrej
Kirn, Albin Mahkovec, Boštjan Markič, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Ciril Ribičič, Lojze
Sočan

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

POMOČNIK GLAVNEGA IN ODGOVORNEGA UREDNIKA:

Ivan Hvala

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Alenka Božič, Mojca Mihelič

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, tel. 341-589 in 341-461 int. 32

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 300 din, za druge individualne naročnike 450 din, za delovne
organizacije 800 din, za tujino 1400 din; cena enojne številke v prosti prodaji 70 din in dvojne
številke 100 din

**Razširjena zvezka 2—3 in 4—5 (»Marx sto let kasneje«) sta v prosti prodaji po 200 din (komplet
400 din)**

ZIRO RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo
Teorija in praksa; devizni račun: Ljubljanska banka — Gospodarska banka Ljubljana (ključ)
3189/5

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10
novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani,
za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »DELO«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK:

- CIRIL RIBIČIČ: Kaj kažejo raziskave o uresničevanju delegatskega sistema v Jugoslaviji 811

AKTUALNI INTERVJU:

- BORIS MAJER: Ustvarjalna svoboda, dialog, idejni boj 817

ČLANKI, RAZPRAVE:

- JANEZ PRAŠNIKAR: Organizacija združenega dela v praksi jugoslovanskega samoupravljanja 832
GEZA BAČIČ: Uresničevanje pravic narodnosti 845

DIALOG SEVER-JUG V BEOGRADU:

- JANEZ STANOVNIK: UNCTAD – forum »svetovnega upora zapostavljenih« 862
STANE PAVLIČ: Šesti UNCTAD (geneza in perspektiva) 875

SOCIALIZEM V SVETU:

- BRANKO PRIBIČEVIČ: Evrokomunizem pred izzivi parlamentarne demokracije 889
DANICA PURG: Kako je z izpolnjevanjem obljub francoske socialistične vlade 904

POGOVOR Z AVTORJEM:

- GUNNAR MYRDAL: V krizi je sodobna civilizacija 910

SODOBNI SVET:

- VERA BENKO: Brazilsko odpiranje (ali: kaj je novega v Braziliji po novembrskih volitvah?) 916

STROKOVNA IN ZNANSTVENA SREČANJA:

- PRIMOŽ JUŽNIČ: Slovensko-avstrijsko sociološko posvetovanje 923

PRIKAZI, RECENZIJ:

- MILOVAN MITROVIČ: Jugoslovenska predratna sociologija (Maca Jogan) 924
BRANISLAV SINADINOSKI: Libanonska razpotja nekoč in danes (Jordan Jovanovski) 926

- Med novimi knjigami 928
Iz domačih revij 929
Bibliografija knjig in člankov 931
Avtorski sinopsisi 935

TEORIJA IN-PRAKSA
revija za družbena vprašanja,
let. XX, št. 6, str. 809–936,
Ljubljana, junija 1983

CONTENTS:

EDITORIAL:

CIRIL RIBIČIĆ: What Do the Research Studies on the Implementation of the Delegate System in Yugoslavia Point to 811

THE INTERVIEW:

BORIS MAJER: Creative Freedom, Dialogue, Ideological Struggle 817

ARTICLES, STUDIES:

JANEZ PRAŠNIKAR: Organizations of Associated Labour in the Practice of Yugoslav Self-Management 832
GEZA BAČIĆ: The Realization of the Rights of Nationalities 845

THE NORTH-SOUTH DIALOGUE IN BELGRADE:

JANEZ STANOVNIK: UNCTAD – the Forum of "a Worldwide Riot of the Deprived" 862
STANE PAVLIČ: The Sixth UNCTAD 875

SOCIALISM IN THE WORLD:

BRANKO PRIBIČEVIĆ: Eurocommunism Faced with the Challenges of Parliamentary Democracy 889
DANICA PUŽIĆ: Will the Promises Given by the French Socialist Government be kept? 904

INTERVIEW WITH THE AUTHOR:

GUNNAR MYRDAL: The Modern Civilization Has Come to a Crisis 910

CONTEMPORARY WORLD:

VERA BENKO: Brazil's Opening up (Is There anything New in Brazil after the November Elections) 916

PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC ENCOUNTERS:

PRIMOŽ JUŽNIČ: The Conference of the Slovene and Austrian Sociologists 923

REVIEWS, NOTES:

MILOVAN MITROVIĆ: Yugoslav Pre-war Sociology (Maca Jogan) 924
BRANISLAV SINADINOSKI: Lebanese Cross-roads in the Past and Present (Jordan Jovanovski) 926

A SURVEY OF NOW BOOKS 928

FROM DOMESTIC REVIEWS 929

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES 931

AUTHORS' SYNOPSSES 935

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ:

ЦИРИЛ РИБИЧИЧ: На что указывают исследования по осуществлению делегатской системы в Югославии 811

АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ:

БОРИС МАЙЕР: Творческая свобода, диалог, идейная борьба 817

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

ЯНЕЗ ПРАШНИКАР: Организация Обеденного труда в практике югославского самоуправления 832
ГЕЗА БЕЧИЧ: Осуществление прав национальностей 845

ДИАЛОГ СЕВЕР-ЮГ В БЕЛГРАДЕ:

ЯНЕЗ СТАНОВНИК: УНКТАД – форум „мирового восстания пренебреженных” 862
СТАНЕ ПАВЛИЧ: Шестой УНКТАД 875

СОЦИАЛИЗМ В МИРЕ:

БРАНКО ПРИБИЧЕВИЧ: Еврокоммунизм стоящий перед вызовом парламентарной демократии 889
ДАНИША ПУРГ: Как дела с выполнением обещаний данных французским социалистическим правительством? 904

РАЗГОВОР С АВТОРОМ:

ГУННАР МЫРДАЛ: В кризисе современная цивилизация 910

СОВРЕМЕННЫЙ МИР:

ВЕРА БЕНКО: Открывается ли Бразилия (или что новое в Бразилии после ноябрьских выборов)? 916

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ И НАУЧНЫЕ ВСТРЕЧИ:

ПРИМОЖ ЮЖНИЧ: Советование словенских и австрийских социологов 423

ОБОЗРЕНИЯ РЕЦЕНЗИИ:

МИЛОВАН МИТРОВИЧ: Югославская довоенная социология (Маца Иоган) 924
БРАНИСЛАВ СИНАДИНОСКИ: Ливанское распутье однажды и сегодня (Йордан Йовановски) 926

СРЕДИ НОВЫХ КНИГ 928

ПО СТРАНИЦАМ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ЖУРНАЛОВ 929

БИБЛИОГРАФИЯ СТАТЕЙ И КНИГ 931

АВТОРСКИЕ СИНОПСИСЫ 935

CIRIL RIBIČIČ

Kaj kažejo raziskave o uresničevanju delegatskega sistema v Jugoslaviji

Iz obsežnih raziskav, analiz, poročil, zbranih podatkov in drugega gradiva ne moremo preprosto in zanesljivo ugotoviti dejanskega stanja, uveljavljenih sprememb, ki jih je prinesel delegatski sistem ter vzrokov za najpomembnejša odstopanja od ustavnih načel in idejnopolitičnih usmeritev.* Posebno v tej etapi, ko so teorija in metode raziskovanja delegatskega sistema še na začetku, se do temeljnih problemov uresničevanja delegatskega sistema ni mogoče dokopati, ne da bi se naslonili na **subjektivna mnenja, ocene, ugotovitve in ugibanja tistih**, ki se praktično in poglobljeno teoretično ukvarjajo z delovanjem delegatskega sistema. Na njih v precejšnji meri temelji tudi ta prikaz raziskovanja uresničevanja delegatskega sistema; seveda je bila opravljena njihova selekcija in kritična presoja.

Pregled in analiza podatkov, mnenj, ocen, ugotovitev in ugibanj bralcu omogočata, da sam presodi, katera so temeljna odprta vprašanja sedanjega delovanja in bodočega razvoja delegatskega sistema in si ustvari celovitejšo sliko o tem. Zato se na tem mestu omejujem na nekaj bistvenih sklepnih opozoril in ugotovitev, ki pa ne pomenijo poskusa povzeti bistvene probleme, obravnavane v tem pregledu raziskav.

1. Proti koncu drugega delegatskega mandatnega obdobja so se optimistične in nerealne ocene o že doseženih »zgodovinskih« premikih na področju uresničevanja ustavne zamisli delegatskega sistema začele umikati (tudi pri istih avtorjih) **bolj umirjenim, realnim in kritičnim**. Ta proces je bolj izrazit pri raziskovalcih kot pri družbenopolitičnih delavcih, poteka pa tudi pri najširšem krogu delovnih ljudi, če sklepamo na podlagi novjših javnomnensjskih raziskav. V zadnjem času se pojavljajo tudi posamezne preveč črnoglede ocene, ki ne upoštevajo dovolj niti revolucionarnosti in daljnosežnosti ideje, niti realnih družbenoekonomskih in družbenopolitičnih razmer, v katerih se delegatski sistem postopno uve-

* Sklepne ugotovitve obsežnejšega pregleda raziskav v SR Sloveniji in SFR Jugoslaviji o delovanju in uresničevanju delegatskega sistema. Bilten Raziskovalnega inštituta Univerze E. Kardelja v Ljubljani, št. 9/1982.

ljavlja. Kritična obravnava takšnih ocen je zlasti pomembna, kadar se navezujejo na idealistično prikazovanje delovanja prejšnjega sistema odbornikov in poslancev ter iščejo rešitve za prihodnji razvoj v vračanju k zgodovinsko presežnim načelom političnega predstavnštva.

Ne glede na aktualne težave in slabosti je pomembno še naprej **dograjevati dolgoročnejšo perspektivo** razvoja delegatskega sistema ter čimbolj jasno razmejiti zametke bodočega delegatskega odločanja, temelječega na načelih samoupravne delavske demokracije, od ostankov starega. S tega vidika je očitno, da bistvenih premikov ne gre pričakovati od vnašanja pomembnejših institucionalnih sistemskih rešitev, razen kolikor gre za racionaliziranje organiziranosti na podlagi analize praktičnih izkušenj, temveč od široke samoupravne in družbenopolitične aktivnosti pri **uresničevanju** ustavne zamisli delegatskega sistema.

2. Ena najpomembnejših nalog je uveljavljanje odločilne vloge združenega dela v delegatskem sistemu, od delegacij tozdov, prek konferenc delegacij, zborov združenega dela in zborov uporabnikov skupščin samoupravnih interesnih skupnosti do zveznega zbora skupščine SFRJ. Samo angažiranje vseh naprednih socialističnih sil v okviru teh institucij, ne pa iskanje **novih, dodatnih oz. vzporednih poti** za uveljavljanje odločilne vloge združenega dela, lahko prispeva k pomembnejšim spremembam pri uveljavljanju delegatskega sistema kot oblike neposredne razredne demokracije. Tudi predlogi o ukinjanju delegacij in prenašanju njihovih funkcij na delavske svete in predlogi o ukinjanju omejitve pasivne volilne pravice za poslovodne in nekatere druge vodilne funkcije v tozdih niso prepričljivi in ne bi pozitivno prispevali k razreševanju temeljnih problemov uresničevanja delegatskega sistema. Pozitivne strani teh predlogov je mogoče in potrebno upoštevati pri doslednejšem uveljavljanju tesnega sodelovanja delegacij in delavskih svetov ter zaostritvi odgovornosti poslovodnih struktur in strokovnih služb tozdov v zvezi z delovanjem in strokovno pomočjo delegacijam.

V združenem delu je potrebno premagovati težnje po omejevanju delegatskega odločanja na kratkoročne pereče probleme posameznega tozda, uveljavljati je potrebno odgovornost delegacij tozdov za delovanje delegatskih skupščin na vseh ravneh kot eno od oblik odločanja delavcev o pogojih in rezultatih lastnega dela ter premagovati vkoreninjeno prepričanje o nujni ločenosti proizvodnega in teritorialnega organiziranja ter nerazumevanje in podcenjevanje uresničevanja ustavne zamisli občine kot komune in republike kot samoupravne skupnosti in države, ki ima poudarjeno odgovornost za delovanje federacije.

3. Izkušnje pri uresničevanju in delovanju delegatskega sistema kažejo, da nobene revolucionarne ali vsaj radikalne spremembe v socialni strukturi, načinu in vsebini dela in odločanja delegatskih skupščin ter v njihovem odnosu do celotne samoupravne delegatske baze ni mogoče uveljaviti samo s spremembo ustave, zakonov, statutov ali poslovnikov.

Celo tako preprostih in jasnih (ter za oblast in samoupravljanje delavskega razreda pomembnih) ustavnih določb, kot so te, ki se nanašajo na socialno strukturo delegacij in delegatskih skupščin (struktura v delegacijah mora ustrezati socialni strukturi samoupravne skupnosti, za delegiranje v zbore skupščin je temeljno merilo število zaposlenih oziroma prebivajočih v samoupravnih skupnostih, v zveznem zboru mora biti najmanj polovica delegatov iz delegacij tozdvov itd.) se v praksi ne uresničuje dosledno, kadar in kjer subjektivne sile trajno, pogumno in načelno ne uveljavljajo naprednih družbenih usmeritev z najširšo politično aktivnostjo. Toliko bolj velja to za tista ustavna načela, ki so nujno splošnejša (npr. skupščina je organ družbenega samoupravljanja in najvišji organ oblasti v okviru pravic in dolžnosti družbenopolitične skupnosti), za katerih uveljavitev je potrebna obširna in celovita aktivnost in katerih uspešnost uveljavljanja je mnogo težje preverjati, ocenjevati, kritizirati. Skratka, v na videz demokratičnih oblikah in metodah delovanja delegatskega sistema v vseh njegovih segmentih in na vseh ravneh se poskušajo vztrajno **ohranjati in ponovno oživeti posamezni elementi političnega predstavnštva.**

V zvezi s tem so zelo ilustrativni zbrani podatki o odstopanju socialne strukture delegatskih skupščin, zlasti na višjih ravneh, od socialne strukture tozdvov, delovnih in krajevnih skupnosti, v korist starejših, moških, nosilcev poslovnih in političnih funkcij ter neproizvodnih sfer. Enako velja za podatke o velikem deležu pobud, ki v delegatske skupščine in njim odgovorne organe prihajajo po nedelegatskih poteh. O deformiranosti, okostenelosti in neustreznosti aktivnosti delegatov pa priča podatek, da se delegacije v mnogih primerih obračajo na zbore delegatskih skupščin mimo »svojega« delegata.

V zvezi s temi slabostmi velja ugotoviti, da ureditev in praksa zamenljivosti delegatov pomembno omejuje možnosti za njihovo uveljavljanje. Zamenljivost delegatov se je dokazala kot imanentna delegatskemu sistemu in kot napredna ureditev, ki sicer sama po sebi ne ureja temeljnih problemov delovanja delegatskega sistema, spodbuja pa najdoslednejše uresničevanje ustavne zamisli in zelo jasno razkriva ostanke predstavnštva oziroma odborništva v našem delegatskem sistemu. Pomeni zahtevnejšo in težje uresničljivo ureditev, ki ne gradi na odgovornosti peščice stalnih delegatov, temveč na kolektivni odgovornosti delegacij, včlenjenih v samoupravne skupnosti in zahteva odločno prilagajanje vsebine, metod in oblik dela delegatskih skupščin, izvršnih in upravnih organov ter družbenopolitičnih organizacij. Prednosti zamenljivosti so torej praktično že uveljavljene v tem, ne pa v tem, da bi stalnega splošnega ljudskega predstavnika zamenjali s strokovnjakom za določene sklope vprašanj, kot skušajo nekateri kompromitirati samo ideje zamenljivosti. Tako kot stalni delegat ne sme ohranjati osamosvojenih pozicij splošnega predstavnika, tudi funkcije zamenljivega delegata ne smemo reducirati na strokovno delovanje.

Za realizacijo ustavne zamisli delegatskega sistema je nujna najširša politična akcija, ki seže do vsakega delavca v združenem delu in krajana v krajevni samoupravi. Menim, da je eden pomembnih vzrokov za zastoje in slabosti pri uresničevanju delegatskega sistema ravno v tem, ker takšna široka družbenopolitična aktivnost upada oziroma je usmerjena na druga vprašanja oziroma ravni. V zvezi s tem ni pretirano govoriti o posameznih elementih omajanega zaupanja v sposobnosti in moč delegatskega sistema, da se v njegovem okviru razrešujejo pereča družbena vprašanja.

Po eni strani je sicer resnična pogosta ocena, da je naš delegatski sistem bolj uspešen pri izražanju interesov kot pri njihovem medsebojnem usklajevanju. Po drugi strani pa velja poudariti, da problemi usklajevanja, sinteze in upoštevanja splošnih družbenih interesov ne morejo biti le problem višjih delegatskih ravni, temveč so oziroma bi morali biti predvsem problem, ki se začneja razreševati v temeljnih samoupravnih skupnostih. Premajhna aktivnost družbenopolitičnih organizacij, samoupravnih organov, poslovodnih in strokovnih služb prispeva k temu, da se **prek delegacij izražajo praviloma ozki posebni interesi**, pogosto pa celo lokalistični, podjetniški, cehovski. Delegacije se pogosto omejujejo na opozorila in predloge v zvezi s tistimi zadevami, ki najbolj neposredno zadevajo problem posamezne samoupravne skupnosti, veliko manj pa so pripravljene, usposobljene in oborožene za to, da prevzamejo odgovornost za celotno odločitev delegatskih skupščin.

To se kaže v pomanjkanju razprave in dialoga med delegati, zaradi česar skupščine večkrat učinkujejo kot glasovalni stroj in niso mesto resničnega usklajevanja interesov, krepita pa se tudi položaj in vloga izvršnih svetov. Odločitve se sprejema in dograjuje v polemikah med posameznimi delegati in izvršnim svetom, pri čemer izvršni svet pogosto brani splošen družbeni interes, posamezni delegati opozarjajo na posebne razmere, ki niso dovolj upoštevane, večina delegatov pa to razpravo bolj ali manj pasivno spremlja. V takšnih razmerah delegati usklajevanja interesov v delegatskih skupščinah ne občutijo dovolj kot sestavni del svojih pravic in obveznosti, temveč bolj kot pritisk izvršnega sveta, včasih tudi družbenopolitičnega zbora, da naj odstopijo od preozko opredeljenih delegatskih smernic in temeljnih stališč.

Očitno tega resnega problema delovanja delegatskega sistema, ki se na specifičen način izraža tudi na zvezni ravni, ne gre razreševati s poudarjanjem pomena preglasovanja na račun prizadevanj za doseganje soglasja, temveč predvsem s spreminjanjem vloge delegacij, ki ne smejo biti samo nosilke izražanja posebnih interesov, temveč morajo postati tudi snovalke odločitev, ki upoštevajo splošne družbene interese in prispevajo k poznavanju in upoštevanju teh interesov v samoupravnih skupnostih. Tako zahtevne naloge pa člani delegacij ne morejo opravljati sami, predvsem pa ne brez aktivne vloge članov osnovnih organizacij in vodstev zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij.

4. Zaostrene gospodarske in druge razmere so vzrok za nenačelno in neupravičeno ločevanje prizadevanj za učinkovitost našega sistema od uveljavljanja njegovih humanih demokratičnih načel. Intervencijsko ukrepanje je samo navidezno oziroma kratkoročno »učinkovito«, kadar poteka mimo sistemskih rešitev in postopno dejansko ukinja politični sistem socialističnega samoupravljanja. Niso učinkovite tiste odločitve, ki so sprejete na hitro in v ozkih krogih ter pri svojem uveljavljanju naletijo na nasprotovanje delovnih ljudi, največkrat pa tudi na pasivnost družbenopolitičnih organizacij. Prav tako tudi načel delegatskega odločanja ne smemo enačiti z nekakšno abstraktno demokracijo, ki sicer širi možnosti za odločanje delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, ne daje pa kvalitetnih, naprednih in uresničljivih odločitev. Povezanost izražanja pluralizma samoupravnih interesov z ustvarjalno aktivnostjo celotnih subjektivnih sil v okviru delegatskega sistema – to je pot demokratičnega sprejemanja družbenih odločitev, ki bodo v večji meri splošno spoznane in priznane ter dosledneje uresničevane.

Pri tej aktivnosti je potrebno v večji meri izrabiti pripravljenost in sposobnost najširšega kroga delovnih ljudi, ki v zaostrenih razmerah **zelo neposredno in boleče občutijo posledice napak**, pomanjkljivosti in neučinkovitosti delegatskega sistema, da se aktivno vključi v oblikovanje vseh delegatskih odločitev. Samo tako se bo mogoče uspešno upreti prepričanju in praksi, ki gradi na zaupanju v administrativno ukrepanje, pomen samoupravne delegatske aktivnosti pa zožuje na sprejemanje splošnih, nezavezujočih odločitev.

5. Na sedanji stopnji družbenoekonomskega razvoja je mogoče dosledneje uveljavljati ustavno zamisel delegatskega sistema in celotnega političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Mogoče in nujno je odločneje odpravljati bistvene deformacije delegatskega sistema, zlasti vztrajne poskuse sprejemati odločitve mimo delegacij in delegatskih skupščin ter vsiljevati skupščinam in celotni samoupravni delegatski bazi odločanje o strokovno-upravnih zadevah.

Pri tem pa ni dovolj le stalno poudarjati neučinkovitost administrativnega intervencionizma in načelne prednosti spoštovanja samoupravnih delegatskih poti odločanja. Praktično velja v vsakodnevni družbenopolitični akciji dokazovati, da je družbena protislovja mogoče učinkovito razreševati samo ob demokratičnem angažiranju delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v celotnem delegatskem sistemu in pri uveljavljanju v njem oblikovanih odločitev. To je odvisno zlasti od odgovora na povsem praktično vprašanje: ali bodo organizirane socialistične sile pod vodstvom zveze komunistov **težišče svojega delovanja dejansko preusmerile v temeljne samoupravne skupnosti**. Danes neredko zija velik prepad med splošnim sklicevanjem vodstev družbenopolitičnih organizacij na zaupanje v moč in sposobnost najširših delovnih množic, medtem ko v praksi ta vodstva na vseh ravneh pogosto asistirajo tudi takšnemu administrativ-

nemu intervencionizmu, ki ne upošteva ali celo neposredno ovira samoupravno urejanje odnosov.

V zvezi s tem so pomembne ugotovitve, da je monopol, ki ga imajo izvršni, upravni, poslovodni organi in strokovne službe, v precejšnji meri tudi posledica nezadostne iniciativnosti in pomanjkanja ustvarjalne aktivnosti delovnih ljudi v samoupravnih skupnostih, njihovih delegacij in delegatov. Po drugi strani neprimeren način in metode dela navedenih organov in služb tako obremenjujejo in komplicirajo delegatsko odločanje, da se tudi dane delegatske pobude s težavo prebijajo ali pa se sploh ne morejo prebiti v zbornice skupščin, kar je eden najpomembnejših razlogov za stagniranje in upadanje ustvarjalnosti celotne samoupravne delegatske baze.

6. Delegatski sistem je demokratična oblika uveljavljanja diktature proletariata. Zato je temeljni kriterij za uspešnost njegovega uresničevanja in delovanja to, koliko zmore izraziti pluralizem samoupravnih interesov, ki se pojavljajo zlasti v združenem delu in jih usklajevati s splošnimi družbenimi interesi in zgodovinskimi težnjami delavskega razreda. Ta kriterij, ne pa podatki o številu sej, točk dnevnega reda, številu članov delegacij, ki so formalno vključeni v delegatski sistem itd., mora postati temelj ocenjevanja uspešnosti delegatskega sistema.

Velikokrat ostajajo dokaj na površju ocene o počasnosti, neučinkovitosti, velikem obsegu, zapletenosti, preinstitucionaliziranosti in velikih stroških delegatskega sistema, ker se ne povezujejo z analizo o tem, koliko (zapleten in drag) delegatski sistem **prispeva k boljši kvaliteti sprejetih odločitev delegatskih skupščin in k temu, da jih delovni ljudje bolje poznajo, sprejemajo in uresničujejo.** Šele na podlagi takšne celovite analize je mogoče oblikovati predloge za poenostavitev, pocenitve in racionaliziranje organiziranosti delegatskega sistema, s čimer se vse preveč odlaša in zavlačuje.

Sedanje obdobje zaostrenih gospodarskih in drugih težav terja najodločnejšo preusmeritev in ponovno, tokrat **praktično reafirmacijo delegatskega sistema.** Če to spoznanje ne bo prevladalo in postalo podlaga najširše družbenopolitične akcije, se bodo v okviru demokratičnih delegatskih oblik še naprej ohranjali in krepili elementi političnega predstavnništva, krepil se bo formalizem delegatskega odločanja, ki bo vse bolj postajal le demokratična zavest za dejansko odločanje v ozkih birokratsko-tehnokratskih krogih oziroma, kot pravi M. Šuković, delegatski sistem ne bo več vsebinski, temveč samo še formalni demokratični ritual. V tem je prelomni pomen tega trenutka, kot ga kažejo analize in raziskave o uresničevanju delegatskega sistema v SR Sloveniji in SFR Jugoslaviji.

BORIS MAJER

Ustvarjalna svoboda, dialog, idejni boj

Prof. dr. Boris Majer (rojen 15. februarja 1919 v Colu pri Vipavi), je redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti in član predsedstva CK ZKS. Med študijem na ljubljanski univerzi je bil sprejet v SKOJ, leta 1942 so ga okupatorji odgnali v internacijo. Februarja 1944 je odšel v partizane, kjer je bil sprejet v Komunistično partijo Jugoslavije. Po osvoboditvi je bil urednik Cankarjeve založbe, od tam ga je vodila pot na univerzo, kjer je bil leta 1960 višji predavatelj; leta 1968 je doktoriral in bil izvoljen za izrednega profesorja, 1972 pa za rednega profesorja Filozofske fakultete v Ljubljani. Istega leta je bil imenovan tudi za predstojnika Marksističnega centra CK ZKS, na katerega delo je od takrat trajno vezan. Najbolj pomembna filozofska in znanstvena dela Borisa Majerja so: Med znanostjo in filozofijo, Strukturalizem (Poskus filozofske kritike), Osnove dialektičnega materializma, Smisel in značaj Marxovega pojmovanja materializma, Temelji marksizma I.

Za delo Med znanostjo in filozofijo, v katerem je avtor ustvaril kritičen in sistema-

tičen prikaz sodobnih filozofij, je dobil leta 1969 nagrado sklada Borisa Kidriča. S številnimi znanstvenimi in strokovnimi sestavki o problematiki filozofije in zgodovine, o marksizmu v teoriji in praksi, o filozofski misli, o marksizmu in marksizmih je posegel v ključne sodobne probleme ter tokove v filozofiji in znanosti. Odmevni so tudi njegovi poljudnoznanstveni sestavki, kar se odraža v številnih ponatisih in plodnih javnih razpravah s področja marksizma in kulture, znanosti in prosvete, kulture in politike, kulture v samoupravnih družbi ter njene samoupravne vsebine. Vse to se je ustvarjalno izrazilo v njegovem filozofskem, znanstvenem in idejnopoličnem delovanju tudi na področju razvoja revijalne publicistike in plodnih intelektualnih soočanj. Dr. Boris Majer je bil oziroma je član številnih uredniških organov. Od leta 1981 je predsednik uredniškega sveta Teorije in prakse.

UREDNIŠTVO: Če poslušamo ocene o idejnih gibanjih v naši družbi, se srečujemo z različnimi pogledi. Na eni strani so glasovi, ki ocenjujejo sedanje stanje kot stanje večje sproščenosti javne besede, kot nekakšno razdobje »stoterih cvetov«, ki naravno in legitimno izhaja iz razglašene

načela pluralizma samoupravnih interesov in idej. Toda na drugi strani imajo mnogi občutek, da se sedanji trenutek odlikuje po tem, da so v ofenzivi različni »anti« tokovi, medtem ko je idejna akcija zveze komunistov in vseh subjektivnih sil v izraziti defenzivi. Tudi vi, tovariš Majer, ste v zadnjih mesecih večkrat aktivno posegli v razpravo o teh vprašanjih. Od kod te razlike v ocenjevanju in kako bi po vašem ustrezno označili sedanje stanje na »idejni fronti«?

B. MAJER: Ko razpravljamo o idejnih gibanjih v naši družbi, posebej še v kulturi, moramo paziti, da zaradi dreves (posameznih ekscesnih pojavov) ne bomo spregledali gozda (velikih in globokih premikov v politični in kulturni zavesti množic), pa tudi vseh tistih resnično ustvarjalnih dosežkov na področju znanosti, umetnosti, raziskovalnega dela in kulture sploh, ki jih posamezni hrupni in bučni ekscesi često neupravičeno potiskajo v senco. Danes naši ljudje mnogo svobodneje razmišljajo in tudi mnogo svobodneje izražajo svoja stališča (javno in privatno, v znanstveni misli in umetniški besedi), kot kdajkoli v preteklosti. Da se pri tem večkrat tudi motijo, prehitro posplošujejo, enostransko sodijo, zapadajo v skrajnosti, ki ne vzdrže kritike, je razumljivo in konec koncev človeško. Ravnali bi hudo narobe, če bi vsa takšna iskanja proglašali vnaprej za nezaželena ali idejno in politično sumljiva.

Nekaj drugega pa je, če se dlje časa, trdovratno in brez kritičnega odgovora pojavljajo stališča in ideje, ki so v očitnem nasprotju z osnovno strateško usmeritvijo naše družbe, ki ne odpirajo naši družbi nobene perspektive in ne rešujejo nobenega problema, pač pa bi pahnile našo družbo, če bi prevladale, v eksistenčno negotovost in kaos z nepredvidljivimi posledicami. Kot v vsakem kriznem obdobju tako se tudi danes povečujejo politični in ideološki pritiski na našo družbo – tako od zunaj kot od znotraj – in to seveda ne more ostati brez vpliva tudi na stanje »idejne fronte«.

Rekel bi, da je danes idejno stanje v kulturi (pa tudi širše v družbi) izrazito protislovno: na eni strani imamo veliko občutljivost za dosežene pridobitve socialistične samoupravne demokracije, za svobodo znanstvene in umetniške ustvarjalnosti, za višjo stopnjo kulture medčloveških odnosov, za kulturnejšo kvaliteto življenja, na drugi strani pa dokajšnjo neobčutljivost, tolerantnost, defenzivnost do različnih meščanskih, nacionalističnih, anarholiberalističnih in drugih podobnih ideologij, ki se skušajo zadnja leta vse agresivneje uveljaviti prav na področju kulture, sklicujoč se nenehoma na svobodo umetniške in znanstvene ustvarjalnosti. Menim, da prav od tod izvirajo tudi dokajšnje razlike in razhajanja v oceni sedanjega stanja na »idejni fronti«.

UREDNIŠTVO: Očitno je, da nekateri premalo razumejo, da je sedanje razpoloženje v idejni in kulturni sferi povezano z zaostritvijo protislovij v materialni produkciji. Vsi priznavajo, da je danes naša družba v resni

ekonomski krizi. Vprašanje je, v kolikšni meri se ta ekonomska kriza kaže tudi na drugih področjih. So resni strokovnjaki, ki zatrjujejo, da je naša družba zašla tudi v moralno in politično krizo, da je v krizi samoupravljanje itd. Drugi celo poudarjajo, da je kriza nujno zajela tudi zvezo komunistov ali da so jo zajeli vsaj krizni pojavi. Kako gledate torej vi na ta vprašanja? Kako ocenjujete sedanjo krizo in krizne pojave? Kakšne oblike ima in kako daleč seže? Kako se kaže na specifičnem področju idejne akcije? Lahko govorimo tudi tu o krizi?

B. MAJER: Menim, da govorimo o krizi preveč splošno. Preveč krizo samo ugotavljamo, iščemo njene vzroke (kar je seveda potrebno), premalo pa razmišljamo, kako priti iz nje, kako krizo premagati, predvsem pa, kako se akcijsko usposobiti, da bi se učinkovito spopadli z njo. Vse prevečkrat se zadovoljujemo s tem, da zgolj opozarjamo na krizo, namesto da bi se dogovorili za učinkovito akcijo, kakor da obstoji nekje nekdo drug, nekakšna mistična višja sila, ki jo je treba »opozoriti«, ki je dolžna in kompetentna, da – namesto nas – odpravi krizo in vse tiste tegobe, ki nas danes tarejo. Žal – ali na našo srečo, kakor hočete – takšne sile ni, takšna sila smo v sistemu socialističnega samoupravljanja edinole mi sami, edina takšna »sila« bi lahko bila, kakor vemo, zgolj vsemogočna država in njena birokracija. Mar od nje pričakujemo rešitev?

V zadnjih mesecih smo imeli nič koliko raznih simpozijev in posvetovanj o krizi ekonomike, o krizi političnega sistema, o krizi samoupravljanja, o krizi zveze komunistov itd. Slišali smo nič koliko ugotovitev, prav malo ali celo nič pa konkretnih predlogov, programov in sklepov, kako premagati krizo vsaj v svojem neposrednem okolju. Napraviti vsaj tisto, kar je že danes in takoj mogoče storiti.

Še bolj žalostno pa je, če ugotavlja krizo politik ter na široko razglablja o vzrokih, ki so pripeljali do nje. Da kriza je, tega ljudem ni treba dopovedovati, to čutijo sami, in tudi vzroki jih čedalje manj zanimajo. Kar hočejo vedeti, kar upravičeno pričakujejo ob subjektivnih sil, je konkreten, pameten, uresničljiv program, kako krizo premagati, pa četudi za ceno osebnih žrtev. Da so ljudje pripravljeni celo na zategovanje pasu, na znižanje življenjskega standarda, lahko vidimo vsak dan. Niso pa več pripravljeni poslušati prazno govorjenje o krizi.

Vse to velja tudi za področje idejne nadstavbe, za področje zavesti. Zdaj na veliko govorimo o tem, da so se povampirili različni nacionalizmi, celo muslimanski nacionalizem začenja dvigati glavo, ugotavljamo naraščanje vpliva različnih nemarksističnih idejnih tokov na področju kulture, tarnamo o izpodrivanju marksizma, ne dogovorimo pa se za konkretno, učinkovito, sinhronizirano akcijo, za argumentirano kritiko in polemiko, čeprav imamo na voljo dovolj argumentov in čeprav vse zgodovinsko izkustvo govori nam v prid. Marksizma v naši družbi ne bomo branili – in ga tudi ni treba braniti – s tem, da pišemo dolgovezne razprave v njegovo »obrambo«, niti s tem, da napadamo vsakogar, kdor se za dlako odmakne

od kakšnega Marxovega stališča, temveč edinole tako, da ga bomo uporabili za analizo sodobnih družbenih protislovij, predvsem pa za utiranje novih poti družbenemu napredku. To pa pomeni predvsem uveljaviti samoupravljanje kot temeljni družbenoekonomski odnos...

UREDNIŠTVO: *Toda ko govorimo o posebnem pomenu odnosov v materialni proizvodnji za ocenjevanje sedanjega idejnega stanja in za njegovo spreminjanje, nikakor ne mislimo podcenjevati samostojnega pomena teoretičnega dela, dialoga in idejnega boja. Marksisti so se že nekdanj jasno zavzemali ne samo za ekonomski in politični boj, marveč tudi za teoretični oziroma idejni boj. Mnogi trde, da na tem področju dejansko resno zaostajamo. Če je tako, kje so vzroki za to? Zakaj marsikdo rajši previdno molči, kot da bi se spustil v odkrito razpravo o nasprotjih in navzkrižjih naše družbe, o idejah, ki se zdijo sporne? Kako je to povezano s kulturo naše družbene kritike?*

B. MAJER: Najpreprosteje bi bilo reči, da je po sredi oportunizem. Vendar menim, da ni povsem tako. Po mojem mnenju je pglavitni vzrok zaostajanja na področju teoretičnega oziroma idejnega boja (in temu ustrezajočega »obotavljanja« dela komunistov, zlasti iz vrst kulturnih in znanstvenih delavcev) v tem, da nismo razvili metod in oblik idejnega boja (teoretičnega dialoga, polemike), ki bi ustrezale že doseženi stopnji naše samoupravno socialistične demokracije. Menim, da smo v tem pogledu še vedno preveč pod vplivom danes brez dvoma že preživelih metod in oblik idejnega boja, kot so se izoblikovale v obdobju ilegalnega delovanja komunističnih partij, posebej še boljševiške. Če bi se že morali po kom zgledovati, potem so nam danes gotovo bližje metode idejnega boja komunističnih partij v razvitih zahodnoevropskih deželah.

Mislim pa, da nam sistem samoupravne socialistične demokracije odpira še drugačne možnosti, ki jih bo treba šele odkriti in uveljaviti. Danes tudi od komunista – kulturnega ali znanstvenega delavca – ni mogoče več pričakovati, da se bo v vprašanjih, ki zadevajo idejna vprašanja njegove stroke, bolj ali manj disciplinirano podrejal sklepom višjih partijskih forumov, še manj pa stališčem posameznih funkcionarjev, zlasti če se z njimi osebno ne strinja. Najmanj pa je mogoče od njega pričakovati, da bo post festum, potem ko je bila politična ocena že izrečena, ponavljal stališča oziroma jih strokovno dopolnjeval. Dosežena stopnja socialistične samoupravne demokracije zahteva od komunista – kulturnega ali znanstvenega delavca nekaj drugega: da namreč sam, po svoji lastni presoji, ne da bi čakal na politično oceno in pred njo, sproži ustrezno teoretično analizo, dialog, polemiko na teoretični in metodološki ravni svoje stroke, da bi tako zavrnil, korigiral ali dopolnil stališča, s katerimi se kot komunist, kot marksist, kot član zveze komunistov ne more strinjati, pripravljen seveda, da tudi svoja lastna stališča spremeni, popravi ali dopolni, če se v diskusiji pokaže njihova pomanjkljivost.

Menim, da ni dobro niti modro politizirati stvari, ki jih je mogoče normalno teoretično razrešiti na strokovni ravni. Reči moram, da je večina avtorjev t.i. spornih tekstov (in njihovih somišljenikov) pripravljena diskutirati tudi o idejni problematiki svojih del na ustrezni strokovno teoretični ravni, zelo težko pa se je z njimi pogovarjati o teh vprašanjih, potem ko se stvari spolitizirajo. Mnogi komunisti ostajajo vse preveč brezbržni do očitno nesprejemljivih stališč in teženj na svojem lastnem področju, ne ukrenejo ničesar, ne spustijo se v nobeno idejno bitko, ko pa se vprašanje spolitizira, negodujejo, češ da se politika nekompetentno vmešava v stroko, čeprav so prav oni sami najbolj poklicani, da bi se kompetentno, na ustrezni strokovni in teoretični ravni postavili po robu nesprejemljivim stališčem. Še več: samo oni lahko to nalogo resnično kompetentno in strokovno zadovoljivo opravijo. V tem pa je brez dvoma tudi kanec oportunizma, čeprav – kot sem skušal pokazati – ne njegov edini vzrok.

UREDNIŠTVO: *Včasih imamo vtis, da je del kadrov, ki delujejo na idejnem področju, zajela nekakšne zaspanost, uradniški odnos do stvari, nekakšna predstava, da so zgolj administratorji, ki gledajo samo navzgor, nimajo pa lastne pobude in dovolj zavesti, da so predvsem mobilizatorji in tudi, da se od njih pričakuje, da so samostojni ustvarjalci, ki aktivno in samoiniciativno posegajo v javno življenje. Kako gledate na to vprašanje?*

B. MAJER: Mislim, da sem na to vprašanje delno že odgovoril. Dodal bi le, da je ta »zaspanost«, ta »uradniški odnos do stvari« v precejšnji meri posledica iz preteklosti podedovane hierarhične privilegiranosti dela kadrov, ki so o sebi prepričani, da jim nihče nič ne more, da vse najbolje vedo, da se jim ni treba od nikogar nič učiti (tudi od Marxa ne) in se zato obnašajo kot nekakšne »svete krave.« Za razvoj naše samoupravnne socialistične demokracije so škodljivejši od kritikov vsega obstoječega.

UREDNIŠTVO: *Imamo številne institucije, ki se ukvarjajo z idejnim in teoretičnim delom (marksistični centri, komisije, družboslovne institucije itd.). Kljub temu pa se zdi, da aktivnost na idejnem in teoretičnem področju ni zadosti povezana in da nekatere od teh institucij delujejo preveč forumsko, da kljub delnemu napredku še niso ustrezno povezane z vsemi raziskovalno-ustvarjalnimi pobudami, da so premalo iskateljske itd. Kaj mislite o tem?*

B. MAJER: Še ko sem vodil Marksistični center CK ZKS, sem večkrat poudarjal, da je naše delo brez vsakega haska, če bo ostalo zaprto med štiri stene te institucije. Kakšen pomen naj ima, če se nekaj prepričanih nenehoma prepričuje med seboj? To bi bilo tipično »forumsko« delo, ki nikomur ne koristi. Zato sem predlagal, da se moramo čimprej pojaviti v javnosti, v tisku, na televiziji, na javnih tribunah, v socialistični zvezi, v

programskih svetih itd. Mislim, da je Marksistični center to začetniško težavo uspešno premagal oziroma jo premaguje.

Smisel takih institucij je, da v njih komunisti kar moči svobodno izmenjujejo svoja stališča, izkušnje, poglede, svoja znanstvena in teoretična dognanja, da se med seboj korigirajo, kritizirajo, da sprožajo tudi številne pobude za znanstveno-raziskovalno delo, za publicistiko, za javne tribune itd. Skratka, da se v živem medsebojnem duhovnem kontaktu teoretično, idejno oborožujejo, predvsem pa dogovorijo za konkretne idejne akcije na vseh teh področjih, v tisku, v družbenopolitičnih in raziskovalnih organizacijah, v programskih svetih, na univerzah in visokih šolah, itd. – skratka povsod tam, kjer se je treba boriti za idejni vpliv zveze komunistov z močjo argumentov, s prepričljivo besedo in nastopom, s praktičnim delom. S pridržkom seveda, da se nimajo za nikakršne vsevedne prosvetitelje ali vzgojitelje ljudstva, temveč le za tisti njegov del, ki »teoretično in idejno prednjači« samo toliko, kolikor resnično razpolaga z znanjem, kolikor se sam resnično nenehoma teoretično in strokovno izobražuje, kolikor je sposoben učiti se tudi od izkušenj in znanja drugih, in kolikor resnično zastopa in brani dolgoročni zgodovinski interes delavskega razreda.

Strinjam pa se z vami, da so te institucije še vedno premalo »iskateljske«, premalo inovacijske, premalo drzne. Zato včasih izgubljajo iniciativa iz rok tam, kjer bi jo lahko imele. Ne vem, ali se dovolj zavedamo – vsi skupaj velikanske prednosti, ki jo imamo v tem, da smo neodvisni tako od Vzhoda kot od Zahoda. Da nismo vezani na nikakršne dogme, ne cerkvene, ne politične, ne tiste z Vzhoda, ne tiste z Zahoda. Da lahko povsem samostojno krojimo svojo usodo, izbiramo svojo lastno pot. To je velikanska zgodovinska priložnost, kakršne nikoli doslej v zgodovini nismo imeli.

Te priložnosti ne smemo zapraviti. Zato tudi ni potrebno, da bi morali hlapčevati mitom in dogmam preteklosti, ki smo jih v praksi dejansko že presegli. Ali niso naše današnje težave v mnogočem posledica tega, da se nekaterih preživelih dogem in mitov nismo pravočasno ozavedeli? Na primer mita o brezkonfliktnosti porevolucijske družbe ali celo samega delavskega razreda? Kar se nam zdaj manifestira kot oživljanje različnih nacionalizmov, lokalizmov, provincializmov itd. ali pa kot mezdna miselnost zaostajajočega dela delavskega razreda, ki vidi tudi v samoupravljanju zgolj »tujo silo«, ki skuša reševati svoje eksistenčne probleme zgolj s prekinitvami dela in stavkami, in ki mu je samoupravljanje (nemalo tudi po naši krivdi) knjiga s sedmimi pečati. Ali na primer mit o tem, da bodo po ukinitvi kapitalističnega izkoriščanja vsi delovni ljudje v celoti pripravljeni in voljni delati po svojih najboljših močeh, s svojo polno produktivnostjo, brez ustrezne ekonomske in civilizacijske motiviranosti na zastareli tehnologiji tekočih trakov, brez resničnega in popolnega odločanja o pogojih in rezultatih svojega dela.

UREDNIŠTVO: V zadnjem času se srečujemo s težnjami, da se ocene in predstave o mednarodnem socializmu, njegovi zgodovini, leninizmu, naši zgodovini in o marksizmu, o povojnem času in v sedemdesetih letih bistveno prevrednotijo. Koliko je v tem čisto naravnega hotenja, da se nekatere stvari globlje in bolj objektivno preučijo, da se spregovori tudi o »tabu«
temah, da se v večji časovni distanci pravičneje presodijo? Koliko pa je ta težnja po prevrednotenju povezana, vsaj ponekod, tudi z namero, da se razvrednotijo nekatera temeljna izročila socialistične revolucije, da se tako dobijo točke v tekmovanju za družbeno moč in vpliv, da se posamezne zgodovinske teme izkoristijo v boju za oblast?

B. MAJER: Po mojem gre za oboje. Kakor vsak posameznik tako je tudi vsaka nova generacija, vsako novo zgodovinsko obdobje nov zgodovinski subjekt, ki drugače vidi ne samo samega sebe in svoj svet, temveč tudi svojo preteklost. Popolnoma objektivne, enkrat za vselej dane, od vsakokratnega novega zgodovinskega subjekta neodvisne zgodovine ni. Taka zgodovina bi bila zgolj register dogodkov. Zato se ne smemo čuditi, da današnje generacije, ki so se ne le rodile, temveč tudi že odrasle v socialistični družbi, drugače gledajo na mnoga vprašanja preteklosti kot revolucionarna generacija, ki je bila njihov zgodovinski subjekt.

Te pravice prihajajočim generacijam ni mogoče vzeti. Vprašanje je samo tole: ali izhaja ta nova apercipcija zgodovine iz položaja, življenjskih izkušenj in resničnega zgodovinskega interesa novih generacij socialističnega samoupravljanja kot novega zgodovinskega subjekta – tedaj je ta nova »apercipcija«, to prevrednotenje mnogih dosedanjih pogledov na zgodovino napredno in produktivno – ali pa gre za idejne vplive, za ideologijo poraženih razredov v revoluciji, ki jim je potrebno prevrednotenje ali točneje rečeno: razvrednotenje revolucije, narodnoosvobodilnega boja, povojne izgradnje socializma za to, da bi razvrednotili, destabilizirali, napadli našo sedanost, socialistično samoupravljanje kot poglavito prepreko za obnovev starega sveta, starih odnosov, stare politike.

Samo za to gre. Naloga marksistične analize je, da razloči eno od drugega, stvar komunistov, ki vede ali nevede podpirajo reakcionarno razvrednotenje naše revolucionarne preteklosti, pa je, da premislijo svoje ravnanje.

UREDNIŠTVO: Posebej pogosto se v zadnjem času razpravlja o stalinizmu. To ni samo na sebi nič nenavadnega. Stalinizem ni samo tragično obdobje v zgodovini delavskega gibanja, marveč je še vedno s svojo pretnjo živa téma sodobnosti. Konec koncev je bila zveza komunistov tista, ki je v lastni praksi in v mednarodnem socializmu sama najostreje postavila to vprašanje in ga tudi še vedno postavlja v vseh tistih primerih, ko se upira recidivom ali možnim oživitvam stalinističnega fenomena. Kako ocenjujete to vprašanje s stališča objektivnega zgodovinskega raziskovanja in kako v luči sedanjih ideoloških spopadov? Kako gledate na

razpravljanje o stalinizmu v zadnjem času na Slovenskem? (Se vam ne zdi, da se na eni strani tej temi včasih po nepotrebnem izogibamo in jo prepuščamo v zakup drugim, ki pa jo včasih postavljajo na način, ki je sporen...)

B. MAJER: V bistvu je to isto vprašanje. Je pa toliko bolj delikatno, ker nam je bližje in ker neposredno posega v naš čas. Pri tem je treba imeti pred očmi, da mednarodni antikomunizem neprenehoma zlorablja stalinizem za to, da napada socializem, marksizem in ne nazadnje tudi socialistično samoupravljanje. Odmevi tega antikomunizma se pojavljajo seveda tudi pri nas in v nekaterih knjižnih in drugih tekstih ga je jasno čutiti. Za antikomunizem je tudi naš spopad s Stalinom in Informbirojem zgolj družinski prepir med stalinisti.

Vendar večina svetovnega mnjenja ne sprejema te interpretacije, ki je seveda v popolnem nasprotju z zgodovinskimi dejstvi in je tudi noben resen meščanski zgodovinar ne sprejema. Prav žalostno je gledati, kako pri nas nekateri sicer razmišljajoči intelektualci gredo na lim temu falsifikatu. Kar nam šteje ves napredni svet v zaslugo (z izjemo antikomunističnih histerikov), to nam nekateri pri nas skušajo prikazati malone kot greh. Njih na primer nadvse zanimajo usode posameznih informbirojevcev (ne zanikam, da so bile lahko tudi tragične), ne zanima pa jih usoda in boj (tudi psihološki) tistih, ki so vzdržali ta strahoviti naval in ki so konec koncev omogočili, da nismo imeli namesto enega na desetine Golih otokov in Gulagov... Ne dvomim, da bi se zdeli njihovi prebivalci današnjim avtorjem zanimivi, dvomim le, če bi lahko o njih pisali.

V zvezi s stalinizmom se v zadnjem času pojavlja pri nas tudi teza, ki vse prvo povojno obdobje do leta 1948 in tudi še pozneje kratkomalo izenačuje s stalinizmom. Takšno oceno sugerirajo tudi nekateri filmi, ki prikazujejo to obdobje, in seveda nekatera književna dela. Menim, da gre tu za zelo enostransko prikazovanje tega obdobja naše zgodovine. Gotovo so bili prisotni tudi elementi stalinizma. Na primer začetki kolektivizacije na vasi, odnos do dela kmečkega prebivalstva, prisilni odkup žita, zraščanje partijskega in državnega aparata, porajanje nove birokracije, odnos do dela inteligence itd. Vendar ne smemo pozabiti, da je bilo obdobje državnega socializma (ki ga bolj ali manj upravičeno imenujemo revolucionarni etatizem) neposredno po revoluciji v tako razrušeni in zaostali deželi, kot je bila Jugoslavija neposredno po koncu vojne, nujna razvojna etapa, ki jo je prav tako malo mogoče preskočiti kot etapo blagovne produkcije od kapitalizma h komunizmu. To je bilo izredno protislovno obdobje, čas velikih iluzij, pa tudi prvih velikih razočaranj, prve velike streznitve (zlasti po letu 1948), a tudi že čas intenzivnega boja partije in njenega vodstva – ne pozabimo, da je bil takrat na čelu slovenske vlade Kidrič – proti nastajajočemu birokratizmu, proti poenostavljenemu presajanju sovjetskih oblik gospodarstva in državne uprave, proti preveliki

môči države nad delovnimi kolektivi, proti vmešavanju oblasti v svobodo umetniškega in znanstvenega ustvarjanja itd.

Dejansko se je že v tem obdobju nova oblast, nova gospodarska in pravna ureditev gradila mnogo bolj na izkušnjah narodnoosvobodilnih odborov kot po sovjetskem vzoru (čeprav tega ne gre podcenjevati) in prav to je konec koncev privedlo do konflikta s Stalinom in Informbiro-jem.

Zgodovinsko zelo problematična – po mojem tudi nepravilna – je teza, ki postavlja začetke stalinizma že v čas Lenina, ki postavlja v luči te interpretacije tako rekoč glavni protagonist stalinizma. Menim, da je to zgodovinska neresnica. Poglavitni argument za to tezo je Leninov spopad s t. i. delavsko opozicijo in nasilna zadušitev kronštadskega upora. Za kaj je dejansko šlo v kronštadskem uporu in kaj je bilo bistvo Leninovega konflikta z delavsko opozicijo, naj raziše zgodovinska veda. Kar zadeva Leninov spor z delavsko opozicijo, menim, da gre za napačno projekcijo sodobnih razmer na že dokaj oddaljeno zgodovinsko obdobje. Mislim, da je smisel te teze bolj pokazati, kako se vsaka revolucija nujno sprevrže v svoje nasprotje, kako tudi naša revolucija ni rodila nič drugega kot novo birokracijo, ki je je sedla na vrat delavskemu razredu, in da ima upanje na uspeh samo tista revolucija, ki hkrati s starimi izkoriščevalci strmoglati tudi partijo kot novo potencialno represivno silo nad delavskim razredom, kar naj bi ta neizogibno postala, brž ko utrdi svojo vodilno pozicijo.

V bistvu je to stara anarhistična teza, aplikacija teorije spontanosti na začetno obdobje leninizma: od tod teza, da je z zatrtjem kronštadskega upora in delavske opozicije Lenin zavestno uvedel državni kapitalizem kot temeljni družbenoekonomski odnos v povojni revolucionarni Rusiji in da je treba datirati začetek stalinizma prav v ta čas.

Kadar se ocenjuje leninizem, bi bilo treba imeti še nekaj pred očmi: Marx je računal s socialistično revolucijo v industrijsko najrazvitejših kapitalističnih deželah, s proletariatom, ki se je desetletja šolal v visoko razviti kapitalistični industriji. A še o tem proletariatu je zapisal, da bo potreboval več desetletij trdih revolucionarnih izkušenj, preden bo sposoben osvojiti nov svet.

S kakšnimi neizmernimi težavami se je srečal leninizem po revoluciji v zaostali carski Rusiji z milijonskimi množicami nepismenih kmetov, ki so se pravkar šele povzpenjali iz tlačanstva, in s proletariatom, ki se je znal boriti in umirati na barikadah, ni pa znal upravljati državo in še manj obvladati zapletene tehnološke in ekonomske procese sodobne industrijske produkcije, si danes le težko zamislimo. Koliko lažje bi danes obvladali te procese zahodnoevropski delavci, ki marsikje že soodločajo o upravljanju podjetij, zlasti še, če bi se revoluciji pridružila tudi tehnična inteligenca!

Očitno je, da gre tu za zamenjavanje različnih zgodovinskih obdobj in neupoštevanje konkretnih zgodovinskih okoliščin.

UREDNIŠTVO: V javnosti so zbudile posebno zanimanje številne razprave o t. i. sporu na književni levici pred drugo svetovno vojno. Razumljivo, saj gre za tematiko, ki je bila relativno manj znana, razen tega pa za »občutljivo« snov, pri kateri so bila udeležena ugledna imena naše kulture in politike. Kako ocenjujete dosedANJI potek te debate o sporih na levici?

B. MAJER: Kakšnih novih dognanj in odkritij dosedANJI potek te debate doslej ni prinesel. Vendar se ni mogoče znebiti vtisa, vsaj kar zadeva nekatere izmed teh razprav, da je bil glavni motiv aktualizacije tega spora prikazati, kako je bila zveza komunistov oziroma komunistična partija v bistvu zmerom stalinistična, kako je bila v odnosu do kulturne ustvarjalnosti vedno dogmatična in sektaška.

Seveda ni treba braniti napak, ki jih je komunistična partija v preteklosti napravila v odnosu do inteligence. Smešno bi bilo pričakovati, da je imela ali da bi morala imeti partija v vsakem konkretnem vprašanju vedno prav. Kar se pri tem pozablja, je to, da je šlo za spor znotraj partije, za spor med komunisti, znotraj same leveice za razčiščevanje odnosa med umetnostjo in idejnostjo, ki pa je bilo v tem času drugotnega pomena v odnosu do zgodovinskih nalog, pred katerimi je takrat stala partija.

Poglavitna fronta boja niso bila v tem času razhajanja znotraj književne leveice, temveč spopad med levico in desnico, ki je prav v tem času – vzporedno z naraščanjem moči fašizma v Evropi – postajala vse bolj ideološko agresivna tudi na področju kulture in umetnosti. Če se ekstrapolira zgolj vprašanje razmerja med umetnostjo in idejnostjo, zanemarijo pa se konkretne zgodovinske okoliščine, konkretna situacija razrednega boja v tem času, nujno pridemo do enostranskih zaključkov.

Danes seveda lahko rečemo, da je Krleža občutljiveje reagiral na nekatere že takrat prisotne stalinistične deformacije v tem vprašanju kakor pa del takratnega partijskega vodstva, kar je v določenem smislu tudi razumljivo. Menim, da je treba to subtilnejšo občutljivost humanistične inteligence za to problematiko tudi še danes ceniti in negovati. Hkrati pa je treba poudariti, da je Tito tudi v tem vprašanju pokazal izjemno politično modrost: ni se hotel opredeliti za nobeno stran, temveč je prepustil vprašanje prihodnosti v zavesti, da bi razvne manje spora znotraj leveice ob vprašanju, ki je bilo v tem trenutku drugotnega pomena, samo škodovalo skupni protifašistični fronti, ki jo je v tem obdobju gradila partija.

UREDNIŠTVO: Mar ravno te debate o sporih na književni levici ne kažejo na značilno dejstvo, da je zelo nevarno, če za neko zgodovinsko – politično dogajanje uporabljamo zgolj ožja estetska merila oziroma če za ocenjevanje kulture uporabljamo samo politična merila. Kako gledate na to vprašanje? Mar nismo v zadnjem času, kar se tudi nanaša na ta problem, nekajkrat preveč politizirali nekatera kulturna vprašanja (Go-

lubnjača, posamezne knjige) in jim s tem dali večji pomen, kot jim po sami njihovi naravi gre?

B. MAJER: Deloma sem na to že odgovoril. Kakor vsaka stvaritev človeškega duha, tako je tudi vsaka umetnina otrok svojega časa, bodisi da v njem utone in izgine brez sledu, ali pa preraste svoj čas in postane kvas bodoče kulture. Zato ima vsako umetniško delo poleg estetske tudi svojo vrednostno, idejno razsežnost, bodisi implicitno (kot na primer abstraktna umetnost), bodisi eksplicitno (kot na primer socialno angažirani roman ali pesem). Tudi poezija, ki se odpoveduje vsebini, ki se izčrpava zgolj v ustvarjanju asociativnih zvez brez racionalnega smisla, govori na svoj način o stiski človeka, bodisi da jo pogojujejo objektivne družbene okoliščine, ali pa je lahko tudi povsem subjektivna. Številna znamenja kažejo, da se je ta poezija, ki je nekaj časa prevladovala v povojnem obdobju, že dokaj izčrpala in da se vse bolj umika socialno in politično angažirani umetnosti, ki vse bolj eksplicitno govori o protislovjih, krizi in problemih današnjega človeka in današnjega časa.

Menim, da je to dobro. Seveda pa se pojavljajo pri tem umetniška dela z dokaj enostranskimi in subjektivistično obarvanimi ocenami naše revolucionarne preteklosti, pa tudi dela z bolj ali manj očitnim nacionalističnim sporočilom, ali pa preprosto dela, ki tako ali drugače rušijo vero v človeka, v vrednote naše družbe, v smisel človekove eksistence. In tu spet trčimo na znano in še ne dokraja razčiščeno vprašanje razmerja med umetnostjo in idejnostjo. Tu se kritični duhovi – kot že večkrat v preteklosti – ponovno med seboj razhajajo: tisti, ki vidijo v umetnini zgolj njeno estetsko razsežnost, so dokaj neobčutljivi za ideološka sporočila umetnine, razen, kadar menijo, da kvarno vplivajo na sam estetski učinek. Zato često spregledajo tudi zelo očitne ideološke tendence (nacionalistične in druge), zato tudi niso pozorni na politične konsekvence, ki lahko iz tega nastanejo, oziroma jih to sploh ne zanima. Tisti pa, ki vidijo v umetniškem delu predvsem njegovo vrednostno, idejno razsežnost, mnogo hitreje in občutljiveje reagirajo na razne nesprejemljive idejne tendence posameznega dela, ki pa jim včasih pripišejo večji pomen, kot ga dejansko imajo v sklopu celotnega dela in so zato hitro pripravljeni odreči takemu delu tudi kakršnokoli umetniško, estetsko vrednost. In če o takih delih nato začno razpravljati politični forumi, nujno dobe predimenzioniran pomen, ki v večini primerov presega njihovo resnično umetniško vrednost, pa tudi dejanski (negativni) politični vpliv, ki bi ga tako delo utegnilo imeti.

Zakaj do tega prihaja, o tem sem že govoril, zato ne bi tega tu ponavljal. Po mojem mnenju je lahko objavljjanje posameznih t. i. spornih del celo koristno (saj zvoniti po toči tako in tako nič ne pomaga), kot dobrodošel povod za to, da se v široki, javni, strokovno in teoretično argumentirani razpravi razčistijo vprašanja, dvomi in razhajanja, ki bi sicer tlela in se gnojila pod površino in ki jih je mnogo lažje razrešiti in ozdraviti, če jih pred vso javnostjo soočimo s trdnimi in prepričljivimi

protiargumenti in s celotno resnico. Zakaj ne bi, na primer, ob takih spornih tekstih ali predstavah organizirali javno tribuno, v kateri bi lahko povedali svoje mnenje ne samo poklicni književni kritiki, temveč tudi sociologi, politologi, filozofi, psihologi, zgodovinarji itd. Ali ne bi bila taka razprava mnogo bolj demokratična, pa tudi psihološko prepričljivejša in ne nazadnje poučnejša za široko javnost, kot so lahko izjave posameznih visokih političnih funkcionarjev (pa če imajo še tako prav), ki naj bi se seveda udeleževali takih razprav in na njih argumentirano v enakopravnem dialogu opredelili svoja stališča. Prepričan sem, da bi bil tedaj učinek njihovih stališč mnogo večji, kakor je lahko sedaj.

UREDNIŠTVO: *Pri nas smo že v prvih letih kritike stalinizma in birokratizma spoznali pomen družbene kritike. Kardelj je na začetku petdesetih let zapisal, da je družbena kritika eden izmed temeljnih zakonov socializma. Zakaj se pri nas vendarle odgovorna družbena kritika (kritizerstva imamo dovolj) tako težko razvija? Zakaj je tako malo kvalificirane javne kritike od »spodaj navzgor«?*

B. MAJER: Po mojem sta dva poglobitna vzroka: prvi je v tem, da je za takšno kvalificirano javno kritiko treba veliko brati, veliko vedeti, veliko znati, nenehno študirati, poglobljati se v literaturo, hkrati pa zelo dobro poznati tudi konkretno življenje, konkretne življenjske razmere in probleme ljudi in to ne samo v svojem neposrednem okolju, temveč mnogo širše. Takšna kritika je seveda zelo naporna, mnogo lažje je kritizirati vse povprek, izvzemši kajpak samega sebe, brez zadostnega poznavanja problemov, ljudi in dejanskega stanja.

Drugi poglobitni razlog pa vidim v tem, da kritika, tudi kadar je resnično kvalificirana, vse prevečkrat naleti na gluha ušesa, na odpor, na nerazumevanje, ne tako redko pa lahko izzove tudi represalije, če trči ob zasebni interes določenega posameznika ali skupine. Ljudje imajo vse prevečkrat vtis, da tudi argumentirana in dobronamerna kritika ne doseže svojega namena, da stvari ne spreminja, da ostaja vse pri starem. Vendar to ni več zgolj stvar kritike.

UREDNIŠTVO: *V zadnjem času opazamo, da se naše javno življenje poživlja tudi z novimi oblikami družbene kritike in javnega dialoga. Mislim tu na takšne pojave, kot so javne tribune in podobno. Nekateri so do teh oblik, kot se zdi, preveč kritični, drugi pa jih povečujejo v nebo. Kje je vzrok za razcvet tovrstnih vzporednih institucij in kakšno vlogo jim pripisujete?*

B. MAJER: Menim, da so te tribune že doslej upravičile svoj obstoj. Ljudje so jih z veseljem sprejeli tudi zato, ker so do grla siti sformaliziranih sej in sestankov, na katerih se samo berejo vnaprej pripravljeni referati in na katerih se tudi diskusija v glavnem reducira na »domače

naloge«, ki jih diskutanti berejo drug mimo drugega brez resnične medsebojne komunikacije, polemike in dialoga. Ljudje si želijo žive sproščene besede, resničnega, živega, neposrednega dialoga, kresanja mnenj, več čustev in temperamenta in ne nazadnje priložnost, da v živem razgovoru javno soočijo svoja stališča in argumente s stališči in argumenti drugih, da uveljavijo svoje mnenje v javnosti ali vsaj preverijo njegovo odzivnost.

Mi smo vse te žive oblike političnega dela zadnja desetletja v naši politični praksi skoraj povsem zanemarili ter jih nadomestili s papirnatimi dokumenti, s papirnatimi govori, s papirnatimi diskusijami, s papirnatim jezikom in s papirnatim mišljenjem. Pozabili smo, da nič ne more nadomestiti žive besede, da je živa beseda bila od časov stare atenske demokracije do danes poglavitno orodje in sredstvo demokratičnega odločanja. Prav pomanjkanje žive besede v naši vsakodnevni politični praksi je po mojem mnenju tudi eden izmed glavnih vzrokov birokratizacije našega političnega jezika.

Obstoji pa tudi nevarnost, da se takšne tribune izrodijo v privatno politično areno za razne osebne ambicije, kar bi seveda naglo pokopalo njihov ugled in pomen.

UREDNIŠTVO: *Ne more biti dvoma, da je javnost pozdravila nove oblike javnega dialoga tudi zato, ker je delo delegatskih in drugih političnih institucij še vedno preveč formalno, ker se skupščinske in druge javne debate še prečesto izogibajo, vsaj za javnost, soočanjem o najbolj perečih problemih. Kako ocenjujete notranje odnose v naših institucijah, posebej v zvezi komunistov s tega vidika? Kako v družbenopolitičnih organizacijah in v drugih institucijah političnega sistema premagovati formalizem in jih zblížati z najbolj perečimi problemi delovnih ljudi? Kaj je vzrok za to zaostajanje notranje demokracije v teh organizmih?*

B. MAJER: Formalizem nikoli ni samemu sebi vzrok, temveč posledica, izraz pomanjkanja (prave, revolucionarne) vsebine. Formalizem je videz, da se nekaj dejansko dogaja, kjer se dejansko nič ne dogaja. Formalizem je ustvarjanje videza. Formalizem skupščinskih in drugih teles in institucij bi pomenil zgolj to, da te institucije dejansko ne razpravljajo in odločajo o vprašanih, za katera so pristojna, ali pa razpravljajo in odločajo o nedejanskih (nebistvenih, postranskih, namišljenih) vprašanih in problemih. Oboje je nezdržljivo z delegatskim sistemom in samoupravno socialistično demokracijo. Formalizma ne bomo premagali tako, da si bomo izmišljali in uvajali nove forme, temveč edinole tako, da bomo prenesli v te institucije resnične probleme in terjali od teh institucij, da o teh problemih resnično odločajo.

Menim, da je eden izmed zelo pomembnih vzrokov formalizma naših skupščinskih in drugih institucij tudi v tem, da svojih sklepov in odločitev ne jemljejo zmerom dovolj resno, da niso predvidene nikakršne ali zgolj simbolične sankcije za njihove kršilce, da si jih lahko vsak bolj ali manj po

svoje razlaga, izpolnjuje ali pa tudi ne izpolnjuje. Normalno bi bilo pričakovati, da bodo poglobitve konfrontacije v fazi sprejemanja sklepov in odločitev, da bo tam največ razhajanj in največ naporov za njihovo usklajevanje. Da se je vsaj v najvišjih skupščinskih telesih v Jugoslaviji začela ta bitka, v tem vidim znamenje, da vendar začnemo resno jemati svoje sklepe in odločitve. Bolj ko se bodo delegati zavedali, da bodo morale njihove organizacije in okolja dosledno in neizprosno izpolnjevati sklepe in odločitve, za katere glasujejo, tem bolj vsebinsko, »neformalno« bodo razpravljali, tem manj bodo pripravljeni zgolj »formalno« dvigati roko za takšne ali drugačne (vnaprej pripravljene) odločitve, tem manj formalizma bo v naših institucijah.

In še na nekaj ne smemo pozabiti: samoupravna demokracija zahteva mnogo višjo stopnjo neposredne osebne iniciative in osebne odgovornosti kot katerikoli drug politični sistem, posebej še avtoritarni. Naš politični sistem zahteva (in predpostavlja) vsestransko razvito, celovito, odgovorno osebnost, ki misli s svojo glavo, človeka, ki je sposoben in pripravljen prevzeti odgovornost nase za svoje odločitve, in ki se hkrati zaveda, da se mora za to svojo vlogo nenehoma učiti, strokovno in politično izpopolnjevati, stati z obema nogama sredi življenja. Naš politični sistem je zamišljen tako, da lahko dobro funkcionira le, če ga sestavljajo odgovorne, samostojno razmišljajoče, celovite, vsestransko izobražene osebnosti, ne pa zgolj predani bojovníki, ki izvršujejo direktive višjih. Vzgoji takih osebnosti bi morali prilagoditi tudi ves naš šolski sistem, od osnovne šole do fakultete.

UREDNIŠTVO: Danes so vse dežele pred problemom, kakšno vrsto razvoja ubrati v naslednjih desetletjih. Očitno je, da so se možnosti kvantitativnega razvoja izčrpale. Neuspeh so doživeli vzori »potrošniškega« razvoja, ki so jih ponujale razvitejše dežele manj razvitim in ki smo jih mi, se vam ne zdi, tudi posnemali? Ali se pri nas že dovolj zavedamo tega ključnega problema? Se že dovolj zavedamo vseh ekonomskih, političnih, kulturnih in moralnih implikacij te nove potrebe? Kaj smo doslej storili, praktično in načelno, da se tega bolj zavedamo? Kako gledati na perspektivo iskanja lastne poti razvoja spričo velike odvisnosti naše dežele od drugih? Koliko svobode lastnih iskanj imamo v determinizmi svetovnega trga in njegovih svetovnih dominacij? Kakšne posledice ima to svetovno okolje na naš razvoj in na idejna vprašanja, s katerimi se soočamo? Kako odgovarja na to vprašanje dosedanje delo t. i. Kraigherjeve komisije? Skratka, če se vrnemo na začetek: v čem vidite možnosti, da izidemo iz sedanje krize?

B. MAJER: Marx je leta 1859 optimistično zapisal, da si človeštvo postavlja zmeraj samo takšne naloge, ki jih lahko reši. Sploh bi Marxovo misel lahko v nekem smislu imenovali teorijo znanstvenega in tehnološkega optimizma. Danes pa se že vprašujemo, ali ne bo tehnološki razvoj

– posebej še pošastna mašinerija vojaške tehnologije – ušel nekega dne človeštvu iz rok in ga postavil pred naloge, ki jih ne bo moglo več rešiti. Marxova dilema, komunizem ali barbarstvo se nam danes kaže v mnogo strašnejši perspektivi, kot si je lahko v 19. stoletju mislil Marx sam: razumna ureditev življenja človeštva na tem planetu ali njegovo uničenje. Zato vprašanja, ki jih postavljate – in izmed katerih vsako zadeva v srž naše človeške eksistence, niso samo vprašanja našega lastnega razvoja, celo niti ne samo vprašanja svetovnega socializma, temveč sveta kot celote. Svet postaja danes ne samo vse bolj nedeljiva celota, temveč postaja v luči tehnološkega razvoja tudi vse manjši, katastrofa enega njegovega dela lahko potegne v katastrofo ves svet. Zato danes vse več ljudi na svetu priznava, da je razumna ureditev sveta, kakršno implicirajo zgoraj postavljena vprašanja (ki bi jim bilo mogoče in treba dodati še druga), edina alternativa, ki jo ima človeštvo, če hoče preživeti ter preskočiti v novo, višjo fazo svojega razvoja, s katero se po Marxovih besedah šele začenja prava človeška zgodovina.

Boj za novo gospodarsko ureditev sveta, za odpravo naraščajočega protislovja med razvitimi in nerazvitimi deli sveta, med severom in jugom, za mir in razorožitev, za odpravo vojaških in drugih blokov gospodarske in politične dominacije, je edina možna pot k temu cilju. To je tudi sestavni del in temeljna doktrina politike neuvrščenosti, ki jo zastopamo, in ki ji je prav jugoslovanska revolucija pod Titovim vodstvom v znatni meri utrla pot. Zato bomo tudi krizo, ki jo doživljamo danes in iz katere iščemo izhod – mislim, da so v tem pogledu rezultati t. i. Kraigherjeve komisije ohrabrujoči – premagali le, če ne bomo podlegli dnevnemu ekonomskemu pragmatizmu, temveč bomo iskali rešitev v smeri dolgoročnih strateških ciljev našega družbenega razvoja, upoštevajoč vse možnosti, nevarnosti in protislovja ekonomskega, političnega in ne nazadnje tehnološkega razvoja sveta kot celote. Menim, da je prav tehnološki separat Kraigherjeve komisije, ki smo ga pred kratkim dobili na vpogled, ena izmed najboljših analiz te problematike, kar smo jih napravili po vojni, čeprav imam vtis, da še zmerom premalo računa s tistim človeškim faktorjem, ki je prav v času narodnoosvobodilnega boja in v naši revoluciji izpričal svojo premoč nad pošastno vojaško tehnologijo tretjega Reicha. Sutjeska in Neretva sta temu velika priča.

Organizacija združenega dela v praksi jugoslovanskega samoupravljanja

Uvod

Spričo težav v našem gospodarstvu danes ni več dvoma, da je prišlo v razvoju samoupravljanja v Jugoslaviji do o čutnega zastoja.* Ogrožen ni samo naš nadaljnji materialni razvoj, ampak tudi samoupravljanje, ki je kot temeljno proizvodno razmerje zaživelu prav v Jugoslaviji. Neugodna gospodarska gibanja namreč vzpostavljajo okoliščine, v katerih se porajajo ideje, ki skušajo naprtiti odgovornost za obstoječa neskladja temeljnim osebkom samoupravnega gospodarstva. V tej zvezi naletimo, na primer, na razlago, da je jugoslovanski družbenoekonomski sistem normativno pravzaprav skladno postavljen, težave pa izvirajo iz tega, ker ga ekonomski osebki ne izvajajo v celoti, saj se v gospodarski dejavnosti ravna po svojih posamičnih in ne po družbenih koristih, kakor bi od njih pričakovali. Prav tako naletimo tudi na razlago, da samoupravljanje v stvarnosti ni zaživelu zato, ker ga ni možno organizirati na ekonomsko smotrnu način.

V nasprotju s takimi nazori ocenjujemo dogajanja v naši družbi iz drugega zornega kota. V razpravo želimo poseči z dokazi, da težav v našem gospodarstvu ne moremo pripisati samoupravljanju kot takemu, marveč dejavnikom, ki preprečujejo, da bi se lahko ta proizvodni način do kraja uveljavil. Podlaga za takšno stališče je prepričanje, da je na dani stopnji razvoja jugoslovanske družbe možno zgraditi učinkovito družbenoekonomsko ureditev na podlagi družbenega lastništva proizvodjalnih sredstev in na podlagi samoupravljanja delovnih ljudi. Oboje še zahteva ohranjanje blagovne proizvodnje, njene negativne učinke pa lahko odpra-

* Namen razprave je prikazati stvarno obnašanje organizacije združenega dela, ki je temeljna proizvodna celica v našem gospodarstvu. Razpravo opiramo na obsežno raziskavo obnašanja samoupravne organizacije združenega dela. Glej: J. Prašnikar: Samoupravna organizacija združenega dela v luči teoretičnih spoznanj in njenega obnašanja v praksi, doktorska disertacija, 1982.

vimo z družbenim planiranjem. V takih okoliščinah so temeljne proizvodne enote – samoupravne organizacije združenega dela – blagovne celice. Samoupravne organizacije združenega dela so torej samoupravna podjetja, ki se odločajo po načelih smotrnosti, njihove odločitve pa se – če tržišče in družbeni plan usklajeno delujeta – zlivajo v narodnogospodarsko celoto. V skladu s tem prepričanjem v razpravi dokazujemo tole tezo:

V blagovnem gospodarstvu – in jugoslovansko gospodarstvo je blagovno gospodarstvo – imajo vse relativno redke dobrine ceno, ki odseva alternativne možnosti njihove uporabe. Če je pri dani ceni obseg povpraševanja po dobrini večji od obsega ponudbe, in če ni možnosti za oblikovanje nove ravnotežne cene, je stvarna cena dobrine večja od njene obstoječe cene. V jugoslovanskem gospodarstvu se to dogaja pri uporabi družbenega kapitala in deviz. Zato družbeni kapital in devize niso uporabljeni najbolj smotno, hkrati pa cene proizvodov ne vključujejo dejanskih družbenih proizvodnih stroškov. Relativne cene proizvodov zato niso ravnotežne, k čemur prispevajo tudi neugodna tržna struktura jugoslovanskega gospodarstva in neusklajeni družbeni posegi. Ker poseganje v cene proizvodov in proizvodnih faktorjev pelje v administrativno delitev proizvodov in proizvodnih faktorjev, so to dodatne omejitve v delovanju samoupravnega podjetja.

Kakšna so zatorej odzivanja samoupravnega podjetja pri pridobivanju in delitvi dohodka? Ker so samoupravna podjetja blagovne celice, lahko pričakujemo, da se obnašajo na ekonomsko smotrni način. Prav tako pričakujemo, da so razvila vrsto ukrepov, ki v danih okoliščinah gospodarjenja odsevajo temeljne smotre njihovega delovanja. Če je tak smoter, na primer, težnja po dohodku, je njihovo delovanje usmerjeno tako, da bo doseženi dohodek čim večji. Ker pa iz danih ekonomskih mehanizmov izvirajo napačne omejitve, je njihova uspešnost pri pridobivanju dohodka v večji meri odvisna od dejavnikov, ki jih v celoti ne morejo nadzirati (zunanji dejavniki uspešnosti), kot pa od dejavnikov, ki jih lahko nadzirajo (notranji dejavniki uspešnosti).

V razpravi bomo torej zastopali trditev, da se organizacije združenega dela obnašajo na ekonomsko smotrni način. Zato krivde za neučinkovitost našega gospodarstva ne moremo naprtiti samoupravnim podjetjem in njihovim delovnim kolektivom nasploh, pač pa moramo vzroke zanjo iskati v okoliščinah, ki jih ustvarjajo dani ekonomski mehanizmi in družbeni posegi, torej v okoliščinah, v kakršnih podjetja dejansko delujejo kot blagovne celice.

Opredelitev samoupravnega podjetja v jugoslovanskem družbenoekonomskem sistemu

1. Temeljni smoter vsake družbene produkcije je zadovoljevanje družbenih potreb. Samoupravna socialistična družba mora ob tem uvelja-

viti še delitev po delu in samoupravljanje delovnih ljudi. Doseganju teh smotrov podreja organizacijo procesa gospodarjenja. V tem smislu sta trg in plan, ki sta mehanizma povezovanja gospodarskih osebkov, le sredstvo, s pomočjo katerega samoupravna družba uveljavlja gornje cilje. Obstoje blagovne proizvodnje je v samoupravnem socializmu potreben že zato, da lahko delovni ljudje resnično odločajo o temeljnih vprašanjih svojega obstoja. Ker svoje odločitve preizkušajo z objektivnimi merili, ki jih sproža brezosebno delovanje tržišča, hkrati zanje prevzemajo tudi vso odgovornost. Prav tako je v socializmu trg še vedno uspešen razsodnik pri selekcioniranju družbenih potreb. Obseg efektivnega povpraševanja po določenem blagu namreč uspešno izrazi stopnjo potreb delovnih ljudi po tej vrsti blaga. Zato ima tržišče poleg te vloge še delno vlogo v zvezi z alokacijo proizvodnih dejavnikov, ker velikost efektivnega povpraševanja hkrati kaže proizvodnim enotam, kam naj usmerijo redke proizvodne tvorce. Prav ekonomiziranje z njimi pa je tista funkcija trga, ki je vsaj za sedaj tudi še ni moč nadomestiti. Trg nagraduje bolj uspešne producente s posebnim dohodkom, manj uspešne pa kaznuje z manjšim dohodkom. Zvišanje proizvodnosti dela, torej večja količina proizvodov v enoti časa, ter znižanje stroškov na enoto proizvoda sta zato neposredna sadova delovanja tržnih sil, ki prispevata k večji blaginji delovnih ljudi.

Ker pa tržišče ne zagotavlja optimalne stopnje rasti, ki bi potekala brez cikličnih nihanj, in ker o stvarnosti ne daje popolnih informacij, ker je stvarnost polna negotovosti, in ker v njej nastopajo monopoli ter druge oblike nepopolne tržne strukture, ker prihaja do eksternih učinkov in ker trg vprašanja razvoja infrastrukture in superstrukture ne ureja zadovoljivo, je potrebno družbeno poseganje v delovanje trga. Pri tem z njim razumemo celoto vseh posegov v gospodarstvo, ki so potrebni, da zagotovimo avtonomijo gospodarskih osebkov, da zmanjšamo negotovost pri njihovem odločanju, da zmanjšamo odvisnost od zunanjih okoliščin, ki jih gospodarski osebki ne morejo nadzirati, ter nasploh zagotovimo takšno delovanje trga, ki bo peljalo k učinkoviti alokaciji proizvodnih dejavnikov ter s tem k enakomerni in hitri gospodarski rasti, ki bo omogočila uveljavljanje družbene lastnine in delitve po delu. Sožitje trga, ki je spontani mehanizem povezovanja gospodarskih osebkov, in plana, ki je zavestna sestavina družbenoekonomskega sistema, je zato objektivna zakonitost samoupravnega socializma.

2. Kakor hitro imajo popravek z blagovnim gospodarstvom, imamo popravek tudi s podjetji. Blagovna proizvodnja v samoupravnem gospodarstvu torej ohranja tudi samoupravna podjetja. V vsakem blagovnem gospodarstvu se namreč zveze med ekonomskimi osebki vzpostavljajo na trgu, saj se osebki med seboj razločujejo po položaju v družbeni delitvi dela in po položaju v proizvodnem procesu. Ekonomski osebki so samostojne blagovne celice, kar velja tudi za samoupravna podjetja.¹ Via facti

¹ Podjetje je celica družbenega gospodarstva, ki samostojno opravlja naloge v procesu družbene reprodukcije s ciljem, da na temelju danih družbenoekonomskih zakonitosti doseže čim večjo vrednost čistega rezultata. Podjetje ima

je obstoj samoupravnih podjetij nujen pogoj za obstoj samoupravne blagovne proizvodnje, in narobe.

Kakšno je zatorej razmerje med samoupravno organizacijo združenega dela in samoupravnim podjetjem? Čeprav včasih zasledimo tudi razlago, da se med seboj izključujeta, na podlagi dosedanje razprave te trditve ne moremo sprejeti. Med organizacijo združenega dela in samoupravnim podjetjem postavljamo tole povezavo: Če je organizacija združenega dela splošen pojem za organizacijske oblike, ki dajejo okvir samoupravnemu povezovanju delavcev, je samoupravno podjetje ena od teh oblik, in to tista, ki omogoča samostojno nastopanje na tržišču. Te funkcije naj praviloma temeljna organizacija združenega dela ne bi imela. Gospodarske celice se namreč oblikujejo po ekonomskih merilih, glede na družbeno delitev dela, kar pa za temeljno organizacijo združenega dela ne velja, ker gre pri njej predvsem za zagotavljanje neposrednega vpliva delavcev v procesu odločanja. Več temeljnih organizacij združenega dela se zatorej povezuje v delovno organizacijo, ki ima poslovno enotnost in je sposobna nositi riziko svojega poslovanja. Delovna organizacija naj bi torej nastopala na tržišču kot samoupravno podjetje, s čimer bi imela ključno vlogo v procesu združevanja dela in sredstev v sistem združenega dela.² Po eni strani bi združevala temeljne organizacije združenega dela v ekonomske enote, po drugi strani pa bi bila izhodiščna točka pri nadaljnjem združevanju dela in sredstev v višje oblike združenega dela.³

3. V naši stvarnosti pa delovna organizacija ni vedno celica, ki bi imela v svoji pristojnosti večino temeljnih poslovnih funkcij, ampak se dogaja, da nastopajo kot samoupravna podjetja tudi temeljne organizacije združenega dela in sestavljene organizacije združenega dela.⁴ Pri tem je zlasti ponekod opazna težnja po pretirani decentralizaciji poslovnega odločanja na ravni temeljne organizacije združenega dela. Kadar so razlogi za to ekonomske narave, ni večjih nasprotij med delovno organizacijo in njenimi deli (temeljnimi organizacijami združenega dela). Če pa so temeljne organizacije združenega dela samo formalno povezane v delovno organizacijo, takrat pa vsaka temeljna organizacija združenega dela dejansko nastopa kot samoupravno podjetje. Največkrat je vzrok v tem, da med temeljnimi organizacijami združenega dela niso urejeni odnosi pri pridobivanju in delitvi dohodka, kar je odsev okoliščin, v katerih delovne organizacije nastopajo kot tržne celice. Če namreč uspešnost delovne organizacije ni preverjena s stvarnimi ekonomski kriteriji gospodarjenja, lahko to odseva v neurejenih razmerjih med njenimi deli, kot se v naši stvarnosti rado dogaja.

poslovno enotnost in je sposobno nositi riziko svojega poslovanja, ki ga preverja na tržišču. Podjetje je torej temeljna tržna celica v blagovnem gospodarstvu.

² E. Kardelj: Svobodno združeno delo. Brionske diskusije, DZS, Ljubljana 1978, str. 84.

³ Sestavljena organizacija združenega dela je oblika takega povezovanja. Smisel povezovanja je večji dohodek – na primer s skupnim nastopom delovnih organizacij na tujem tržišču – vendar je treba z ukrepi ekonomske politike zagotoviti, da takšno povezovanje ne bi vodilo k monopolnemu obnašanju na domačem trgu.

⁴ Glej že citirano delo, str. 39–49.

Na drugi strani so delovne organizacije, v katerih temeljne organizacije združenega dela nimajo večje vloge. V takih delovnih organizacijah poteka odločanje skoraj v celoti na ravni delovne organizacije, pri čemer so včasih delavcem odvzete celo pravice, da samostojno razpolagajo z dohodkom. Navadno v takih delovnih organizacijah prevladujejo tehnokratska ravnanja nekaterih vodstvenih delavcev, ki to opravičujejo z dokazovanjem, češ da drugače ni mogoče premagati ozkih, delnih interesov temeljnih organizacij združenega dela.

Včasih pa kot samoupravna podjetja nastopajo sestavljene organizacije združenega dela. Ta težnja je navzoča na nekaterih področjih Jugoslavije bolj kot pa na drugih. V Bosni in Hercegovini je, na primer, do večje vloge sestavljene organizacije združenega dela v poslovnem odločanju pripeljal model gospodarskega razvoja, ki so ga tam sprejeli. Sestavljene organizacije združenega dela v glavnem kažejo poslovno enotnost in imajo značilnosti večjih samoupravnih podjetij. Nekatere izmed njih delujejo prav uspešno, kar bi lahko vzeli za znamenje, da je ta model gospodarskega razvoja rodil sadove (Energoinvest, Unis, RMK Zenica). Vendar pa vsebuje tudi nekatere pomanjkljivosti. V prvi vrsti ni sprejemljiv za vse gospodarske dejavnosti v enaki meri (za del tekstilne industrije, kjer je potrebna večja prožnost proizvajalcev, je prav gotovo manj sprejemljiv kot pa, na primer, za del kovinske industrije, kjer so možnosti navpičnega povezovanja večje). Zato ne pripelje povsod do enako dobrih rezultatov.

Prav tako odločanje na ravni sestavljene organizacije združenega dela v neki meri duši pobudo temeljnih organizacij združenega dela. Večkrat so namreč temeljne organizacije združenega dela le izvajalci nalog, ki so jim zadane od zgoraj, kar lahko pripelje do napetosti in sporov. Dalje, sestavljene organizacije združenega dela se lahko zaradi svoje ekonomske in politične moči odločajo po netržnih kriterijih. S tem ožijo delovanje tržišča in delovanje objektivnih zakonitosti.

Vse te in še druge težave prihajajo do veljave zlasti v tistih sestavljenih organizacijah združenega dela, ki so nastale tudi iz neekonomskih nagibov, ali kjer nagibi za ustanovitev sestavljenih organizacij združenega dela niso bili natančno opredeljeni. Tako sestavljene organizacije združenega dela zato niso učinkovite tržne celice.

Sklepna misel o obliki pojavljanja samoupravnega podjetja v jugoslovanskem gospodarstvu je tale: ker je kriterij za oblikovanje samoupravnega podjetja predvsem ekonomski, se jugoslovansko samoupravno podjetje skriva v različnih pojavnih oblikah. Zato ni mogoče za vsak primer temeljne organizacije združenega dela, delovne organizacije ali sestavljene organizacije združenega dela že naprej reči, ali gre za samoupravno podjetje ali ne. Čeprav je ta vloga največkrat dana delovni organizaciji, se samoupravno podjetje pojavlja tudi v podobi temeljne organizacije združenega dela ali pa v podobi sestavljene organizacije združenega dela. Dane okoliščine gospodarjenja namreč ne omogočajo, da bi do oblikova-

nja temeljnih organizacij združenega dela in do njihovega povezovanja v tržne celice prihajalo iz stvarnih pobud organizacij združenega dela. Do tega bi prišlo šele takrat, če bi v gospodarjenju razpolagale s stvarnimi ekonomskimi kriteriji, ki bi jih vzpostavile ravnotežne cene proizvodov in proizvodnih faktorjev. Šele takrat bi se med temeljnimi organizacijami združenega dela, delovno organizacijo in sestavljeno organizacijo združenega dela lahko oblikovale povezave, ki bi temeljile na resničnih ekonomskih pobudah delovnih kolektivov.

Obnašanje samoupravnega podjetja pri pridobivanju in delitvi dohodka

1. V naši raziskavi obnašanja samoupravnega podjetja v jugoslovanski stvarnosti smo si zastavili tole poglavitno vprašanje: ali se samoupravna podjetja v danih okoliščinah gospodarjenja obnašajo na ekonomsko smotrni način, in kako te okoliščine vplivajo na njihovo obnašanje? V zvezi s tem je treba najprej odgovoriti, kakšna je namenska funkcija samoupravnega podjetja, in kakšni so cilji samoupravnega podjetja v njegovem delovanju.

Če označimo kar največjo blaginjo delovnih ljudi v najširšem pomenu besede za temeljni smoter samoupravne socialistične družbe, moramo hkrati pripomniti, da ga obstoj blagovne proizvodnje in blagovnih zakonitosti po nekaterih plateh razgrajuje. Čeprav sprejemamo blagovno proizvodnjo v samoupravnem socializmu prav zaradi uveljavljanja tega smotra, pa delovni ljudje v okoliščinah blagovne proizvodnje niso organizirani v en sam delovni organizem, ki bi poenotil njihove materialne interese, temveč se povezujejo v delovne kolektive posameznih samoupravnih podjetij. Zato delujejo najprej kot člani svojih delovnih kolektivov. Šele nato pa kot pripadniki širše družbene skupnosti. Blagovna proizvodnja v samoupravnem socializmu torej sama po sebi izključuje popolno enotnost interesov delovnih ljudi, čeprav posredno uresničuje njihov skupni interes za kar največjo blaginjo bolj kot vsaka doslej znana oblika družbene proizvodnje. To pomeni, da so članom posameznega delovnega kolektiva v prvi vrsti pomembni cilji njihove blagovne celice. Doseči skušajo čim večji dohodek, saj je dohodek materialna podlaga za pokrivanje potreb članov delovnega kolektiva. Zato v tem smislu spodbujajo različne dejavnosti.

Samoupravna podjetja se nasploh zelo hitro odzivajo na spremembe pri povpraševanju s spremembo svoje proizvodne strukture, kar se kaže v razmeroma hitrem sprejemanju novih in opuščanju starih proizvodnih programov. Prav tako dokaj hitro zamenjujejo proizvode, pri katerih ne pokrivajo proizvodnih stroškov, s proizvodi, ki so dohodkovno bolj spodbudni. Zato nasploh delež proizvodov z izgubo v proizvodni strukturi samoupravnega podjetja ni velik. Razmeroma manj pa se na spremembe tržnih parametrov odzivajo s spreminjanjem obsega proizvodnje. Veči-

noma se sploh ne odzovejo niti na spremembo cene materiala ali cene proizvodov ali osebnih dohodkov, niti na spremembo fiksnih stroškov. Vendar pa je tudi tak način njihovega odzivanja v skladu s dohodkovnimi pobudami. Samoupravno podjetje namreč ne odpušča delavcev, zato ne more naenkrat zmanjšati obsega proizvodnje. Zelo neprožno pa je kratkoročno tudi pri zaposlovanju novih delavcev. Deloma je vzrok za to verjetno v tem, da bi se s povečanjem števila zaposlenih zmanjšal povprečni proizvod dela. Zaposlovanje novih delavcev pa ni zaželeno tudi zato, ker že prej zaposleni delavci ne bi mogli nenadoma spet odpustiti na novo zaposlenih delavcev, če bi se okoliščine, ki so pripeljale do zaposlovanja novih delavcev, spremenile. Zato jugoslovansko samoupravno podjetje – razen če ne pride do investicij – ne odpira večjega števila novih delovnih mest.

To opozarja, da doseganje čim večjega dohodka samega po sebi ni cilj samoupravnega podjetja. Zaposleni delavci torej uporabljajo pri merjenju njegove višine določeno merilo. Ker gre za njihove interese, je to merilo kar število njih samih. Kolikor večji bo namreč dohodek na zaposlenega delavca, toliko bolj bodo lahko zadovoljili svoje potrebe, zato je dohodek na zaposlenega delavca temeljni kriterij v njihovem odločanju.

Seveda je dohodek z vidika pridobivanja za člane delovnega kolektiva popolnoma enovita količina, saj ne ločijo tega, ali so ga pridobili z večjo količino vložene dela ali z boljšo kakovostjo dela, ali z bolj uspešnimi poslovnimi odločitvami ali pa kako drugače. Zato je z družbenoekonomskega vidika zelo pomembno, v kakšnih okoliščinah delujejo samoupravna podjetja. Če člani delovnega kolektiva delujejo v konkurenčnih razmerah, potem je višina njihovega dohodka na zaposlenega delavca odvisna predvsem od uspešnosti njihovih poslovnih odločitev, ki odsevajo v spreminjanju njihovih proizvodnih stroškov. V tekstilni, usnjarski, lesni, deloma v kovinski industriji in še ponekod, kjer je razmeroma večja konkurenca, smo zato naleteli na vrsto podjetij, ki jih je konkurenca prisilila, da gradijo povečanje svojega dohodka na zmanjševanju proizvodnih stroškov.

Kadar pa tržne razmere omogočajo podjetju monopolni ali oligopolni položaj, ali narobe, položaj monopsona ali oligopsona, pa se obnašanje podjetja sila spremeni. Temeljni smoter njegovega delovanja je še vedno težnja po čim večjem dohodku na zaposlenega delavca, spremenijo pa se načini doseganja povečanega dohodka. Prevladujejo težnje po zviševanju cen proizvodov, težnje po vplivanju na cene nedelovnih proizvodnih tvorcev, težnje po vplivanju na instrumente ekonomske politike ipd., torej opiranje na dejavnike, ki niso sad' bolj smotrnega gospodarjenja z omejenimi sredstvi in torej ne prispevajo k zmanjšanju proizvodnih stroškov. To pomeni, da si taki delovni kolektivi prisvajajo del dohodka drugih delovnih kolektivov, ki teh možnosti nimajo.

Poglejmo v tej zvezi, na primer, neki aluminijški kombinat, s katerim smo imeli opravka med zbiranjem podatkov za našo raziskavo. Kombinat je že vrsto let na raznih prednostnih listah, kar odseva v nadpovprečno velikem deležu posojil na zaposlenega delavca, nadpovprečno velikem deležu uvoza na zaposlenega delavca in v drugih ekonomskih prednostih. Ko smo hoteli analizirati delovanje te delovne organizacije, pa tega nismo mogli storiti, ker – navzlic dobri volji – želenih podatkov nismo dobili, saj večine iskanih podatkov nima v svoji evidenci. To ji ni niti potrebno, saj deluje v okoliščinah, ko lahko poveča svoj dohodek z vplivanjem na cene svojih proizvodov in na cene nedelovnih proizvodnih faktorjev. Notranje probleme – slabo organizacijo dela in slabe poslovne odločitve – pa zakriva z neprestanimi reorganizacijami: v petih letih je več kot tritisoč-članski delovni kolektiv doživel štiri reorganizacije, k čemur težijo zlasti nekateri vodilni delavci, da bi tako odvrnili pozornost od pravih vzrokov za neučinkovitost.

Ta primer smo izbrali, ker nazorno kaže, da enotnost, ki jo ima dohodek z vidika pridobivanja, izgine, brž ko pride do njegove delitve. Nekateri sestavine dohodka imajo namreč za člane delovnega kolektiva naravo proizvodnega stroška. To velja, na primer, za davke in prispevke iz dohodka, druge obveznosti ipd. Za delovni kolektiv je zato pomembna predvsem delitev čistega dohodka na osebne dohodke in akumulacijo. V tej zvezi naš primer kaže še to, da delovna organizacija navzlic veliki izgubi ni zmanjšala osebnih dohodkov delavcev, ki so bili celo večji od povprečnih osebnih dohodkov delavcev v izbranih delovnih organizacijah. To se v naši stvarnosti rado dogaja, saj se ob delitvi čistega dohodka nasploh porajajo pritiski, da bi se delitev prevesila v korist osebnih dohodkov za člane delovnega kolektiva. Do teh pritiskov pride zato, ker se člani delovnih kolektivov ravna po pretežno po svojih kratkoročnih interesih, ki jih spodbujajo zlasti neenake okoliščine gospodarjenja.

V delitev čistega dohodka stopajo zato delovni kolektivi z različnih izhodišč. Spričo tega se v njej pojavljajo tudi dejavniki, ki nanje člani delovnih kolektivov samoupravnih podjetij ne morejo v celoti vplivati. Taki dejavniki so tile: družbeni dogovori in samoupravni sporazumi o delitvi čistega dohodka, rast življenjskih stroškov in rast osebnih dohodkov v drugih delovnih organizacijah. Družbeni dogovori in samoupravni sporazumi o delitvi čistega dohodka so odsev bojazni, da bi težnja po kar največjem prelivanju čistega dohodka v osebne dohodke ne porodila pretiranih skrajnosti. Rast življenjskih stroškov pričenja močno vplivati na delitev čistega dohodka v nestabilnem gospodarstvu, ko prihaja do teženj po usklajevanju rasti osebnih dohodkov z rastjo cen. Rast osebnih dohodkov v drugih delovnih organizacijah, ki spodbujajo fluktuacijo delavcev ali pa strah pred njo, pa vpliva na velikost osebnih dohodkov takrat, ko obstaja nevarnost, da bi delovni kolektiv izgubil svoje najboljše kadre.

Ti dejavniki odmerjajo osebnim dohodkom sorazmerno samostojnost v čistem dohodku samoupravnega podjetja. Višina osebnih dohodkov ne more pasti pod načrtovano višino, ne more pa se bistveno tudi povečati. Zato lahko na koncu razprave o namenski funkciji samoupravnega podjetja izpeljemo takle sklep: če je temeljni smoter delovanja samoupravnega podjetja težnja po doseganju čim večjega čistega dohodka na zaposlenega delavca – ker v kratkem obdobju samoupravno podjetje obsega zaposlenih delavcev bistveno ne spreminja, je težnja po večanju čistega dohodka na zaposlenega delavca docela v skladu s težnjo po večanju čistega dohodka – in če v njem delež osebnih dohodkov ne more biti manjši od načrtovanih, se v končni obliki smoter delovanja samoupravnega podjetja kaže kot težnja po čim večjem ostanku čistega dohodka, to je po akumulaciji.

Seveda gre pri tem za razločevanje med obliko in vsebino in pa med ciljem in sredstvom za doseganje tega cilja. Če se oblika namenske funkcije samoupravnega podjetja kaže kot maksimiziranje ostanka čistega dohodka, je vsebina v težnji po izpolnitvi načrtovane višine osebnih dohodkov, in če je cilj samoupravnega podjetja težnja po izpolnitvi načrtovanih osebnih dohodkov, je težnja po maksimizaciji ostanka čistega dohodka sredstvo za doseg tega cilja.

2. Da je takšno obnašanje samoupravnih podjetij pri delitvi čistega dohodka posledica neravnotežnih faktorskih cen in neravnotežnih cen proizvodov ter posledica neusklajenih družbenih posegov, kažejo izsledki analize tega,⁵ kolikšen je vpliv dejavnikov uspešnosti na uspešnost izbranih delovnih organizacij. Najpomembnejše ugotovitve bomo podali v nekaj točkah:

a) Od oseminšestdesetih kazalcev, za katere smo domnevali, da bodo prikazali vpliv raznih dejavnikov na uspešnost gospodarjenja anketiranih delovnih organizacij, jih je samo nekaj statistično značilnih. To ne pomeni, da v stvarnem ekonomskem življenju izločeni dejavniki ne vplivajo na uspešnost gospodarjenja samoupravnih podjetij, temveč le pomeni, da vpliva teh dejavnikov z analizo nismo zmogli zajeti. Nasprotno pa je analiza pokazala vpliv nekaterih dejavnikov, ki jih lahko pripišemo zunanjim okoliščinam, v katerih delujejo samoupravna podjetja.

V vseh enačbah se z visoko statistično značilnostjo pojavljajo štirje dejavniki: kapitalna opremljenost dela, velikost tržnega deleža, indeks ravnotežnih cen in indeks razvitosti. Predvsem za prve tri dejavnike mislimo, da so pretežno zunanje narave. Ob sorazmerni redkosti družbenega kapitala dosegajo namreč tisti delovni kolektivi, ki upravljajo večjo količino družbenega kapitala, tudi večjo produktivnost dela in s tem večji dohodek kot pa delovni kolektivi, ki imajo na voljo manjšo količino družbenega kapitala. Del dohodka torej pridobijo na račun družbenega kapitala. To je nedelovni dohodek, zato ga je potrebno iz dohodka izločiti,

⁵ Glej že citirano delo, str. 116–160.

še preden pride do delitve osebnih dohodkov med člane delovnega kolektiva. To nalogo ima cena za uporabo družbenega kapitala. Morala bi biti enaka tistemu delu dohodka, ki ga v povprečju dobivajo samoupravna podjetja na račun uporabe družbenega kapitala.

Podoben vpliv na uspešnost gospodarjenja samoupravnih podjetij imajo tudi neravnotežne relativne cene proizvodov. Te vplivajo z dveh plati: 1. podjetja, ki imajo določeno tržno moč, so uspešnejša od podjetij, ki tržne moči nimajo, in 2. dani ekonomski mehanizmi in družbeni posegi v cenah proizvodov ne upoštevajo stvarnih proizvodnih stroškov – stvarne cene uporabne vrednosti družbenega kapitala in stvarne cene deviz – ter zato po svoje krojijo uspešnost samoupravnih podjetij. Podjetja so nasploh različno uspešna, ker delujejo v raznih panogah narodnega gospodarstva.

b) Le malo notranjih dejavnikov uspešnosti je v analizi pokazalo statistično značilen vpliv na uspešnost anketiranih delovnih organizacij. Mednje bi lahko v določeni meri šteli dva kazalca: boleznine do trideset dni na zaposlenega delavca in koeficient učinka zmogljivosti. Uspešnejše delovne organizacije bolje izrabljajo svoje zmogljivosti in imajo manj odsotnosti svojih delavcev zaradi bolezni.

c) Največji delež razlik v uspešnosti anketiranih delovnih organizacij pojasnimo, ko za kazalec uspešnosti vzamemo velikost osebnih dohodkov na zaposlenega delavca. Pri enačbah, kjer nastopajo drugi kazalci uspešnosti, je determinacijski koeficient manjši in nasploh pada s tem, ko v števcu jemljemo druge količine. Iz tega sklepamo, da med izbranimi kazalci uspešnosti prav razlike v osebnih dohodkih v največji meri izražajo veljavnost ekonomskih zakonitosti, ki jih opisujemo.

d) Rezultati analize se bistveno ne spremenijo, ko namesto petletnih serij podatkov vzamem letne podatke. To pomeni, da podane zakonitosti veljajo za celotno preučevano obdobje, in da se uresničujejo na podoben način. To lahko vzamemo za znamenje, da neravnotežno delitev dohodka med samoupravnimi podjetji in neravnotežno delitev čistega dohodka spodbujajo sedanji ekonomski mehanizmi, kar izhaja tudi iz postavljenega modela obnašanja samoupravnega podjetja in samoupravnega gospodarstva.

3. Nazadnje naj prikažemo še obnašanje samoupravnega podjetja v naložbeni dejavnosti. V tej zvezi je treba ugotoviti, da pelje samoupravno podjetje neravnotežna delitev dohodka do težav tudi v naložbeni dejavnosti. V danih okoliščinah gospodarjenja je kreditno financiranje naložb za samoupravno podjetje vsaj na videz bolj ugodno kot pa samofinanciranje naložb. Ker pa organizacija kreditnega financiranja naložb omogoča, da investirajo tudi podjetja, ki niso docela preverila upravičenosti svojih naložb, in ker bančno financiranje investicij ni najbolj ugodno za naložbe, ki imajo daljše aktivizacijsko obdobje, je delež obresti – obresti štejemo v akumulacijo samoupravnega podjetja – v bruto akumulaciji (del dohodka za akumulacijo + amortizacija po minimalnih stopnjah) razmeroma zelo

velik. Ker hkrati naraščajo tudi obveznosti samoupravnega podjetja, da na podlagi samoupravnih sporazumov in zakonov obvezno združuje sredstva, je delež akumulacije, ki ga samoupravno podjetje v resnici upravlja, razmeroma majhen. To pomeni, da na alokacijo dobršnega dela akumulacije nima večjega vpliva, zato tudi ne more nositi odgovornosti za smotrnost teh naložb.

Zbrani podatki kažejo, da ni zagata v tem, da bi delovne organizacije nasploh izločale za akumulacijo premajhen delež dohodka. Če kot akumulacijo opredelimo tisti del dohodka, ki ga ne izločijo za pokrivanje osebne, skupne in splošne porabe, in če ji prištejemo še amortizacijo po minimalnih stopnjah, je delež bruto akumulacije v dohodku v opazovanem obdobju razmeroma stabilen. Napačno pa je to, da delež akumulacije v posameznih delovnih organizacijah ni enak prispevku družbenih sredstev k dohodku samoupravnega podjetja, kar ruši načelo delitve po delu. Hkrati pa narašča tisti delež akumulacije, s katerim delovni kolektivi ne morejo razpolagati, kar vpliva na uspešnost naložb v naši družbi nasploh.

Sklepne misli

Temeljni sklepi naše razprave so tile:

1. Samoupravna organizacija združenega dela je tržna celica. Zato načrtuje in izvaja cel sklop akcij, ki odsevajo njene temeljne smotre delovanja. Tak smoter je, na primer, težnja po čim večjem čistem dohodku na zaposlenega delavca. Velikost čistega dohodka na zaposlenega delavca določa položaj samoupravnega podjetja in s tem položaj vsakega posameznega člana delovnega kolektiva v družbi. Ta položaj je v veliki meri odvisen od okoliščin, v katerih samoupravno podjetje pridobiva in deli dohodek. Ker cene proizvodov in proizvodnih tvorcev niso ravnotežne, in ker družbeni posegi delujejo neusklajeno, gospodarska dejavnost delovnih kolektivov ne poteka vedno v družbeno želeni smeri. Podjetja uveljavljajo zlasti težnjo, da bi do povečanja čistega dohodka prišla z vplivanjem na cene proizvodov in na cene proizvodnih faktorjev. Ta težnja delovnih kolektivov izvira iz njihovega položaja v družbeni delitvi dela in je odsev okoliščin, v katerih gospodarijo. Ko namreč delovni kolektiv svoj dohodek poveča s povišanjem cen svojih proizvodov, tega ne stori zato, ker bi želel škoditi družbenim interesom, marveč zato, ker želi zadovoljiti svoje interese. Vendar pa ločevanje med obema vrstama interesov ni njegova skrb. To je naloga ekonomskih mehanizmov, ki morajo biti izbrani tako, da bodo omogočili avtonomno delovanje samoupravnih podjetij in obenem uveljavili temeljne narodnogospodarske smotre samoupravne socialistične družbe.

Samoupravno podjetje se torej glede na dane okoliščine gospodarjenja obnaša popolnoma naravno in je normalno motiviran, vitalen gospodarski osebek, sposoben za samostojno življenje. Zato lahko pričaku-

jemo, da bi spremenjene okoliščine gospodarjenja spremenile tudi njegovo obnašanje.

2. Možnost za dejansko samoupravno odločanje je zelo pomembna vrednota in sestavina težnje delavcev po čim večji blaginji. Vendar pa stvarno samoupravljanje delavcev močno ovirajo omejitve, s katerimi imajo opraviti samoupravna podjetja pri svojem delovanju. Kakor vplivajo te omejitve na njihovo poslovno dejavnost, tako vplivajo namreč tudi na njihovo samoupravno odločanje. Ker izsledki analize kažejo, da vplivajo na uspešnost gospodarjenja v glavnem dejavniki, ki jih člani delovnega kolektiva ne morejo v celoti nadzirati, delavci samoupravnih podjetij v stvarnosti ne odločajo v celoti o temeljnih vprašanih pridobivanja in delitve dohodka ter o svojem nadaljnjem razvoju. Zato se prepuščajo svojim kratkoročnim interesom in ciljem, ki jih odseva zlasti težnja po doseganju čim večjih osebnih dohodkov – ne glede na način, kako jih pridobijo – upravljanje pa prepuščajo tistim strokovnim in poslovnim delavcem, ki lahko v danih okoliščinah vplivajo na povečanje njihovih osebnih dohodkov.

Vendar si vse dotlej, dokler deluje mehanizem inflacijskega prerazdeljevanja dohodka, delavci posameznih delovnih kolektivov še domišljajo, da lahko sodelujejo pri odločanju. To pa je prazna utvara, kar se pokaže v trenutku, ko nesorazmerja v narodnem gospodarstvu dosežejo kritično točko. Takrat se popolnoma uveljavi administrativno določanje cen za proizvode in za proizvodne faktorje ter se polagoma zmeraj bolj spreminja v splošno administriranje, kjer gospodarski osebki ne morejo več samostojno odločati o ničemer, niti o količinah proizvodov in proizvodnih faktorjev niti o delitvi dohodka niti o delovnih razmerah. Ni treba posebej poudarjati, da bomo – če se bo to še stopnjevalo – samoupravljanje, ki je temeljna institucija našega družbenoekonomskega sistema, popolnoma razvrednotili.

3. Obnašanje samoupravnega podjetja ni niti enkrat za vselej dano niti nanj ne moremo vplivati s političnimi parolami in pritiski. Spremeniti ga je mogoče le z ekonomskimi instrumenti, ki morajo biti izbrani tako, da bodo omogočili avtonomno delovanje samoupravnih podjetij, in da bodo uveljavili temeljne narodnogospodarske smotre samoupravne socialistične družbe. Neogiben pogoj za to je uveljavljanje dejanskih proizvodnih stroškov, ki naj nastopijo kot merilo pri odločanju samoupravnih podjetij.

Dejanska cena devize mora postati podjetjem kažipot pri izvozu in uvozu blaga in storitev. Ker ni uveljavljena, so namreč inozemska posojila pomemben vir za pokrivanje naložb samoupravnega podjetja, saj je realna vrednost odplačil za posojila toliko manjša, kolikor hujša je podcenjenost tuje valute. Razen tega vpliva podcenjevanje deviznega trga na pritek uvoženih reprodukcijskih materialov in surovin, ki so razmeroma cenejše od domačih. Za samoupravno podjetje je zato očitno bolj privlačno, da svojo prodajo usmeri na domače tržišče, kjer lahko z

večanjem svoje ekonomske moči doseže ugodnejše gospodarske rezultate kot pa v konkurenčnem boju na tujem tržišču.

Prav tako je – kot smo videli – uveljavljanje dejanske cene za uporabo družbenega kapitala neogiben pogoj za delitev po delu in neizbežna sestavina družbenega lastništva proizvodjalnih sredstev. In ne nazadnje: če želimo, da bo akumulacija tudi krožila med delovnimi kolektivi po načelih smotrnosti, in da se bo to kroženje pričelo kot plod njihovega samoupravnega odločanja, morajo imeti delovni kolektivi tudi možnosti za alternativno nalaganje. Samoupravno podjetje naj izbira med naložbo v svoje zmogljivosti in naložbo v zmogljivosti drugega podjetja. Pri tem je odločitev med obema naložbama odvisna od uspešnosti investicijskega projekta. Delovni kolektiv, ki z naložbo ne bi zmozel pokriti vseh stroškov, bi moral biti ekonomsko kaznovan z nižjimi osebnimi dohodki svojih članov. Če torej člani delovnega kolektiva ne bi našli take naložbe, da bi njen donos pokrtil vse proizvodne stroške – tudi strošek za uporabo družbenega kapitala –, bi družbena sredstva zaradi svojih interesov prepustili drugemu delovnemu kolektivu, ki bi te možnosti imel.

Le pod takimi pogoji bo proces združevanja dela in sredstev v celosten sistem združenega dela dobil svojo vsebino, saj bodo podjetja zanj imela ustrezna merila. Takrat samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje ne bo papirnata vreča brez dna, ki v imenu samoupravljanja sprejme vsak – pa naj bo še tako težak – tovor, saj ga ni mogoče stehtati s praviimi ekonomskimi merili. Seveda moramo ob tem izpeljati še druge ekonomske instrumente – zlasti na fiskalnem in denarnem področju. Vendar pa razpravljanje o tem ni več predmet tega članka.

Uresničevanje pravic narodnosti

1. Nekatera uvodna pojasnila in temeljna načela narodnostne politike

Jugoslavija je večnacionalna skupnost enakopravnih narodov in narodnosti. Tako tudi zadnji popis prebivalstva iz leta 1981 potrjuje, da sestavljajo pripadniki posameznih narodnosti blizu 15% celotnega prebivalstva, pa tudi to, da so vse naše republike narodnostno mešane.

Pot k razrešitvi nacionalnega vprašanja je odprla komunistična partija že pred vojno, še posebej po prihodu tovarišev Tita in Kardelja v vodstvo KPJ. V NOB in revoluciji so bili s skupnim bojem in žrtvami proti skupnemu sovražniku in za socialno in nacionalno osvoboditev položeni temelji bratstva in enotnosti vseh narodov in narodnosti; z razvojem socialističnega samoupravljanja in s priznavanjem načela, da vsak narod samostojno razpolaga z rezultati svojega dela, seveda upoštevajoč svojo odgovornost za položaj celotne skupnosti, pa v novi Jugoslaviji dobivata bratstvo in enakopravnost vse realnejšo družbenoekonomsko podlago in razsežnosti.

Ves čas po osvoboditvi je naša socialistična skupnost skrbela za enakopraven položaj, zagotavljala gospodarski, družbeni, jezikovni in kulturni razvoj narodnosti. Ta ni bil odvisen od mednarodnih razmer ali od odnosov s sosedi, niti pogojen s številčnostjo pripadnikov katerekoli narodnosti.

V Jugoslaviji pa se tudi ves čas zavedamo, da narodi niso svobodni, če niso svobodni delovni ljudje, če vsi nimajo možnosti, da bi aktivirali in razvijali svoje ustvarjalne moči v okviru naroda, ki mu pripadajo. Razredno osvoboditev razumemo kot možnost delovnih ljudi, da imajo v okviru nacionalnega in še ožjega socialnega okolja možnosti za zaposlovanje ter ustvarjanje materialnih in duhovnih temeljev lastne svobode, napredka in sreče. Zato po naši ustavi in v praksi razvitejši narodi in njihove republike prispevajo določena sredstva iz dohodka za hitrejši razvoj manj razvitih republik in pokrajine Kosovo – gre torej za ekonomsko pomoč, s katero naj bi dosegli čimbolj enakopraven položaj narodov in narodnosti. V prihodnje pa naša družba namerava uveljaviti bolj učinkovite oblike pomoči manj razvitim republikam, in sicer z novimi dohodkovnimi in samoupravnimi oblikami združevanja sredstev za naložbe v hitrejši razvoj na območju manj razvitih republik, tako da bodo pripadniki gospodarsko manj razvitih narodov in narodnosti dobivali zaposlitev in delovna mesta v svoji republiki, čim bliže domu; s tem bomo v sistemu samoupravnega sporazumevanja ustvarjali boljše možnosti za življenje in delo vsakega delavca, vseh narodov in narodnosti v okviru jugoslovanske skupnosti.

Nesporno je vse to in še posebej dosežena praksa v sožitju narodov in narodnosti zgovorno potrdilo, kako v SFRJ upoštevamo in dosledno uresničujemo tudi različne mednarodne dokumente, ki se nanašajo na človekove pravice in manjšine, kot so: ustanovna listina Organizacije združenih narodov, splošna deklaracija o človekovih pravicah, sklepna listina Konference o varnosti in sodelovanju v Helsinkih, osimski sporazum idr.

Tako naša široko odprta politika dobrih sosedskih odnosov in odprtih meja, vsestransko sodelovanje s sosednjimi državami, zlasti v obmejnih območjih, in še posebej pomembno mesto narodnosti v tej politiki prispevajo k vsestranskemu srečevanju med ljudmi, narodi in narodnostmi, k uresničevanju mednarodnih obveznosti.

Takšna dosledna narodnostna politika do vseh delov drugih narodov v Jugoslaviji prispeva k našemu ugledu v organizaciji združenih narodov in v njenih organiziranih oblikah razreševanja manjšinskih vprašanj v svetu.

Z njo potrjujemo besede tovariša Tita, da dobri sosedski odnosi in prijatelji na jugoslovanskih mejah prispevajo k večji varnosti. Zato nam tak odnos do narodnosti daje moralno pravico, da podobne pravice zahtevamo do delov jugoslovanskih narodov v zamejstvu, v sosednjih državah.

Ker so pripadniki narodnosti v naši praksi povsem enakopravni v vseh oblikah družbenopolitičnega in ekonomskega življenja, enakopravna sta tudi njihov jezik in kultura, smo z ustavo SFRJ in SRS iz leta 1974 nadomestili neustrezní izraz »narodne manjšine« z imenom »narodnosti«. Novi izraz narodnost je predvsem politični dokaz kvalitettne spremembe v tem smislu, da so pri nas vse narodnostne skupine v popolnoma enakopravnem položaju z drugimi narodi.

Tako se položaj italijanske in madžarske narodnosti v kvalitativnem smislu v bistvu ne razločuje od socialnega položaja številčno večinskega naroda, s katerim sta v enakopravnih odnosih. V Sloveniji nastanek narodnostno mešanih dvojezičnih območij v občinah Obale in Pomurja, kjer sta jezika Slovencev in italijanske oziroma madžarske narodnosti enakopravna, ni bil pogojen z nobenim številčnim odnosom med narodnostno večino in manjšino. Dvojezična območja so se oblikovala glede na njihov zgodovinski nastanek in obstoj, na avtohtonost. Količinski kriterij torej ni pogoj za pridobitev narodnostnih pravic.

Položaj in pravice v Sloveniji avtohtono bivajočih pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti določa ustava SR Slovenije na tri načine: v temeljnih načelih, kjer je opredeljeno, da sta narodnosti konstitutivni element republiške državnosti, v splošnih določbah o svoboščinah, pravicah in dolžnostih človeka in občana, po katerih so pripadniki narodnosti ne glede na svoje narodnostne posebnosti tako kot vsi drugi delovni ljudje nosilci vsega družbenega, ekonomskega in političnega razvoja, nosilci oblasti in upravljanja vseh družbenih zadev v naši družbi, v določbah o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodnosti in njunih pripadni-

kov (250. in 251. člen) ter še v nekaterih drugih določbah, ki zagotavljajo vsestransko uveljavljanje nacionalne kulture, vzgojo in izobraževanje v lastnem jeziku, narodnostni tisk in sredstva obveščanja, razvijanje stikov z matičnim narodom, razvojne in druge možnosti za polni vsestranski narodnostni obstoj in razvoj. V statutih občin Koper, Izola, Piran, Lendava in Murska Sobota, kjer živijo pripadniki obeh narodnosti, so ustavne pravice narodnosti našle svojo podrobnejšo razčlenitev, kar še posebej – kljub nekaterim pomanjkljivostim in nedorečenostim – velja za samoupravne akte temeljnih organizacij združenega dela in krajevnih skupnosti.

2. Nadaljnji razvoj samoupravljanja in medsebojni vpliv na enakopravnost narodov in narodnosti

V naši mnogonacionalni skupnosti se samoupravljanje ne more razviti v celovit sistem globalne organizacije družbe, če tudi odnosi med narodi ne temeljijo na isti samoupravni podlagi. Sedanja faza razvoja samoupravljanja v celotni proces razširjene reprodukcije je vse bolj naravnana v usmerjanje združenih proizvajalcev, s čimer se postopno ukinja vpliv državne birokracije na razpolaganje s presežkom družbenega dela, obenem pa v jugoslovanski federaciji prihaja do spremembe odnosov v tem smislu, da imajo pristojnosti republike in pokrajine, federacija pa je zadolžena le za skupaj dogovorjene naloge, ki so v interesu vseh republik in pokrajin, narodov in narodnosti.

Že na kongresu samoupravljalcev leta 1971 ni bilo dvoma o stališču, da je nadaljnji razvoj nacionalnih odnosov v smeri še bolj popolne konkretne realizacije načel samostojnosti in enakopravnosti narodov in narodnosti pomembna in bistvena sestavina, pogoj za odločen korak naprej pri graditvi samoupravnih odnosov, v katerih združeni delovni človek neposredno nadzira vse oblike svoje družbene eksistence. Prav tako kot delovni človek samostojno in suvereno odloča o ustvarjanju in delitvi dohodka v svoji delovni organizaciji, mora samostojno in suvereno odločati tudi o življenjskih vprašanjih nacionalne skupnosti, ki ji pripada.¹ Tako je torej samoupravljanje kot temeljni družbenoekonomski odnos tudi podlaga za urejanje mednacionalnih odnosov v federaciji. Tovariš Edvard Kardelj pravi, da socialistično samoupravljanje ne prenese unitarizma in ne ustvarja nekakšnih novih državnih nacij, ampak daje svobodo obstoječim narodom. Tu pravzaprav ne gre več za klasično federacijo ali konfederacijo, ampak za nov tip samoupravne skupnosti narodov in narodnosti, ki ne temelji izključno na delitvi funkcij države, ampak predvsem na skupnih interesih, določenih s samoupravnim demokratičnim sporazumom med republikami in avtonomnima pokrajinama. Samo-

¹ dr. Najdan Pašić: Nacionalno vprašanje v današnjem obdobju, Delavska enotnost, Ljubljana 1975, stran 162.

upravni sistem je tako dal povsem novo demokratično vsebino tudi mednacionalnim odnosom.²

Tako se tudi nacionalni odnosi (vprašanja nacionalne samostojnosti in svobode nacionalnega življenja) povezujejo s samoupravno strukturo vsega družbenega organizma, nosilec suverenih pravic nacionalnih skupnosti pa postaja delavski razred sam. Samo razvit samoupravni sistem lahko iz mednacionalnih odnosov odstrani vse elemente neenakopravnosti, trenj, konfliktov in izkoriščanja. Nacionalna osamosvojitev se uresničuje kot sestavni del splošne socialistične družbene preobrazbe. Iz daljnjega cilja in politične parole (enotnost nacionalnega in razrednega) se spreminja v družbeno realnost. Sedanje ustavne spremembe odpirajo pot gibanju v tej smeri, zato je glavna odgovornost organiziranih socialističnih sil, da zagotovijo gibanje po tej poti.³

Z ustavo, zakonom o združenem delu in dokumenti ZKJ smo dobili novo močno orožje za nadaljnji razvoj samoupravljanja in sožitja med narodi in narodnostmi. Samoupravljanje je pot za odpravljanje vsakršnih odtujitev ter popolno osvoboditev dela in delavca, sem pa razumljivo spadata tudi popolna nacionalna osvoboditev in vsestranski obstoj oziroma razvoj. Kot je res, da šele osvobajanje dela in človeka ustvarja temelje za popolno uveljavitev načela narodnostne enakopravnosti, je tudi res, da je narodnostna enakopravnost neločljiva sestavina osvobajanja dela in človeka in eden od pogojev zanj. Gre za medsebojno odvisnost in povezanost nacionalne enakopravnosti in razvoja samoupravljanja, za soodvisnost z družbenoekonomskim položajem delovnih ljudi. Gotovo bo delavec, pripadnik italijanske ali madžarske narodnosti, s tem ko bo vse bolj obvladoval pogoje svojega dela in dohodek, hkrati tudi vse bolj nacionalno enakopraven in obratno. Takšno prepletenost razrednega z nacionalnim, samoupravljanja s položajem narodov in narodnosti v naši skupnosti pa vse bolj potrjuje tudi dosežena praksa sožitja in dejanske enakopravnosti pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti v Sloveniji.

3. Dosežki pri uresničevanju narodnostne politike

V procesu krepitve položaja obeh narodnosti smo v SR Sloveniji v zadnjih letih, še posebej po sprejetju ustave, dosegli pomembne rezultate. Za naše uresničevanje enakopravnosti narodnosti je značilna visoka stopnja politične zavesti ljudi, politična volja, primerno demokratično vzdušje in taki odnosi, ki omogočajo uresničevanje v ustavi, statutih in dokumentih ZK opredeljene narodnostne politike v praksi. V nadaljevanju opredeljujem nekatere pomembnejše ugotovitve glede na posamezna področja

² Edvard Kardelj: Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, ČZP Komunist, Ljubljana 1977, stran 122.

³ dr. Najdan Pašič: Nacionalno vprašanje v današnjem obdobju, Delavska enotnost, Ljubljana 1975, stran 185.

uresničevanja narodnostne politike, pri čemer pa se zaradi preobširnosti problematike lotevam samo posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti.

a) Nekatere ocene socialno-ekonomske enakopravnosti

Za oceno kvalitete odnosov obeh narodnosti je pomembna analiza njune socialne strukture.

Pregled socialnih značilnosti italijanskega prebivalstva v Sloveniji kaže, da ima narodnost velik odstotek ostarelega prebivalstva in primanjkljaj mlajšega prebivalstva, kar je mogoče pripisati migracijskim gibanjem po drugi svetovni vojni in tudi kasneje. Po strukturi izobrazbe je italijansko prebivalstvo izenačeno s slovenskim. Struktura aktivnega prebivalstva kaže med italijansko narodnostjo večji delež kmetov, kar je pripisati deležu ostarelega prebivalstva. V industriji je delež Italijanov le malo nižji od Slovencev, pač pa je delež zaposlenih Italijanov v upravi višji od deleža Slovencev v tej dejavnosti. Sorazmerno večji delež v upravi zaposlenega italijanskega prebivalstva (prosveta, zdravstvo, družbene in komunalne dejavnosti) je posledica dvojezičnosti v upravi in družbenih službah, ker je potrebno, da so v teh službah zaradi mešanosti območja zaposleni uslužbenci italijanske narodnosti. Lahko sklenemo, da kratki prikaz socialno-ekonomske in demografske strukture pripadnikov italijanske narodnosti v primerjavi z isto strukturo Slovencev govori o dokajšnji izenačenosti socialnega položaja Italijanov in Slovencev na dvojezičnem ozemlju v Sloveniji. Velik delež Italijanov, zaposlenih v upravi, družbenih službah in v industriji priča o njihovih enakopravnih možnostih.⁴

Podobna je stopnja izenačenosti socialnega položaja in enakopravnosti v Pomurju, kjer živijo avtohtono naseljeni Slovenci in Madžari. Pomurje je bilo do druge svetovne vojne dokaj zaostalo agrarno območje, sedaj pa doživlja hitrejši gospodarski razvoj, ki se kaže v spremembah socialne strukture prebivalstva. Funkcionalna dvojezičnost, ki pomeni, da prebivalci slovenskega naroda in madžarske narodnosti znajo in razumejo oba jezika, omogoča vključevanje Slovencev in Madžarov v vse oblike družbenega življenja, v tokove socialne mobilnosti in v oblike prostorskih migracij. Ob hitri deagrarizaciji se je del sproščene kmečke delovne sile zaposloval v industriji in drugih dejavnostih, drugi del pa se je vključil v notranje in zunanje emigracije. V času, ko se je delež kmečkega prebivalstva močno zmanjšal, (od 71 % leta 1953 do 53 % leta 1971), se razmerje med Slovenci in Madžari na nacionalno mešanem območju ni bistveno spremenilo, kar govori v prid hipotezi o enakopravnih možnostih zaposlovanja pripadnikov slovenskega naroda in madžarske narodnosti. Iz tega območja se je v obdobju 1960–1971 izselilo razmeroma manjše število

⁴ dr. Peter Klinar: O Slovencih v zamejstvu in narodnostih v Sloveniji, FSPN, Center za raziskovanje javnega mnenja, Ljubljana 1977, stran 67.

Madžarov kot Slovencev. Ukrepe in prizadevanja republike Slovenije za hitrejši razvoj Pomurja lahko štejemo kot pomemben prispevek za napredek in razvoj madžarske narodnosti.

Uravnoveženost socialne strukture med Slovenci in Madžari ilustrirajo nekateri podatki: v Lendavi je, npr., zaposlenih 1280 Slovencev in 1153 Madžarov ter nekaj pripadnikov drugih narodnosti (sicer je struktura prebivalstva v občini taka, da je $\frac{1}{3}$ prebivalstva madžarske narodnosti). V industriji je zaposlenih 871 Slovencev in 887 Madžarov. V terciarnih dejavnostih je od 371 zaposlenih 216 Slovencev, 124 Madžarov ter 31 pripadnikov drugih narodnosti. V kvartarnih dejavnostih je ravno tako mogoče opaziti ravnotežje med zaposlenimi pripadniki slovenskega naroda in madžarske narodnosti: med 307 zaposlenimi je 117 Slovencev, 126 Madžarov in 10 pripadnikov drugih narodnosti. Od skupnega števila prebivalstva v Lendavi je zaposlenih Madžarov v sekundarnem sektorju 60%, v terciarnem 13% ter v kvartarnem 27%, pri Slovencih pa v sekundarnem sektorju 59%, v terciarnem 17% in v kvartarnem 24%. Na podeželju (narodnostno mešanem) je zaposlenih 51% Slovencev in 44% Madžarov.

Pomemben indikator za ugotavljanje enakopravnosti je izobrazbena struktura. Na mešanem ozemlju je končalo popolno osnovno šolo od vsega madžarskega prebivalstva 61%, od vsega slovenskega prebivalstva pa 50%. Srednjo, višjo in visoko izobrazbo je med madžarskim prebivalstvom doseglo 11%, med slovenskim pa 21% prebivalcev. Vzrok za relativno nižjo izobrazbeno strukturo madžarskega prebivalstva je treba iskati v njihovi večji navezanosti na zemljo in manjši težnji po šolanju na višjih stopnjah. Vendar težnja po deagrarizaciji pri pripadnikih madžarske narodnosti narašča in se izenačuje s težnjo Slovencev, kar obeta v prihodnje izboljšanje izobrazbene strukture pripadnikov madžarske narodnosti.⁵

Zaključimo lahko torej, da socialno-ekonomska struktura pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti, ki prebivajo na narodnostno mešanih območjih, priča o njihovih enakopravnih možnostih.

b) Dvojezičnost v narodnostno mešanih območjih

Ustava in občinski statuti opredeljujejo kot temeljno pravico pripadnikov narodnosti enakopravnost njihovega jezika s slovenskim jezikom. Ta enakopravnost pri uporabi obeh jezikov – dvojezičnost, mora biti v narodnostno mešanih območjih dosledno izvajana, ker se pripadniki narodnosti uveljavljajo kot subjekt in hkrati nastopajo kot stranke najrazličnejših institucij, od katerih pričakujejo in zahtevajo poslovanje v lastnem materinem jeziku ob stalni primerni dvojezični atmosferi, ki jo je čutiti na našem narodnostno mešanem območju.

⁵ Ferenc Hajoš – Vladimir Klemenčič: Dvojezičnost v SR Sloveniji, Teorija in praksa 1976/1–2, stran 70.

Ker že 1. člen ustave SR Slovenije opredeljuje socialistično samoupravno demokratično skupnost delovnih ljudi in občanov slovenskega naroda ter italijanske in madžarske narodnosti,⁶ s tem pripadnike italijanske in madžarske narodnosti šteje za integralni del slovenske skupnosti in obema narodnostima zagotavlja posebno varstvo, ki je potrebno, da bi preprečili njuno asimilacijo.

V zadnjih letih so v dejanskem uveljavljanju dvojezičnosti doseženi veliki rezultati. Tako ni slučajna ocena Ferenc Hajoša in Vladimirja Klemenčiča v članku Dvojezičnost v SR Sloveniji: »Bistveni pogoj za popolno jezikovno enakopravnost dveh narodov na narodnostno mešanem ozemlju je dvojezičnost v vsem javnem in družbenem življenju. Izraža se v tem, da vsakdo zna ali vsaj razume dva jezika, da vsakdo govori v svojem jeziku, pa ga vsi razumejo, da nikomur ni treba uporabljati drugega jezika, da bi ga drugi razumeli.«⁷ Ena od glavnih stvari na narodnostno mešanem ozemlju je oblikovanje funkcionalne dvojezičnosti v vseh oblikah družbenega življenja: v izobraževanju, pri delu, kulturi, rekreaciji in upravi. S takim sistemom pristnega bilingvizma so zagotovljene vse možnosti za vključitev prebivalstva obeh narodov v vse oblike socialne in prostorske mobilnosti.

V narodnostno mešanih območjih je zagotovljena popolna dvojezičnost poslovanja vseh samoupravnih organov, pravosodnih institucij, družbenopolitičnih skupnosti in ustanov posebnega družbenega pomena (zdravstvo, PTT, ipd.). Jezikovna enakopravnost je obvezna v tako imenovani »vidni«, zunanji dvojezičnosti v vseh javnih napisih (na javnih zgradbah, podjetjih, ulicah in cestah na narodnostno mešanih območjih), povsod v enaki velikosti napisov v obeh jezikih (ponekod so napisi v jeziku narodnosti manjši).

V vseh pravosodnih organih na teh območjih sta jezika narodnosti enakopravna slovenskemu in s tem »uradna jezika«, kar zahteva, da se posluje, kadar gre za pripadnika narodnosti, zmeraj v jeziku narodnosti.

Pripadniki narodnosti smejo pri opravljanju javnih funkcij in izražanju drugih interesov uporabljati svoj jezik. Pri vseh ustanovah, ki v svojem poslovanju prihajajo v stik s pripadniki narodnosti, morajo biti sistemizirana in zasedena delovna mesta, za katera je predpisano znanje slovenskega jezika in jezika narodnosti. Če so zborovanja, proslave in druge manifestacije namenjene Slovincem in pripadnikom narodnosti, morajo biti upoštevani interesi obeh narodov, tako da prireditvev poteka v obeh jezikih. Gradivo za zборе in sestanke se pripravlja in izdaja v obeh jezikih in na zborih vsak občan uporablja svoj jezik. Državne, družbenopolitične, gospodarske in druge ustanove uporabljajo v javnem poslovanju dvojezične pečate, obrazce, vabila, obvestila, plakate idr.

⁶ Ustava SRS: Uradni list, Ljubljana 1974, stran 193.

⁷ Ferenc Hajoš – Vladimir Klemenčič: Dvojezičnost v SR Sloveniji, Teorija in praksa 1976/1–2, stran 66.

Kljub pomembnim rezultatom s sedanjim stanjem še ne moremo biti zadovoljni. Veliko je še nedoslednosti, pri čemer tudi občinske skupščine in drugi organi niso dovolj odločni v skrbi za dosledno izvajanje pravice do enakopravne uporabe jezika. Na posamične pojave nacionalizma, šovinizma, nerazumevanja nas tako praksa upravičeno opozarja in zahteva stalne dokaze srčne kulture, bratstva in enakopravnosti.

c) Šolstvo narodnosti

Vzgoja in izobraževanje je eno od področij, kjer sta potrebna posebna skrb in varstvo, da more narodnost ohraniti in razvijati svoj jezik in svoje nacionalne posebnosti. Zato posvečamo že ves čas razvoja naše socialistične samoupravne družbe posebno pozornost šolstvu za pripadnike narodnosti. Razvijalo in spreminjalo se je hkrati z razvojem celotnega šolskega sistema v SR Sloveniji, zaradi specifičnih problemov in posebne skrbi pa je bilo urejeno še s posebnimi predpisi.

Najprej je bilo področje vzgoje in izobraževanja za pripadnike narodnosti celoviteje urejeno leta 1972 s posebnim zakonom o vzgojnoizobraževalnih organizacijah z italijanskim oziroma madžarskim jezikom in o dvojezičnih vzgojnoizobraževalnih organizacijah v SR Sloveniji, ki je načela naše narodnostne politike prevedel v pedagoško prakso.

V letu 1980 sprejeti sistemski zakoni s področja vzgoje in izobraževanja (Zakon o vzgoji in varstvu predšolskih otrok, zakon o osnovni šoli) in zakon o usmerjenem izobraževanju, katerih integralni del je tudi šolstvo narodnosti, prinašajo nekatere bistvene novosti v organizacijo in vsebino vzgoje in izobraževanja (večja odprtost šol proti okolju, podružbljanje šol, povezanost z združenim delom, modernizacija vsebine in metod dela). Novi zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja, ki je bil sprejet marca 1982, pa omogoča in odpira še širše možnosti za nadaljnji razvoj šolstva narodnosti.

Ta zakon določa, da morajo predšolske ustanove, osnovne in usmerjene šole poleg splošnih vzgojnih in izobraževalnih smotrov, ki veljajo za vse vzgojnoizobraževalne organizacije, ustvarjati podlago za enakopraven razvoj italijanske in madžarske narodnosti s slovenskim narodom in drugimi narodi ter narodnostmi Jugoslavije, všteti enakopravno rabo italijanskega in madžarskega jezika, razvijati zavest o pripadnosti k narodnosti in k socialistični samoupravni skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti SFRJ, prispevati k poglobljanju sožitja med pripadniki italijanske oziroma madžarske narodnosti in slovenskega naroda ter takim odnosom, da sta italijanska in madžarska narodnost dejavnik sožitja med sosednjima narodom in državama.

V izobraževalnih organizacijah v jeziku narodnosti se učenci obvezno učijo slovenskega jezika; v vzgojnoizobraževalnih organizacijah, ki na teh območjih opravljajo vzgojnoizobraževalno delo v slovenskem jeziku, pa

se učenci obvezno učijo jezika narodnosti, s čimer dobivajo temelj za dvojezično sporazumevanje, spoznavanje kulturnih in drugih vrednot obeh narodov ter za poglobljanje medsebojnega sožitja.

Določeno je, da vzgojnoizobraževalne organizacije, v katerih se opravlja vzgojnoizobraževalno delo v jeziku narodnosti, poslujejo v jeziku te narodnosti, dvojezične vzgojnoizobraževalne organizacije pa v slovenskem in v jeziku narodnosti; spričevala in druge listine so dvojezični.

V dvojezičnih izobraževalnih organizacijah se izobražujejo pripadniki slovenskega naroda skupaj s pripadniki ustrezne narodnosti, učenci pa se morajo naučiti materinega jezika in si hkrati pridobiti sposobnost za aktivno rabo drugega jezika.

Pri ustanovitvi ali odpravi narodnostnih vzgojnoizobraževalnih organizacij imajo pomembno vlogo občinske skupščine ob enakopravnem odločanju samoupravnih interesnih skupnosti za prosveto in kulturo pripadnikov italijanske oziroma madžarske narodnosti, soglasje pa morata dati skupščina SR Slovenije in izobraževalna skupnost Slovenije. SR Slovenija zagotavlja dodatna materialna sredstva, da lahko te organizacije v specifičnih razmerah delovanja uspešno delujejo. Zaradi različnih zgodovinskih okoliščin in drugih posebnosti zakon ohranja obe možnosti narodnostnega šolstva.

Na narodnostno mešanem območju občin Izola, Koper, Piran, kjer skupaj s pripadniki slovenskega naroda živijo tudi pripadniki italijanske narodnosti, se odvija pouk v vzgojnoizobraževalnih organizacijah za pripadnike italijanske narodnosti v italijanskem jeziku. Po podatkih republiškega komiteja za vzgojo in izobraževanje je bilo v šolskem letu 1979/80 v organizacije z italijanskim jezikom vključenih 540 otrok oziroma učencev italijanske narodnosti. Ti učenci so bili vključeni v sedem vzgojnovarstvenih organizacij, devet osnovnih šol (4 šole nimajo vseh 8 razredov) in štiri srednje šole z italijanskim učnim jezikom.

Na slovensko-madžarskem narodnostno mešanem območju občin Lendava in Murska Sobota se izobražujejo pripadniki slovenskega naroda in madžarske narodnosti v skupnih vzgojnoizobraževalnih organizacijah in oddelkih, kjer poteka pouk v obeh jezikih – dvojezično.

Dvojezično slovensko-madžarsko vzgojnoizobraževalno delo je bilo uvedeno pred 23 leti v Prekmurju. V 12 vzgojnovarstvenih organizacijah in 9 osnovnih šolah je vključenih 1835 otrok slovenske in madžarske narodnosti. Za dvojezične šole velja, da poteka celotni vzgojni in učni proces v slovenskem in madžarskem jeziku za otroke obeh narodnosti – Slovence in Madžare; učenci si pridobivajo znanje iz obeh jezikov in se seznanjajo z glavnimi zgodovinskimi in kulturnimi pridobitvami obeh narodov. Časovna obremenitev učencev dvojezičnih šol je za 7,9% večja od obremenitve učencev enojezičnih šol. Tako obremenitev pa v teh šolah lajšajo s pestrejšimi in sodobnejšimi oblikami pedagoškega dela. Na razredni stopnji od 1. do 5. razreda je dvojezičnost popolna. Učitelj

razlaga učno snov vseh predmetov – razen »tujih« jezikov – v slovenskem jeziku, nato v madžarskem jeziku, preverja razumevanje v obeh jezikih in slovensko tabelsko sliko dopolnjuje z madžarsko. Utrjevanje, poglobljanje, preverjanje in druge oblike šolskega in domačega dela se odvijajo po načelih notranje jezikovne diferenciacije ter individualizacije. Na višji stopnji, od 6. do 8. razreda je pouk naravoslovnih predmetov in matematike 80% časa v slovenskem jeziku, ostali čas pa je namenjen madžarski terminologiji osnovnih pojmov. Obvezni sta tabelska slika in skica v obeh jezikih ter komuniciranje učitelja z učenci madžarske narodnosti v njihovem jeziku. Po triindvajsetih letih delovanja dvojezičnih vzgojnoizobraževalnih organizacij ugotavljamo, da je njihovo delo zelo uspešno, saj dosegajo lepe vzgojnoizobraževalne rezultate – osip se je zmanjšal na 6,7%, 93% učencev po končani osnovni šoli nadaljuje šolanje, v svojem nadaljnjem šolanju pa so ti učenci uspešni.⁸

Posebna novost je uvedena v šolskem letu 1976/77, ko so v Pomurju v vse srednje šole uvedli pouk madžarskega jezika za učence madžarske narodnosti in tiste učence, ki bodo zaposleni v narodnostno mešanem območju. Z letom 1981/82 pa začena delo prva srednja dvojezična šola pedagoške smeri v Lendavi. S tem je slovenskim učencem dana možnost napredovati tudi v znanju madžarskega jezika, učencem madžarske narodnosti pa možnost razvoja materinega jezika in ohranitve kulturne identitete.

Seveda je to naše dvojezično šolstvo doživljalo svoje težke preizkušnje, plime in oseke. Občasno se je spoprijemalo s kadrovskimi težavami, pomanjkanjem učbenikov, pa tudi z vsebinskimi izpopolnitvami. Tako je ravno ob svoji 10-letnici v obdobju evforije nacionalizma in liberalizma doživelo tudi napade s strani skupine občanov, ki je na ustavno sodišče SRS naslovila vprašanje upravičenosti takšnega narodnostnega šolstva. Seveda je ustavno sodišče z argumenti zavrnilo te kritike in dvojezično šolstvo je po tej preizkušnji postalo še močnejša opora za uresničevanje enakopravnosti, bratstva in sožitja med Slovenci in Madžari. Nenadomestljiva je vloga teh šol pri vzgoji in izobraževanju bodočih kadrov iz vrst madžarske narodnosti, brez katerih si praktično ni mogoče predstavljati ohranitve in vsestranskega razvoja narodnosti.

Očitno torej narodnostno in še posebej dvojezično šolstvo po svojem poslanstvu daleč presega svoj pedagoški, jezikovni in kulturni pomen.⁹

Kljub velikim nespornim uspehom si bodo ustrezni dejavniki morali v prihodnje prizadevati za odpravljanje nekaterih sedanjih slabosti in še posebej: za več vzgojiteljev in učiteljev iz vrst narodnosti, večje število primernih učbenikov, za izpopolnitev šolske mreže, izboljšanje šolskih prostorov, za primerno materialno, mentorsko in drugo pomoč študentom

⁸ Janez Kerčmar: Dvojezično šolstvo – poslanstvo uspešnosti in sožitja, brošura ob 20-letnici dvojezičnega šolstva, Lendava 1980, stran 56.

⁹ Geza Bačić: Ob 20-letnici dvojezičnega šolstva, uvodnik v isti brošuri, Lendava 1980, stran 8.

iz vrst narodnosti ter za ustrezno vključitev sedanjega šolstva pripadnikov narodnosti v usmerjeno izobraževanje.

č) Kulturna dejavnost

Za enakopravni kulturni razvoj italijanske in madžarske narodnosti je v ustavi in statutih še posebej zajamčena pravica do svobodnega uporabljanja svoje nacionalne kulture ter do ustanavljanja organizacij in društev v ta namen, uporabljanja narodnostnih simbolov ter uresničevanja drugih pravic in interesov. Za kulturno-prosvetno dejavnost obeh narodnosti zagotavljajo potrebna materialna sredstva občina, kulturne skupnosti in republika, tako so vsi ti dejavniki dolžni tudi materialno podpirati kulturne ustanove pripadnikov narodnosti in druge oblike njihovega kulturnega udejstvovanja, všteti pospeševanje povezovanja pripadnikov narodnosti s kulturo njihovega matičnega naroda. Kulturna dejavnost obeh narodnosti je sestavni del programov kulturnih skupnosti v območjih, kjer pripadniki narodnosti živijo, kulturne skupnosti pa z združevanjem sredstev v okviru Kulturne skupnosti Slovenije omogočajo, da se ti programi lahko uresničujejo. Za neposredno uresničevanje nalog, ki jih ima Kulturna skupnost Slovenije glede narodnosti, skrbi poseben odbor za kulturni razvoj narodnosti, ki spremlja in proučuje njihovo kulturno dejavnost, oblikuje predloge za kulturno skupnost in spremlja izvajanje programov.

Napredek na področju kulturne dejavnosti je bil dosežen tudi z ustanovitvijo samoupravnih interesnih skupnosti za prosveto in kulturo italijanske in madžarske narodnosti. Programi kulturnih dejavnosti obeh narodnosti so dokaj pestri, raznovrstni in bogati. Posebej je razvita ljubiteljska dejavnost in aktivnost kulturnih društev narodnosti, bogate so knjižnice in fond knjig v italijanskem oziroma madžarskem jeziku, pa tudi založniška in izdajateljska dejavnost izvirnih del ustvarjalcev obeh narodnosti. Tako italijanska kot madžarska narodnost organizirata tudi stalna gostovanja gledaliških skupin iz Italije in Madžarske. S skupnimi prizadevanji se zagotavljajo materialne možnosti za celovit kulturni razvoj in izvedbo vsega programa, ki obsega dejavnost kulturno-prosvetnih društev, gledališka in glasbena gostovanja in prireditve, likovne razstave, knjižnično dejavnost in izvirna dela ustvarjalcev italijanske in madžarske narodnosti.

d) Sredstva obveščanja narodnosti

Za jezikovni in kulturni razvoj in narodnostni obstoj so izredno pomembni narodnostni tisk, TV in radijski spored v madžarskem oziroma italijanskem jeziku. Italijanska narodnost ima časopise: dnevnik *La voce del popolo*, štirinajstdnevnik *Panorama* in trimesečnik *La Battano* (kulturno revijo), ki izhaja za italijansko narodnost v SR Hrvatski in Sloveniji

pri založbi Edit. Madžarska narodnost v Pomurju izdaja tednik Nepujsag, revijo Lendavski zvezki in stalni koledar Naptar, občasno pa tudi kakšne brošure in knjige. Nekaj madžarskega tiska kot Magyar Szo in Ifjuszag pa prihaja iz SAP Vojvodine, vendar v manjšem številu, ker premalo obravnavajo življenje madžarske narodnosti v SR Sloveniji.

Za potrebe italijanske narodnosti delujeta radio in TV Koper-Capodistria. Oba medija oddajata dnevno večji del programa v italijanskem jeziku (radio 13 ur dnevno programa v italijanščini, TV pa 4 ure). Radio in TV Koper-Capodistria omogočata narodnostnima skupnostima na obeh straneh meje uresničevati tudi širše poslanstvo mostu in dobrih jugoslovansko-italijanskih odnosov, hkrati pa uveljavljata tudi širšo vlogo narodnosti v zbliževanju in sodelovanju med državama, kot so jo v sedanjih evropskih procesih nakazali helsinška listina in osimski sporazumi.¹⁰

Tudi za madžarsko narodnost je v zadnjih letih dosežen napredek, čeprav položaj ni tako ugoden. Program v madžarskem jeziku radia Murska Sobota zadovoljivo pokriva potrebe madžarske narodnosti, saj oddaja vsakodnevno in opravlja tudi svoje obmejno poslanstvo za Slovence v Porabju. TV Ljubljana dnevno prenaša dnevnik iz Novega Sada v madžarskem jeziku, dvakrat mesečno pa je na sporedu za madžarsko narodnost Mostovi-Hidak, oddaja madžarske narodnosti. Razumljiva so prizadevanja madžarske narodnosti in drugih družbenih dejavnikov, da bi se program madžarskih oddaj na TV Ljubljana razširil in povečal, tečejo pa tudi priprave za postavitve posebnega TV pretvornika, ki bo omogočal sprejemanje programa tudi iz LR Madžarske.

Ugotovimo lahko, da sredstva obveščanja narodnosti zadovoljivo opravljajo svoje kulturno, jezikovno, narodnostno in informativno-politično poslanstvo. Splošna informiranost obeh narodnosti je zadovoljiva, izboljšuje pa se tudi informiranost delegatov obeh narodnosti v njihovih materinih jezikih. INDOK centri v vseh petih občinah, kjer narodnosti živita, delujejo dvojezično in izdajajo delegatske informacije in druge materiale občinskih skupščin, SIS in drugih dejavnikov v slovenskem in italijanskem oziroma madžarskem jeziku.

e) Raziskovalna in študijska dejavnost

Za proučevanje in narodnostni obstoj ima pomembno funkcijo raziskovalna dejavnost. V ta namen je v Sloveniji ustanovljen Inštitut za narodnostna vprašanja, ki proučuje teorijo in prakso manjšinske zaščite doma in v svetu, problematiko narodnosti v Sloveniji in SFRJ, pa tudi delo v mednarodnih organizacijah, ki se ukvarjajo z narodnostmi in sorodnimi problemi. Delavci inštituta dajejo strokovna pojasnila, mnenja in eksper-

¹⁰ Informacija o uresničevanju posebnih pravic italijanske in madžarske narodnosti ter njihovih pripadnikov v SR Sloveniji: Poročevalec Skupščine SRS, št. 6/77.

tize, izdajajo poseben bilten in posebno dokumentacijo za študijske potrebe in različne uporabnike.

V zadnjih letih je Inštitut za narodnostna vprašanja pripravil več zapisov, študij in elaboratov o problematiki narodnosti v Sloveniji (npr. o slovensko-madžarski dvojezičnosti, o šolstvu v italijanskem jeziku idr.).

Pomembno vlogo pri raziskovanju in ugotavljanju razmer in položaja pripadnikov narodnosti je v okviru svojih raziskovalnih taborov, predvsem v Pomurju, opravil v zadnjih letih Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, ob njem pa še Filozofska fakulteta ter Inštitut za sociologijo in filozofijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, zlasti še z nalogo »Dvojezičnost in družbena mobilnost pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti v SR Sloveniji«. Pripomniti pa kaže, da je narodnostna problematika še vedno premalo upoštevana v raziskovalnih projektih znanstvenih institucij in se razen omenjenih inštitutov drugi premalo vključujejo v proučevanje tega področja.

f) financiranje posebnih potreb narodnosti

Ob skrbi za razvoj vzgoje in izobraževanja, tiska in drugih sredstev obveščanja narodnosti ter kulturno-prosvetne dejavnosti obeh narodnosti nalaga ustava republiki, samoupravnim interesnim skupnostim in občinam tudi obveznosti materialne narave za pokritje teh stroškov. SR Slovenija zagotavlja potrebna sredstva za te namene v proračunu SRS. Tako se iz proračunskih sredstev financirajo dvojezično poslovanje občinskih in republiških upravnih ter pravosodnih organov, samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo narodnosti (funkcionalni stroški), političnoinformativna dejavnost obeh narodnosti (založba Edit, Italijanska drama in unija skupaj s SR Hrvatsko). Prav tako prispeva republiški proračun polovico sredstev za investicije v narodnostno šolstvo. Druge stroške kulture ter vzgoje in izobraževanja pokrivajo ustrezne samoupravne interesne skupnosti prizadetih občin in republike.

g) Delovanje organov narodnosti

V vseh petih narodnostno mešanih občinah so pripadniki narodnosti skladno z določili 251. člena ustave in statutov občin ustanovili samoupravne interesne skupnosti za prosveto in kulturo narodnosti. Te posebne samoupravne interesne skupnosti obravnavajo in odločajo o vprašanjih vzgoje in izobraževanja v materinem jeziku, kulture, narodnostnega tiska in založniške dejavnosti, stikov z matičnim narodom ter o drugih pomembnih vprašanjih, ki so posebnega pomena za nadaljnji razvoj obeh narodnosti. Sestavljajo jih delegati, ki so izvoljeni po teritorialnem načelu iz vrst pripadnikov narodnosti v narodnostno mešanih krajevnih skupnostih, in delegati organizacij združenega dela, ki so izva-

jalke programa in opravljajo dejavnosti za pripadnike narodnosti (npr. šole, založbe, knjižnice, sredstva obveščanja idr.). Občinske samoupravne interesne skupnosti so tudi medsebojno povezane: na Obali združene v obalno skupnost, v Pomurju pa imajo oblikovan poseben koordinacijski odbor. Vse skupščine samoupravnih interesnih skupnosti so imele na dnevnem redu pomembna vprašanja v zvezi z uveljavljanjem posebnih pravic, kot so: programi kulturne dejavnosti narodnosti, informacijska sredstva, poimenovanje ulic, dvojezično poslovanje, šolstvo idr. Sodelovale so kot poseben, četrti zbor na skupnem zasedanju pristojne občinske skupščine skupaj z drugimi zbori, prav tako pa so posamezna vprašanja obravnavale skupaj s skupščinami občinskih samoupravnih interesnih skupnosti za kulturo, vzgojo in izobraževanje in otroško varstvo. Po tej poti se vse bolj uveljavljata italijanska in madžarska narodnost kot subjekt in skupaj z večinskim narodom hitreje in dosledneje razrešujeta vprašanja, ki so pomembna za njun narodnostni obstanek in razvoj.

Za obravnavo vprašanj, ki zadevajo narodnostni značaj, položaj, pravice in razvojne možnosti italijanske in madžarske narodnosti, pa ustava nalaga v svojem 370. členu ustanovitev posebne komisije za narodnosti skupščine SRS. Podobne komisije za narodnosti delujejo tudi v občinskih skupščinah, ki so narodnostno mešane. Komisije delujejo v paritetnem sestavu, sestavljene so iz enakega števila delegatov narodnosti in slovenskega naroda. Spremljajo izvajanje določil ustave oziroma občinskih statutow, sodelujejo z družbenimi dejavniki, ki se ukvarjajo z narodnostno problematiko, in opravljajo naloge v zvezi z reševanjem problemov, ki zadevajo narodnosti.

4. Narodnosti – most in aktiven dejavnik dobrososedskih odnosov ter povezovanja z matičnim narodom

Zaradi pospeševanja kulturnega in jezikovnega razvoja narodnosti SR Slovenija posebej podpira razvoj stikov med italijansko in madžarsko narodnostjo ter njunima matičnima narodoma.

Tudi skupščina SR Slovenije je aprila 1977 ob sprejemu stališč, sklepov in priporočil o uresničevanju posebnih pravic italijanske in madžarske narodnosti in njunih pripadnikov v naši republiki podčrtala pomembnost politike razvijanja dobrih sosedskih odnosov in odprtih meja, vsestranskega sodelovanja s sosednjima državama, ki sta državi matičnih narodov italijanske in madžarske narodnosti, zlasti v obmejnih območjih na Obali in v Pomurju, ter vlogo narodnosti v teh procesih.

Na področju sodelovanja z matičnima narodoma so že doseženi pomembni rezultati. Predvsem se na ta način obe narodnosti izražata tudi kot subjekta mednarodnega delovanja SFRJ in SR Slovenije.

Narodnosti sta po določilih ustave enakopravni s slovenskim narodom, tako kar zadeva njun družbeni položaj v celotnem sistemu samoupravnih

pravic in dolžnosti, kakor glede skrbi za lastne posebne pravice in interese, kamor spada tudi pravica povezovanja in stikov z institucijami in organi matičnih narodov. Pri tej je izjemnega pomena odgovornost in skrb večinskega naroda, ki mora omogočati in olajševati samopotrditve narodnosti v odnosih z matičnim narodom. Na drugi strani pa narodnosti z lastno aktivnostjo razvijata in ohranjata stike z matičnima narodoma v Republiki Italiji in Ljudski republiki Madžarski, kar je hkrati njun prispevek k ohranitvi in utrditvi njunega vsestranskega razvoja in samobitnosti. Stiki in vse oblike sodelovanja prispevajo tudi k sožitju in prijateljstvu, večjemu medsebojnemu poznavanju in zaupanju, vse boljšim sosedskim odnosom in krepitvi miru.¹¹

V dolgoletni praksi so se uveljavile pester, bogate in raznolike oblike stikov. Zasledimo tri temeljne vidike izražanja: politično-manifestativne, jezikovno-izobrazbene in kulturne oblike kontaktiranja. Najpogosteje se sodelovanje uveljavlja poleg že naštetih oblik na šolsko-prosvetnih, kulturnih, sindikalnih in športnih področjih, v izmenjavi in sodelovanju borcev in mladine, v stikih med mesti, občinami in obmejnimi kraji, tovarnami in šolami, v osebnih stikih in sodelovanju v sredstvih obveščanja. V okvir sodelovanja spadajo še izmenjava učbenikov, knjig za knjižnice in potrebnih šolskih pripomočkov, pa tudi stalna gostovanja gledališč iz Republike Italije in LR Madžarske v naših krajih.

Naštete oblike sodelovanja in množica drugih označujejo plodno sodelovanje italijanske in madžarske narodnosti z matičnima narodoma in hkrati spodbujajo bogatitev tega sodelovanja kot enega od pogojev za kulturni in jezikovni razvoj narodnosti ter dobrososedske odnose.

5. Vloga subjektivnih sil pri uresničevanju narodnostne politike

Podobno kot pri nadaljnjem razvoju samoupravljanja in pri reševanju drugih družbenih vprašanj je vloga subjektivnih sil nepogrešljiva in nenaдомestljiva tudi pri uresničevanju narodnostne politike. Pri tem so nas tako praksa kot pogosta opozorila tovarišev Tita in Kardelja vedno opominjali, da bratstvo in enakopravnost narodov in narodnosti nista nikoli zagotovljena enkrat za vselej, da sile unitarizma ali ozkega nacionalizma niso dokončno premagane.

Na svojem zadnjem, IX. kongresu ZKS smo si komunisti v resoluciji zapisali: »V prizadevanjih za uveljavitev socialističnega samoupravljanja se Zveza komunistov Slovenije s posebno skrbjo zavzema tudi za uresničevanje posebnih pravic italijanske oziroma madžarske narodnosti in njunih pripadnikov, s katerimi jim je zagotovljen njihov vsestranski napredek in razvoj ter kulturna in nacionalna identiteta. Boj za tak položaj narodnosti in za uresničevanje posebnih pravic njunih pripadni-

¹¹ Geza Bačić: Narodnosti – most in aktivni učitelj dobrososedskih odnosov, Naptar 1980 – Koledar madžarske narodnosti, Lendava 1980, stran 37.

kov je neločljiva sestavina našega boja za demokratične odnose pri nas in v svetu. Zato se bo zveza komunistov tudi v prihodnje zavzemala za dosledno uresničevanje enakopravnega položaja italijanske in madžarske narodnosti v SR Sloveniji. Prizadevala si bo doseči, da bodo delovni ljudje in občani v SR Sloveniji dosledno uveljavljali ustavne določbe, ki varujejo narodnostni značaj, zagotavljajo položaj in uresničevanje enakopravnosti ter pospešujejo vsestranski napredek italijanske in madžarske narodnosti ter se na ta način upirajo pojavom nacionalizma in narodnostnemu odtujevanju. Enakopraven položaj uveljavljanja narodnosti kot dejavnika povezovanja prijateljskih sosednjih narodov in držav in kot dejavnika, ki s svojim jezikom, nacionalno kulturo in ustvarjalnostjo bogatita našo družbo. Zveza komunistov se bo zavzemala za povezovanje pripadnikov italijanske oziroma madžarske narodnosti z njihovima matičnima narodoma, kar bo pospeševalo njihov kulturni in jezikovni razvoj.«¹² Poleg tega se zveza komunistov v resoluciji zavezuje, da bo nadaljevala politiko sožitja in uresničevanje narodnostne enakopravnosti tudi na področju vzgoje in izobraževanja, narodnostne kulture in sredstev obveščanja.

Sicer pa je naše dosedanje uresničevanje enakopravnosti narodnosti pokazalo veliko politično voljo in pripravljenost delovnih ljudi Slovenije ter demokratično vzdušje in odnos, ki omogočata in spodbujata izvajanje zastavljene narodnostne politike v praksi. Pri tem že veliko pomagajo družbenopolitične organizacije, posebej zveza komunistov in socialistična zveza delovnega ljudstva, z osveščanjem in vzgajanjem občanov za razumevanje politike bratstva in enotnosti narodov in narodnosti ter krepitev enakopravnosti in sožitja.

Za ilustracijo rečenega naj služi podatek, da je v raziskavi Slovensko javno mnenje 1975/76 na vprašanje, ali si dovolj prizadevamo za uveljavitev pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti v Sloveniji, 77,1% anketiranih, torej velika večina Slovencev ocenila, da si prizadevamo dovolj (le 4,3%, da si prizadevamo premalo in 12,6% to premalo pozna).¹³

Podobno kaže resnično enakopravnost, odnos do samoupravljanja in sožitje podatek o glasovanju in referendumu za gradnjo bolnice in šol v pomurskih občinah iz decembra 1980, ko so v občinah Lendava in Murska Sobota v narodnostno mešanih vaseh pripadniki narodnosti in Slovenci glasovali celo bolje od občinskega poprečja. Tako so v Žitkovcih – Zitkoc v občini Lendava vsi občani (Slovenci in Madžari) prišli na volišče in vsi (100%) glasovali za samoprispevek, v Prosenjakovcih – Partosfalva v občini Murska Sobota so prav tako vsi (100%) glasovali za samoprispevek.¹⁴

¹² Resolucija IX. kongresa ZKS, Komunist, Ljubljana 1982, stran 100.

¹³ dr. Peter Klinar: O Slovincih v zamejstvu in narodnostih v Sloveniji, stran 70.

¹⁴ Informacija INDOK centra občin Lendava in Murska Sobota – Poročilo o izidu referenduma o uvedbi občinskega samoprispevka.

Kljub veliki politični volji, doseženemu sožitju in aktivnosti družbenopolitičnih organizacij pa nas čaka še veliko dela in nalog. Razmere glede položaja narodnosti in dejanske enakopravnosti v vseh okoljih, v sleherni temeljni organizaciji združenega dela in krajevni skupnosti niso enake. Ponekdo prihaja v TOZD-ih, kjer pripadniki narodnosti delajo, in v krajevnih skupnostih, kjer živijo, do nekaterih slabosti in nerazumevanja ustavnih pravic narodnosti. V takih organizacijah je nujna še aktivnejša vloga osnovnih organizacij družbenopolitičnih organizacij, še posebej ZK, SZDL, ZSS in ZSM. Njihovo aktivnejše angažiranje in konkretno delovanje za odpravljanje slabosti bosta pomemben prispevek k še večji enakopravnosti in pristnemu sožitju, hkrati pa bo to učinkovita aktivnost za nadaljnji razvoj samoupravljanja.

JANEZ STANOVNIK

UNCTAD – forum »svetovnega upora zapostavljenih«

(Pred šestim zasedanjem Konference združenih narodov za trgovino in razvoj v Beogradu)

Junija bo v Beogradu šesto zasedanje največjega svetovnega gospodarskega foruma – UNCTAD. Že same okoliščine oziroma krizno stanje svetovnega gospodarstva opredeljujejo njegov pomen. Številni regionalni, skupinski in parcialni sestanki, kot na primer newdelhijski vrh neuvrščenih, konferenca »Skupine 77« v Buenos Airesu, regionalni sestanki držav v razvoju, Interimni komite Mednarodnega monetarnega sklada, sestanek »najbogatejše sedmerice« v Williamsburgu, sestanek SEV itd., pripravljajo politična in pogajalska stališča za to izjemno zgodovinsko priložnost. Svetovna javnost, zaskrbljena zaradi stopnjevanja najtežje gospodarske depresije v zadnjih petdesetih letih, pričakuje od tega zasedanja odločilne ukrepe, ki naj popeljejo svet po poti napredka.

UNCTAD ni organizacija kot mnoge druge. UNCTAD se je rodil v zgodnjih šesdesetih letih kot posledica »svetovnega upora zapostavljenih«. Njegov delokrog ni omejen sektorsko, kot je to primer pri drugih specializiranih ustanovah ZN – na primer za poljedelstvo, industrijo, znanost in kulturo, delo, zdravstvo, denarništvo ali pa trgovino –, ampak je njegovo temeljno poslanstvo pospeševanje gospodarskega razvoja manj razvitih dežel v svetu s pomočjo mednarodnega sodelovanja.

Izziv, ki stoji pred beograjskim zasedanjem UNCTAD-a, je možno pravilno dojeti samo, če poznamo zgodovinske korenine same organizacije in torej njene možnosti za učinkovito delovanje na eni strani ter konkretne poti za rešitev problemov, ki sestavljajo sedanjo svetovno gospodarsko krizo, po drugi.

»Skupina 77«

V svojem letnem poročilu o delu OZN za 1964 leto je U Thant, takratni generalni sekretar te organizacije dejal, da je vzpostavljanje UNCTAD-a

»...eden od najpomembnejših dogodkov od ustanovitve Združenih narodov...« (A/5801/Add.1)

Ustanovitev UNCTAD-a namreč ni bila samo manifestacija »nove večine« – neuvrčenih dežel v razvoju – v Združenih narodih, ampak je bila istočasno odločna preusmeritev svetovne organizacije v gospodarski razvoj in ne zgolj »stabilnost«, »zaposlenost« in »splošno blagostanje«, ki so vodili svetovno organizacijo v prvem povojnem desetletju.

Organizaciji Združenih narodov je bila dodeljena v povojni svetovni gospodarski ureditvi le splošna naloga – »koordinacija«, ki naj bi se uresničevala predvsem prek ekonomsko-socialnega sveta, v katerem so imele velike sile stalne sedeže, zahodne razvite dežele pa zagotovljeno večino glasov. Odnos ekonomsko-socialnega sveta do razvojnih problemov v prvem povojnem obdobju najbolj ilustrira tale dogodek: komisija za gospodarstvo in zaposlenost kot podrejeni organ ECOSOC-a je ustanovila podkomisijo za gospodarski razvoj. Ta podkomisija je imela do aprila 1949 tri zasedanja. Ko je na tretjem zasedanju podkomisije (od 21. marca do 12. aprila 1949) predsednik podkomisije indijski delegat dr. V. K. R. V. Rao predlagal ustanovitev nove mednarodne agencije za financiranje bazičnega gospodarskega razvoja, je komisija za gospodarstvo promptno že na svoji seji junija istega leta (E/CN.1/74 str. 22) ECOSOC-u predlagala, naj se podkomisijo za gospodarski razvoj – ukine. Tako je bilo sklenjeno tudi na ECOSOC-u, in sicer kljub energičnemu protestu indijskega delegata R. R. Saksena-e.

Toda ideja dr. V. K. R. V. Raa s tem ni bila zatrta. Prvobitna zamisel o posebni finančni instituciji, ki bi dodeljevala deželam v razvoju dolgoročno nizko-obrestna posojila za razvoj družbeno-ekonomske infrastrukture in bi kot taka dopolnjevala Mednarodno banko, ki je bila postavljena na pretežno komercialne temelje, je bila prvi odsev nasprotovanja mednarodni gospodarski ureditvi, ki so jo zmagovite zavezniške sile vzpostavile takoj po vojni. Ta zamisel se je že v zgodnjih petdesetih letih ponovno pojavila v poročilu izvedenske skupine, ki je izdelala poročilo o »ukrepih za gospodarski razvoj manj razvitih dežel« (E/1986) pod novim imenom, kot »Mednarodna ustanova za razvoj«.

Na osmem zasedanju generalne skupščine OZN 1953 leta so Afganistan, Saudska Arabija, Burma, Bolivija, Brazilija, Čile, Kolumbija, Kostarica, Kuba, Egipt, Gvatemala, Indija, Indonezija, Irak, Libanon, Filipini, Sirija, Venezuela, Jemen in Jugoslavija – skupaj 20 dežel v razvoju – predlagale ustanovitev posebnega fonda ZN za gospodarski razvoj (A/C.2/L.206). Razvite dežele so zadevo odlagale predvsem z izgovorom, da je treba počakati na »prihranke iz razorožitve«. Toda dežele v razvoju niso popuščale in so na desetem zasedanju generalne skupščine leta 1955 število podpisnic resolucije že povečale na 32 (A/C.2/L.271). Na enajstem zasedanju generalne skupščine ZN leta 1957 je bilo že 42 podpisnic iz dežel v razvoju in ene razvite dežele (Holandija) (A/C.2/L.315/Rev.2). Tako so se praktično vse dežele v razvoju, ki so bile tedaj članice OZN,

združile na podlagi enotne platforme in zahteve po ustanovitvi Specialnega fonda ZN za gospodarski razvoj – SUNFED.

Razvite dežele so pod tem pritiskom popustile samo delno – ustanovili so Mednarodno združenje za razvoj (IDA), ki pa je bilo vezano za Mednarodno banko in s tem na glasovalno premoč razvitih držav. V tem boju dežele v razvoju čedalje bolj spoznavajo, da s parcialnostjo ne bodo dosegle uspeha. Upor proti dominaciji razvitih dežel – v svetovnem gospodarstvu kot takem in v ECOSOC-u kot glavni svetovni instituciji za gospodarsko sodelovanje – postaja čedalje močnejši in odločnejši. Ta upor se krepi s povečanjem članstva svetovne organizacije: leta 1960 se organizacija poveča za 17 novih članov, izključno iz dežel v razvoju. Nove članice se takoj po vstopu v svetovno organizacijo pridružujejo »klubu zapostavljenih« in povečujejo število podpisnic »protestnih resolucij«.

Istočasno s številčnim povečevanjem dežel v razvoju se pa širi in razvija tudi njihova platforma ekonomsko-politične akcije. Samo v petdesetih letih so dežele v razvoju izgubile več kot četrtno kupne sposobnosti svojega izvoza zaradi proporcionalno močnejšega povečevanja cen uvoznega industrijskega blaga. Težišče boja se zato pričenja premikati na trgovinsko področje. Haberlerjevo poročilo »*Tendence v mednarodni trgovini*« iz leta 1958 v GATT-u je pomenilo občutno ohrabritev v tej smeri. GATT je bil samo eden od stebrov trikotnika dominacije v povojnem mednarodnem gospodarskem sistemu (Monetarni sklad – Svetovna banka – Trgovinski sporazum). Dežele v razvoju so čedalje bolj uvidevale, da jim mednarodno financiranje ne more pomagati pri gospodarskem razvoju, če jim nacionalna akumulacija na skrivaj odteka s stalnim poslabševanjem mednarodnih možnosti trgovanja – terms of trade.

Revolt zapostavljenih, ki so v dolgih letih boja za SUNFED zgradili svoj »sindikat siromašnih« – ki ga dokazuje iz leta v leto rastoče število predlagateljic in podpisnic protisnih resolucij – se pričenja razvijati v smeri radikalnega spreminjanja samega sistema. Vse dotlej so bila prizadevanja bolj reformistično naravnana – dopolnjevanje obstoječega sistema s posebno institucijo, usmerjeno v potrebe gospodarskega razvoja. Razen dejstva, da razvite dežele te zahteve izigravajo so tudi dejanski tokovi v svetovnem gospodarstvu deželam v razvoju dokazovali, da morajo iskati rešitev za odpiranje poti svojemu razvoju v spreminjanju same mednarodne gospodarske ureditve oziroma sistema.

V splošnem vzdušju blokovega antagonizma je Sovjetska zveza leta 1956 postavila zahtevo po sklicevanju svetovne gospodarske konference. Sovjetski predlog je govoril izrecno o potrebi po ustvarjanju nove svetovne trgovinske organizacije in se s tem postavil v neposredno opozicijo obstoječemu trgovinskemu sistemu GATT, ki so ga odločno branile ZDA. Jugoslavija je skupaj s Poljsko predlagala resolucijo, s katero poziva ECOSOC, naj ta razpravlja o primernosti sklicevanja svetovne gospodarske konference. Ta predlog je bil v generalni skušini sprejet z 32 glasovi

večine proti 27 in 14 vzdržanimi (A/3545 para 15). Na žalost v ECOSOC-u dežele v razvoju niso imele dovolj moči in se je razprava kaj hitro izrodila v blokovsko polemiko in s tem tudi zamrla.

Toda že na 16. zasedanju generalne skupščine ZN leta 1961 so dežele v razvoju obnovile svojo zahtevo po široki razpravi o mednarodnih problemih trgovine in razvoja. To pot je bila pobuda predvsem v rokah 17 afriških dežel, ki so generalnemu sekretarju med drugim predlagale, naj s pomočjo pripravljalnega komiteja pripravi dnevni red za »mednarodno konferenco o trgovinskih problemih, vključno problemih surovinskih trgov« (A/C.2/L.556« Addl.Rev.1). Latinsko-ameriške dežele v razvoju so spočetka tej zahtevi nasprotovale, toda predlog je kljub temu prodril na glasovanju v komiteju. Jugoslavija je skupaj z azijskimi deželami razvila široko diplomatsko akcijo za izoblikovanje enotnega stališča dežel v razvoju. Prizadevanje je bilo uspešno in generalna skupščina je 19. decembra 1961 sprejela zgodovinsko resolucijo 1707/XVI »Mednarodna trgovina kot osnovni instrument za gospodarski razvoj«, ki je generalnega sekretarja OZN zaprosila, naj se z vladami posvetuje o njihovi pripravljenosti za sklic svetovne konference o trgovini in razvoju. Od 66 vprašanih se je kar 45 vlad izreklo odločno za sklic konference.

To pa je bil že čas po prvem beograjskem vrhu neuvrščenega gibanja, ki je med drugim priporočil sklic posebne gospodarske konference dežel v razvoju. Ta konferenca se je sestala julija 1962 v Kairu; na njej je sodelovalo 36 dežel v razvoju. Kairska konferenca se je opredelila »odločno za podporo sklicu mednarodne gospodarske konference v okviru Združenih narodov«. Kairski konferenci je neposredno sledilo zasedanje ECOSOC-a v Ženevi, na katerem so že tretji dan po otvoritvi delegacije Brazilije, Etiopije, Indije, Senegala in Jugoslavije predložile načrt resolucije (E/L.958 and Add.1), s katerim ECOSOC priporoča generalni skupščini sklic svetovne konference. Po dolgi in ostri razpravi je ECOSOC 3. avgusta 1962 enoglasno sprejel resolucijo, s katero priporoča sklic konference. S tem je bila glavna bitka dobljena: poborniki starega sistema so se bili prisiljeni umakniti; morali so pristati na odkrit svetovni »dialog kontinentov«.

Toda enotnost dežel v razvoju je doživela ponovno preizkušnjo v trenutku, ko je generalna skupščina odprla diskusijo o dnevnem redu konference. Izhodiščni načrt resolucije je predlagalo 18 dežel v razvoju (Alžir, Argentina, Gana, Gvineja, Indija, Indonezija, Jordan, Mali, Maroko, Nepal, Nigerija, Pakistan, Sudan, Tanganjika, Tajska, Združene arabske republike, Venezuela in Jugoslavija), (A/C.2/L.648), toda tri dežele v razvoju (Brazilija, Irak in Libanon) so predložile dopolnilni predlog, ki je odločneje zahteval ustanovitev nove mednarodne trgovinske organizacije. Jugoslaviji je še enkrat pripadla naloga vzpostaviti enotnost med deželami v razvoju. Ko je predsednik Jugoslavije pred komitejem razlagal revidirani tekst resolucije, je pojasnil, da je vprašanje bodoče organizacije puščeno namenoma odprto, tako da s tem ne bi

prejudicirali samega toka diskusije na konferenci. Po težkih diskusijah z razvitimi deželami je bila resolucija – ob abstineni ZDA – enoglasno sprejeta 8. decembra 1962. Enotnost dežel v razvoju ni bila samo ohranjena, ampak je izšla iz te borbe prekaljena. Diskusije za zaprtimi vrati so pokazale, da so bile razlike, ki so se javno pokazale, izključno taktične, nikakor pa ne vsebinske narave. To dejstvo se je potrdilo v zadnjem letu priprav na konferenco, pa tudi med samo konferenco.

Ob koncu zasedanja pripravljalnega komiteja za konferenco ZN o trgovini in razvoju so vse dežele v razvoju – članice tega komiteja objavile skupno deklaracijo (27. junija 1963 leta), v kateri v najkrajši obliki izražajo svoje zahteve in svoja upanja. To deklaracijo, ki je bila bolj simbol enotnosti kot program akcije, je potem podpisalo 75 delegatov na XVIII. zasedanju generalne skupščine, potem pa je bila s soglasno odločitvijo generalne skupščine priključena resoluciji 1897/XVIII, ki jo je generalna skupščina sprejela 11. novembra 1963. To je bilo rojstvo »Skupine 77«. Ob koncu prvega zasedanja UNCTAD-a junija 1964 so dežele v razvoju sprejele novo »Deklaracijo 77« – prejšnjim podpisnicam so se pridružile Kenija, Južna Koreja in Južni Vietnam, zapustila pa je skupino Nova Zelandija – s katero so ponovno potrdile svojo enotnost in začrtale program akcije. V Deklaraciji 77 beremo med drugim:

»Dežele v razvoju pojmujejo svojo enotnost, enotnost sedeminsedemdesetih, kot glavno značilnost konference. Ta enotnost izhaja iz dejstva, da imajo dežele v razvoju skupni interes v novi politiki mednarodne trgovine in razvoja, in da se spopadajo z enakimi temeljnimi razvojnimi problemi. Menijo, da je dala ta enotnost tudi jasnost in smisel diskusiji na konferenci. Ta solidarnost je prestala preizkušnjo v toku konference in je izšla iz nje celo s povečano enotnostjo in močjo.«

Solidarnost in enotnost dežel v razvoju – neuvrščeno gibanje in »Skupina 77« – spadata vsekakor med najpomembnejše zgodovinske dejavnike naše epohe. Toda ta enotnost ni zgolj posledica naključja ali pa taktične diplomatske modrosti v določenem trenutku. Povojni zgodovinski razvoj, ki je pripeljal do UNCTAD-a, je pokazal objektivno zakoreninjenost te enotnosti. Od prvih začetkov, ko so neposredno po drugi svetovni vojni manj razvite dežele v OZN dejansko sestavljale še manjšino, pa do današnjega dne, ko »skupina 77« šteje 125 članic, je bil prvi korak vsake novoosvobojene dežele in nove članice OZN vedno ta, da je pristopila v »klub zapostavljenih« – »skupine 77«. To dejstvo spontane solidarnosti in enotnosti lahko razumemo samo tako, da se vse te države zavedajo, da jih svetovni gospodarski sistem in proces v mednarodnih odnosih postavljata objektivno v enak zapostavljeni položaj. Zgodovinska preteklost – pa naj je bila kolonialna, polkolonialna ali pa transnacionalno odvisna – je postavila te države v strukturno inferiorni položaj. Izkušnja jih je prav tako naučila, da je bilo temeljno pravilo vsake dominacije in vedno: deli in vladaj! Zato strategija enotnega nastopa ne zahteva posebne teoretične rafiniranosti in modrosti. Skupnost nastopa ne glede na

razlike v družbenoekonomskih sistemih, kulturnih tradicijah in celo nacionalnih interesih je zato edini možni odgovor za izziv, ki ga pred te dežele postavlja obstoječa svetovna gospodarska ureditev in iz nje izhajajoči mednarodni gospodarski sistem.

Zato je razumljivo in logično, da je prvi generalni sekretar UNCTAD-a dr. Raul Prebisch v uvodni razpravi, ki je začrtala idejna izhodišča UNCTAD-a, že pred 20 leti postavil zahtevo po novi mednarodni gospodarski ureditvi:

»Novo ureditev moramo vzpostaviti zato, da bomo razrešili težke probleme trgovine in razvoja, ki morijo svet in še zlasti probleme, ki prizadevajo dežele v razvoju.«

UNCTAD – forum in institucija

Razvite dežele so tako vztrajno nasprotovale sklicevanju prvega zasedanja UNCTAD in so ob koncu tega zasedanja še odločneje nasprotovale ustanovitvi samostojne mednarodne organizacije za gospodarski razvoj zato, ker jim je bilo od samega začetka jasno, da taka organizacija pomeni izziv obstoječi mednarodni gospodarski ureditvi in obstoječemu sistemu. UNCTAD je bil in je ostal do današnjega dne odsev »revolta zapostavljenih«. Čeprav so v času pogajanj o institucionalni ureditvi zahodne industrijsko razvite države dajale predloge za »ponderacijo« glasovalne pravice, za »pravico veta« 12 glavnih trgovinskih dežel, vzhodne socialistične države pa predloge za »tripartitnost« odločanja, je bilo vendar od začetka jasno, da se organizacija, ki izvira iz temeljnih načel Združenih narodov, naslanja samo na načelo suverene enakosti članic in zato na načelo »ena država – en glas«. Načelo konsenza in tripartitne delitve dežel na regionalne skupine, na katerem se je temeljil končni sporazum o ustanovitvi organizacije, demokratičnega načela odločanja v organizaciji bistveno ne spreminja. Prav to pa je tisto bistveno, kar razlikuje UNCTAD od vseh drugih mednarodnih organizacij, namreč: finančno-monetarne organizacije temelje izrecno na »ponderirani« glasovalni pravici, ki omogoča gospodarsko najmočnejšim tudi dominantno vlogo; trgovinska organizacija GATT je zasnovana na »reciprociteti koncesij«, kar pomeni, da lahko prednosti sprejemajo samo tisti, ki so jih sposobni tudi sami nuditi; številne druge organizacije pa temelje na posebni strukturi izvršnih teles oziroma na proceduralnih pravilih odločanja, ki prav tako omejujejo možnosti zapostavljenih, da prek teh teles uveljavijo svoje zahteve.

Ker je bil UNCTAD rojen iz svetovnega demokratičnega pritiska in je postal stalni instrument tega pritiska v smislu spreminjanja mednarodnih odnosov, je docela razumljivo, da so razvite dežele poizkušale omejiti učinkovitost organizacije predvsem s tem, da so jo hotele omejiti na »dialog«, na študij problemov in na skupno razpravo o teh problemih, pri tem so pa želele izvzeti kakršnokoli odločanje o bistvenih vprašanjih

svetovnega gospodarstva. Skratka, UNCTAD naj bi bil »forum«, ne pa »okvir za pogajanja«. Dežele v razvoju so pa – ravno nasprotno – težile k temu, naj se UNCTAD spremeni v učinkovit instrument mednarodnega pogajanja in spreminjanja svetovnih gospodarskih struktur in kvalitete mednarodnih odnosov.

Rezultati prvega zasedanja leta 1964 so bili – kar zadeva praktične koristi za pospeševanje gospodarskega razvoja – relativno skromni. Prebisch je zato to zasedanje in njegove rezultate ocenil kot »pozitivne, toda omejene«. Med najpozitivnejše dosežke je treba šteti resolucijo »Rast in pomoč« (A.IV.2). Temeljna določila te resolucije se često omenja kot »razvojni konsenz«:

»Kompetentni mednarodni organi, vključno – če bo tako primerno – stalna institucionalna mašinerija, ki jo bo priporočila konferenca, bodo pregledale ekonomske razmere ter politiko in razvojne načrte posameznih dežel v razvoju zato, da določijo možnost doseganja stopenj razvoja, ki so večje od tistih, ki so jih v preteklem desetletju ustvarile predvsem dežele v razvoju same, in so celo večje od onih, ki so predvidene z Dekado ZN za razvoj; opozorili bodo na ukrepe, ki naj jih izvajajo tako dežele v razvoju, kot tudi razvite države zato, da bi te stopnje dosegle.«

Recipročnost očitno ni popolna: čeprav so predvideni ukrepi za obe skupini dežel – za razvite in dežele v razvoju –, je pa pregledovanje ekonomskih razmer in razvojne politike predvideno samo za dežele v razvoju, ne pa za razvite dežele. Na enaki konceptualni podlagi je slonela tudi shema »dodatnega financiranja«, ki so jo predložile razvite dežele – nasproti zahtevi dežel v razvoju po »kompenzacijskem financiranju« –, ki pa je bila kasneje okrnjeno realizirana v mednarodnem monetarnem skladu. V obeh primerih pa zasledimo zarodke »svetovnega gospodarskega upravljanja«, h katerim so težili številni ekonomisti in ekonomski politiki razvitih držav vse do naših dni: pogoj za mednarodno finančno pomoč naj bi bil, da bi »nepristranski« strokovnjaki mednarodnih organizacij nadzorovali in ocenjevali položaj in ekonomsko politiko posameznih držav. Po bridkih izkušnjah politike »pogojevanja«, ki jo je izvajal Mednarodni monetarni fond, ni čudno, da so se dežele v razvoju vseh tovrstnih načrtov lotevale s skrajno previdnostjo.

Drugo zasedanje UNCTAD-a 1968 leta v New Delhiju je pripeljalo do bistvenega sporazuma o splošni shemi olajšav pri uvozu iz dežel v razvoju v razvite dežele. Ta sporazum je po svojem načelnem pomenu izredno daljnosežen, čeprav ima praktična izvedba vrsto slabosti. Leta 1980, je na primer, znašala celotna vrednost carinsko obveznega izvoza iz dežel v razvoju v razvite dežele 114,6 milijard dolarjev (ob tem je bila vrednost 56 milijard dolarjev izvoza zajeta v program splošnih carinskih olajšav, toda samo 24,4 milijard vrednosti tega izvoza je dejansko beneficičiralo to shemo). To pomeni, da je samo 21,3% carinsko obveznega izvoza iz dežel v razvoju v razvite države dejansko uživalo olajšave, na katere so pristale razvite dežele.

Ni pa nobenega dvoma, da je realizacija te sheme pomenila pomembno stimulacijo industrijskega izvoza iz dežel v razvoju v razvite države. Izvoz industrijskega blaga iz dežel v razvoju v razvite države se je povečal od 6.531 milijonov dolarjev 1970 leta na 58.307 milijonov dolarjev leta 1980. Izvoz industrijskega blaga iz dežel v razvoju v razvite države je napredoval v desetletju 1970–80 po letni stopnji 26,6% (kar je najvišja stopnja, ki je bila v tem desetletju sploh ustvarjena).

Toda zanimivo je dejstvo, da je bil v celotnem izvozu industrijskega blaga iz dežel v razvoju v razvite dežele največji delež ZDA, ki so 1980. leta absorbirale kar 47% celotnega industrijskega izvoza dežel v razvoju, čeprav ZDA niso pristale na olajšave splošne sheme preferenciala. Države, ki so pristale na splošno shemo olajšav, pa so absorbirale neprijemno manjši delež celotnega industrijskega izvoza dežel v razvoju: Japonska 14%, FR Nemčija 10%, Francija in Italija samo 6%.

Toda v splošni shemi carinskih olajšav se najbolje vidi, kako razvite države izigravajo sprejete obveznosti s tem, da uvajajo nove omejitve: medtem ko so po eni strani številne razvite države s splošnimi carinskimi olajšavami na določen način pomagale deželam v razvoju, so pa po drugi strani s »prostovoljnim omejevanjem izvoza« in z »urejenimi pogoji trgovanja« temu uvozu napravile sorazmerno večjo škodo. Tako poročilo Brandtove komisije ocenjuje, da je bilo z necarinskimi ukrepi zaščitenegeta leta 1974 vsega skupaj 4% uvoza držav OECD, medtem ko se je ta delež povzpela leta 1980 na 17%.

Večina razvitih držav danes izvaja tako imenovano politiko »selektivnosti in graduacije«, pri čemer omejujejo olajšave državam, ki so razvile občutnejše kapacitete in konkurenčnost pri izvozu določenega blaga. Očitno je, da je odobravanje olajšav, na primer, za elektronske izdelke državam, ki sploh nimajo elektronske industrije, istočasno pa omejevanje tistih, ki so sposobne izvažati konkurenčno, čisto izigravanje mednarodno sprejetih obveznosti.

Tretje zasedanje je bilo leta 1972 v Santiagu de Chile. To zasedanje sta v veliki meri zaznamovala mesto in čas, v katerem se je razvijalo. Uvodni govor predsednika Salvadorja Allendeja Gossensa, ki je vodil demokratično revolucijo v državi gostiteljici, je nedvomno močno vplivalo na sam potek zasedanja. V določenem smislu je bil to čas zatišja pred viharjem. Allende je pozval zasedanje, naj si prizadeva, »da bi se zastarelo in radikalno nepravilno mednarodno ureditev zamenjalo s pravičnejšo ureditvijo, ki naj bi bila zasnovana na spoštovanju človeka in človeškega dostojanstva«.

V tem smislu je bilo to zasedanje predigra zgodovinskih dogodkov na šestem posebnem zasedanju generalne skupščine OZN, na katerem je bila sprejeta deklaracija o novi mednarodni gospodarski ureditvi. Zasedanje UNCTAD-a v Santiagu pa pomeni tudi prebujanje mednarodne skupno-

sti glede nove vloge transnacionalnih družb v svetovnem gospodarstvu. Približno 10.000 gigantskih monopolističnih družb je razpletlo svojo mrežo po vsem svetovnem gospodarstvu. Njihov celotni letni mednarodni promet je že tedaj znašal kakšnih 500 milijard dolarjev, kar je sestavljalo skoraj polovico svetovnega izvoza, četrtno celotne svetovne proizvodnje oziroma vrednost, ki je celo presegala celotno letno proizvodnjo v deželah v razvoju. Transnacionalne korporacije so širile svojo moč in vpliv predvsem s svojim monopolističnim nadzorom nad proizvajalno tehnologijo. Tretje zasedanje UNCTAD-a je zato usmerilo organizacijo ne samo v omejevanje škodljivega vpliva transnacionalnih družb na gospodarski razvoj, ampak tudi v krepitev vloge organizacije v zvezi z mednarodnim prenosom tehnologije.

Četrto zasedanje se je sestalo spomladi 1976 v Nairobiju. To zasedanje pomeni zgodovinski prelom v razvoju UNCTAD-a, kajti na njem je bil dosežen načelni sporazum o integralnem programu za surovine in ustanovitvi skupnega fonda za financiranje surovinskih sporazumov. Čeprav je delež surovin v celotnem izvozu dežel v razvoju (brez nafte) v sedemdesetih letih padel od 66% na 42%, se pa število dežel v razvoju, ki so za več kot 50% svojega izvoza odvisne od surovin, ni zmanjšalo – 68 oziroma več kot polovica vseh dežel v razvoju je bilo tako odvisna od surovinskega izvoza na pričetku desetletja in do srede desetletja se to število ni bistveno spremenilo.

Čeprav je bilo to obdobje relativnega dviga surovinskih cen, so se dežele v razvoju zavedale ranljivosti svojega položaja in zato odločno podpirale program stabilizacije surovinskih trgov. Načelni sporazum, ki je bil dosežen v Nairobiju – in kasneje tehnično izdelan med posebnimi pogajanjmi –, se sicer bistveno razlikuje od prvotnega predloga, ki ga je izdelal sekretariat UNCTAD-a in ga je odločno podpirala »skupina 77«. Predvsem je višina finančnih sredstev skupnega sklada desetkrat manjša od prvotno načrtovane, bistvena razlika glede na prvotno zasnovo pa je v tem, da vloga skupnega sklada ni stimulirati za sklepanje surovinskih sporazumov, ampak financirati manipulativne zaloge, ko so sporazumi že sklenjeni. Kljub tem pomanjkljivostim je pa samo dejstvo, da je do takega sporazuma prišlo, izredno daljnosežno. Po sprejetju splošne sheme olajšav je ta sporazum glede surovin drugi najpomembnejši prodor »doktrine UNCTAD-a« v odnosu do tradicionalne »doktrine svobodne igre tržnih sil«. Na žalost je doslej sporazum o skupnem skladu ratificiralo samo majhno število držav in tudi število na novo sklenjenih surovinskih sporazumov ni zadovoljivo.

Peto zasedanje, ki je bilo leta 1979 v Manili, ni prineslo pomembnejših rezultatov. Preobširen dnevni red ni omogočal koncentracije na bistvena in ključna vprašanja. Poleg tega so tudi notranji nesporazumi v »skupini 77«, zlasti v zvezi z nafto, omogočali manevre razvitih dežel, kar je povzročilo, da se je zasedanje končalo brez bistvenega napredka.

Zadnja štiri leta pomenijo preraščanje ciklične gospodarske recesije v razvitih državah v najtežjo svetovno depresijo v obdobju zadnjega pol stoletja. To dejstvo nedvomno bolj kot karkoli drugega določa splošne okoliščine, v katerih se sestaja in v katerih bo razpravljalo šesto beograjsko zasedanje UNCTAD-a naslednjega junija.

Svetovna depresija pa ni zgolj posledica delovanja slepih gospodarskih zakonitosti, ampak je v veliki meri posledica zavestnega delovanja nazadnjaških političnih sil v svetu. Beograjski UNCTAD se sestaja v trenutku, ko so surovinske cene dosegle najnižjo točko v vsem povojnem obdobju, ko je svetovna trgovina prvič po vojni doživela nazadovanje, ko se kuga protekcionizma v svetovnem gospodarstvu nezadržno širi, ko zadolžitev dežel v razvoju dosega skoraj polovico vrednosti njihove letne proizvodnje, in ko je bil gospodarski razvoj dežel v razvoju praktično zaustavljen, dohodek po prebivalcu v najsiromašnejših deželah v razvoju pa celo nazaduje.

Združene države Amerike so kljub čedalje večjim koncesijam držav v razvoju v pripravljalnem telesu glasovale celo proti dnevnemu redu zasedanja. V takih razmerah postaja očitno, da reakcionarne sile skušajo izrabiti težak svetovni gospodarski položaj ne samo zato, da bi preprečile nadaljnji napredek v smislu razvoja nove mednarodne gospodarske ureditve, ampak skušajo skrčiti mandat UNCTAD-a, ki mu je bil dodeljen pred dvajsetimi leti.

Pred beograjskim zasedanjem je zato težka naloga – ne samo obramba doseženega, ampak še veliko bolj odločni ukrepi za izhod iz današnje depresije in bistveni napredek v zvezi z novo mednarodno gospodarsko ureditvijo. Trojni izziv – utrditev mandata UNCTAD-a kot organizacije ZN, katere naloga je pospeševanje gospodarskega razvoja v državah v razvoju, sporazum o usklajenem programu za oživljanje svetovnega gospodarstva in konkretni ukrepi za razvoj nove mednarodne ureditve – je najtesneje medsebojno povezan.

Svetovna gospodarska depresija je po svoji naravi strukturna in ne ciklična. To pa pomeni, da do gospodarskih težav ni prišlo enostavno zato, ker se je izčrpal trenutni val investicij in tehnološkega napredka in je zato prišlo do padca povpraševanja, ampak da so korenine depresije v dejstvu, da so cele gospodarske veje – jeklarstvo, ladjedelništvo, tekstilna industrija, veje kovinske industrije in celo elektrotehnična industrija – izgubile zalet produktivnosti in mednarodne konkurenčnosti. Te industrijske veje so danes v razvitih državah zaščitene na najrazličnejše načine in visoko subvencionirane. Danes se ceni, da samo subvencije v razvitih državah porabijo do 5% nacionalnega dohodka. V razmerah, kakršne so danes v razvitih državah, ko izvoz obsega v povprečju 20% nacionalne proizvodnje, teh strukturnih problemov nikakor ni več mogoče urejati samo

znotraj nacionalnih gospodarskih mej. Problem je resnično svetoven in ga je zato mogoče preseči samo na podlagi usklajenih mednarodnih izhodišč.

Problema pa prav tako ni mogoče več preseči samo z enostranskimi ukrepi. Dokler so bili problemi samo ciklične narave, jih je bilo mogoče odpraviti z ukrepi finančne in monetarne politike, ki je dvignila splošno povpraševanje in s tem dala gospodarstvu injekcijo. Ko pa problemi prerastejo v strukturne, pa fiskalna ali pa zgolj monetarna politika nikakor ne zadostuje. To velja tudi za mednarodno raven. Problemom ne more biti več kos ne Mednarodni monetarni sklad, niti sama Svetovna banka, ali pa trgovinska organizacija GATT. Problemi prav tako niso omejeni na razviti del sveta, ampak je njihovo preseganje bistveno odvisno od oživitve gospodarskega razvoja v deželah v razvoju. Zato je tej ogromni nalogi lahko kos na mednarodnem področju samo interdisciplinarna organizacija, ki ji zaupajo tako razviti kot tudi dežele v razvoju.

UNCTAD je razvil v preteklosti svojo kompetentnost tako na monetarnem kot finančnem področju, na tehnološkem in trgovinskem področju, pa vse do problemov »nevidne trgovine« (zavarovalništva, turizma itd.) in ladjarstva oziroma transporta. Izvajanje takega programa gospodarske oživitve bo UNCTAD seveda moral koordinirati s specializiranimi mednarodnimi organizacijami.

Program gospodarske oživitve mora biti prav tako najtesneje povezan z vzpostavljanjem nove mednarodne gospodarske ureditve. Tu ne gre zgolj za razlikovanje med kratkoročnimi in dolgoročnimi problemi. Vzroki za današnjo depresijo so strukturni in zato dolgoročni. Politika, ki bi skušala pripeljati svet iz depresije samo s kratkoročnimi ukrepi, ne da bi se istočasno lotila dolgoročnejšega premika strukturnih odnosov, bi svet kaj hitro pripeljala v ponovno depresijo. Strategija trajnejše ozdravitve svetovnega gospodarstva mora zato združevati ukrepe kratkoročne oživitve z ukrepi dolgoročneje načrtovanih strukturnih premikov. V razmerah, ko so nacionalna gospodarstva tako intenzivno medsebojno povezana z vezmi mednarodne trgovine, financ, kroženja prebivalstva in transfera tehnologije, je seveda politika strukturnega prilagajanja nujno predmet mednarodnega sodelovanja. To seveda ne pomeni, da moramo težiti k nekakšni svetovni ustanovi za gospodarsko načrtovanje oziroma k ustanovi za »svetovno gospodarsko upravljanje«. Potreben pa je nekakšen svetovni »gospodarski parlament«, v katerem bi se suvereni predstavniki samostojnih dežel stalno posvetovali o novi mednarodni delitvi dela.

Razvoj novega mednarodnega gospodarskega sistema je vsekakor dolgoročna naloga. Stari sistem je v ruševinah: monetarni sistem, ki je bil vzpostavljen z Bretton Woodsom, je razpadel že v zgodnjih sedemdesetih letih; finančno-bančni sistem je prišel na rob razpada s tem, da so transnacionalne privatne banke svojo mednarodno aktivnost razširile kar za desetkrat nad svojo kapitalno bazo; trgovinski sistem »svobodne trgovine« je zabredel s protekcionizmom naravnost in svoje nasprotje in pripeljal do začetka »trgovinske vojne«; tehnološki sistem je pripeljal do

monopolističnega preprečevanja širjenja inovacij in s tem do zaustavljanja povečevanja produktivnosti.

Beograjsko zasedanje UNCTAD-a se bo soočilo s poizkusom zaustaviti napredek in z neokolonialističnim načrtom o izrabi sedanjega težavnega položaja dežel v razvoju za vzpostavljene odnosov dominacije in odvisnosti namesto napredka in enakopravnosti. Ta načrt o oživiljenju starega namesto razvijanja novega sistema poizkuša transformirati obstoječi Mednarodni monetarni sklad v nekakšno zavarovalnico privatne bančne mreže; Svetovno banko skuša pretvoriti v ustanovo, ki naj bi sofinancirala privatne transnacionalne investicije; GATT, trgovinsko organizacijo, pa poizkuša spremeniti v »klub bogatih«, ki naj bi s »kodeksi obnašanja« sporazumno omejeval trgovino dežel v razvoju po načelih »urejenega trgovanja«. Breme dolgov, izvozne težave in stagnacija gospodarske rasti so ob tem instrumenti in pritiski, s katerimi se skuša obrniti kolo zgodovine nazaj na staro.

Proti takim poizkusom lahko nastopijo dežele v razvoju samo s povečano enotnostjo in solidarnostjo nastopa. Toda zgolj diplomatsko-politična enotnost ne zadostuje. Dežele v razvoju morajo razviti alternativno strategijo. Ta je pa le v tesnejšem gospodarskem sodelovanju med samimi deželami v razvoju. Gospodarsko sodelovanje med deželami v razvoju nudi le-tim široke možnosti za gospodarski razvoj. V obdobju 1973–1981 se je trgovina med samimi deželami v razvoju razvijala po povprečni letni stopnji 26,6%, medtem ko je izvoz v razvite dežele naraščal po stopnji 20,9%. Izvoz v druge dežele v razvoju je tako ob koncu sedemdesetih let obsegal že 27% celotnega izvoza dežel v razvoju, medtem ko je ob začetku desetletja obsegal samo 20%. Medsebojni izvoz industrijskega blaga je naraščal še bolj dinamično – leta 1970 so dežele v razvoju v druge dežele v razvoju izvozile za 3,4 milijarde dolarjev industrijskega blaga, leta 1980 pa že kar 38,6 milijard dolarjev. Istočasno so dežele v razvoju najpomembnejše izvozno tržišče za vse razvite države.

Preusmeritev trgovine iz pretežno vertikalne v bolj uravnoteženo – horizontalno-vertikalno – mrežo bo vzpostavila ne samo manj enostransko odvisno mrežo svetovne trgovine, ampak bo povečala pogajalsko sposobnost dežel v razvoju. Razvite države bodo bolj pripravljene na trezno razpravo o novi mednarodni gospodarski ureditvi, ko bodo uvidele, da bodo sicer izgubile tradicionalne trge v tem delu sveta. UNCTAD se mora tudi zato spremeniti v bodočnosti v ustanovo, ki se bo intenzivneje posvetila praktičnim ukrepom za pospeševanje gospodarskega – trgovinskega, finančnega in tehnološkega – sodelovanja med samimi državami v razvoju. Taki usmerjenosti UNCTAD-a v kolektivno naslonitev na lastne sile dežel v razvoju so se razvite države – s kapitalističnega Zahoda in socialističnega Vzhoda – doslej odločno upirale. Toda enoglasna podpora taki strateški naravnosti, ki je bila dosežena tako na vrhu neuvrščenih v New Delhiju kot na ministrskem sestanku »skupine 77« v Buenos Airesu,

dokazuje, da je strateška naravnost ne samo politično možna, ampak tudi edina realistična.

UNCTAD se v vsem svojem dvajsetletnem obstoju verjetno ni soočil s težjim položajem, kot je ta, ki ga čaka na beograjskem zasedanju. Istočasno je pa razvoj dogodkov v svetovnem gospodarstvu bolj kot karkoli drugega potrdil pravilnost načrtane poti. Ohrabrujoče je dejstvo, da iz tega spoznanja rasteta tudi povečana solidarnost in enotnost dežel v razvoju. Upravičena so zato upanja, da beograjsko zasedanje UNCTAD-a ne bo samo priložnost za izraz protesta zapostavljenih, ampak da bo tudi mesto konkretnega pogajanja med Severom in Jugom o preseganju svetovne krize in vzpostavljanju nove in pravičnejše mednarodne gospodarske ureditve.

Ljubljana, 14. 4. 1983

Šesti UNCTAD

Geneza in perspektiva

Beograjska konferenca vodij držav in vlad neuvrščenih držav (septembra 1961) je povabila države v razvoju, naj čimprej skličejo mednarodno konferenco o skupnih problemih razvoja in trgovine. Generalna skupščina ZN je z resolucijo 1707 (XVI. 19. 12. 1961) povabila razvite industrijske države, naj upoštevajo interese držav v razvoju pri uresničevanju trgovinske in ekonomske politike. Splošni sporazum o carinah in trgovini – GATT, upoštevajoč priporočila generalne skupščine ZN, je dal pobudo za oblikovanje načel o mednarodni trgovini; na XIX. zasedanju GATT, ki je bilo v oktobru in novembru 1962, je bila sprejeta deklaracija o spodbujanju trgovine manj razvitih držav. Z resolucijo generalne skupščine ZN 1785 (XVIII) je bil 8. 12. 1962 imenovan za generalnega sekretarja UNCTAD-a Raul Prebisch.

Jugoslovanska vlada je aprila 1963 poslala generalnemu sekretarju ZN memorandum, v katerem posebej opozarja na nujnost in pomen sklica prvega zasedanja UNCTAD-a, navaja pa tudi njegove najpomembnejše naloge.

Jugoslavija je sodelovala v pripravljalnem komiteju za sklic UNCTAD-a in bila tudi med 75 državami v razvoju, ki so novembra 1963 naslovile na generalno skupščino Združenih narodov (XVIII. zasedanje) posebno deklaracijo o nalogah UNCTAD-a. Ministrska konferenca GATT je oktobra 1963 oblikovala načela o preferencialnem režimu v korist držav v razvoju kot sestavnemu delu splošnega sporazuma o carinah in trgovini.

Zvezna skupščina Jugoslavije je 13. 2. 1964 sprejela resolucijo o stališčih Jugoslavije do ključnih svetovnih gospodarskih problemov, s poudarkom na vprašanju razvoja.

I

Prvo zasedanje UNCTAD-a

Raul Prebisch je v uvodnem poročilu z naslovom »K novi trgovinski politiki, ki naj prispeva k razvoju« opredelil glavne cilje mednarodne trgovinske politike. Poleg sklepnega akta je konferenca sprejela poročilo konference. Sklenjeno je, da se UNCTAD sestane vsaka tri leta in kot novi organ generalne skupščine Združenih narodov ureja vprašanja svetovne trgovine. Svet za trgovino in razvoj je stalni organ konference.

Konferenca odloča o vsebinskih problemih z dvotretjinsko večino, o proceduralnih vprašanjih pa z navadno; svet odloča o vseh vprašanjih z navadno večino. Svet ima tri komiteje: za surovine, za industrijske proizvode in financiranje. Stalni sekretariat konference deluje v okviru sekretariata Združenih narodov kot avtonomni organizem.

Poročilo jugoslovanske delegacije ugodno ocenjuje zasedanje I. UNCTAD-a; poudarja, da je to bila najpomembnejša konferenca o problemih svetovne trgovine in gospodarskega razvoja. Poročilo trdi, da je konferenca dosegla »izredno pozitivne rezultate«, in da »pomeni začetek novega obdobja v razvoju mednarodnega sodelovanja na področju trgovine in razvoja; rezultati konference bodo imeli globok in pozitiven vpliv na splošna politična gibanja v svetu«. Naslednja zasedanja UNCTAD te (pretirano) optimistične ocene niso potrdila.

Sklepni akt vsebuje celotno problematiko prvega UNCTAD-a; ker je bila le-ta navzoča tudi na kasnejših zasedanjih UNCTAD-a in bo navzoča tudi na šestem, v Beogradu, omenjamo pomembnejše dele:

- splošna in posebna načela;
- načela mednarodnih trgovinskih odnosov in trgovinske politike, ki opredeljujejo gospodarski razvoj;
- mednarodni blagovni sporazum;
- spodbujanje trgovine med državami v razvoju;
- svetovni program pomoči v hrani;
- organizacija trgovine primarnih proizvodov;
- spodbujanje dejavnosti Združenih narodov na področju industrializacije;
- ustanovitev specializirane agencije ZN za industrijski razvoj;
- temeljne smernice carinske in necarinske politike za industrijske proizvode in polproizvode držav v razvoju;
- uveljavitev programa olajšav v korist držav v razvoju;
- ukrepi držav s centralnim planiranjem za povečanje in razčlenitev izvoza industrijskih proizvodov in polproizvodov iz držav v razvoju;
- temeljne smernice za mednarodno finančno sodelovanje; razvoj in pomoč; zunanja zadolžitve DVR; sklad Združenih narodov za kapitalni razvoj; regionalni skladi za razvoj;
- udeležba držav v razvoju v mednarodnih finančnih in monetarnih ustanovah;
- problemi pomorskega prometa;
- turistični dohodki držav v razvoju;
- pretok tehničnega znanja in tehnologije na ozemlje držav v razvoju;
- dolgoročni trgovinski sporazum;
- regionalne gospodarske skupnosti in njihov vpliv na države v razvoju;
- trans-multinacionalne družbe in njihov vpliv na države v razvoju;
- ekonomski vidiki razorožitve.

Sklepni dokument namenja pozornost institucionalizaciji mehanizmov UNCTAD-a s poudarkom na vlogi sveta, ki je ob prvem sklicu štel 55 članov.

Dejavnost UNCTAD-a temelji na 15 splošnih in 12 posebnih načelih, ki naj oblikujejo mednarodne ekonomske odnose.¹

Na drugem UNCTAD-u v New Delhiju (1. 2. do 29. 3. 1968) je skupina 77 držav v razvoju izhajala iz sklepov »alžirske listine«, sprejete oktobra 1967, o učinkovitejši dejavnosti UNCTAD-a v korist hitrejšega razvoja držav v razvoju. Zahodne razvite države, z izjemo nordijskih držav in Nizozemske, so nasprotovale predlogom »skupine 77«. Tudi razvite socialistične države so delno nasprotovale, ali pa bile rezervirane do stališč »skupine 77«.

Države v razvoju so si prizadevale predvsem za pravičnejšo ureditev položaja primarnih proizvodov v svetovni trgovini v okviru koncepta integralne politike. Na konferenci je bil sprejet program mednarodnih blagovnih sporazumov (TD/II/RES/16) ter sklepanja splošne blagovnega sporazuma (TD/II/ES/17). Glede izvoza industrijskih proizvodov je »skupina 77« vztrajala pri načelih in postopku splošnega, nediskriminacijskega in nereguliranega sistema olajšav za njihov uvoz v razvite industrij-

¹ Za oceno dejavnosti in perspektive UNCTAD moremo uporabiti:

- končno študijo o novi mednarodni gospodarski ureditvi (Konzorciji 21 institutov projekta nove mednarodne gospodarske ureditve, (Beograd 1981);
- zunanjo-politično dokumentacijo - SPD 1962, 1964, 1968, 1972, 1976 (Institut za mednarodno politiko i privredu - IMPP);
- Final ACT of the UNCTAD, ECONF 46/L 28;
- Report of the UNCTAD on its Second Session (TD/L 37, 18. 4. 1968);
- Resolutions and Decisions of the UNCTAD, Third Session Santiago the Chile, 13. 4. 1972 TD III;
- Report of the forth UNCTAD, Nairobi, 5. do 21. May 1976 TD 217/12 July 1976;
- Resolutions and Decisions of the UNCTAD, held in Manila, May 7.- June 1. 1979, UNCTAD - CA 1350 GE 79-52630;
- Problems and Prospects of UNCTAD by Gamani Corea, Foreign Trade Review, Vol XII, NO 283, July-December 1982;
- Kritični pogled na dejavnost UNCTAD-a »Opening Address« by Pranab Mukherjee, finančni minister Indije; na seminarju za šteti UNCTAD, ki ga je organiziral indijski institut za zunanjo trgovino;
- UNCTAD: Current Legislative Activities, Journal of World Trade Law, NO 6, November-December 1982;
- Govor Henryja Kissingerja na mednarodnem institutu za strateške studije, London, 25. 6. 1976 (uporablja termin »države industrijske demokracije«);
- Deklaracija Lime (avgust 1975) o vzajemni pomoči in solidarnosti DVR;
- program za kolektivni oslonac na sopstvene snage, Arusha februar 1979;
- Sklepno poročilo konference ministrov skupine 77 držav v razvoju v Caracasu, maja 1981.

Splošna načela so: suverena enakopravnost narodov, nediskriminacija, suverenost nad naravnimi bogastvi, postopno zmanjšanje razlik v dohodkih držav, mednarodna delitev dela in pomoči držav v razvoju, povečanje izvoznih dohodkov držav v razvoju, dogovori o nastopu s primarnimi proizvodi držav v razvoju na tržišču razvitih držav, olajšane brez reciprocitete, ustanavljanje regionalnih skupnosti brez škode za države v razvoju, podpora regionalnim integracijam držav v razvoju, povečanje pomoči razvoju držav v razvoju brez političnih in vojaških pritiskov, prihranke s postopno razorožitvijo naj se uporabi za hitrejši gospodarski razvoj držav v razvoju, svobodna trgovina držav brez morja, popolna dekolonizacija, priznanje razlik v stopnji nerazvitosti.

Posebna načela zajemajo: industrializacijo in modernizacijo kmetijstva, olajšave, zaščito mlade proizvodnje, nestimuliranje neekonomskih proizvodnje s politiko cen, pomoči državam v razvoju brez substitucije njihovih proizvodov, kompenzacijsko financiranje poslabšanja odnosa menjave, uporabo blagovnih presežkov v skladu z mednarodnimi predpisi, prepoved dumpinga, tehnično pomoč, povečanje udeležbe multilateralnih oblik pomoči in ugodnejših kreditnih pogojev ter odplačevanje posojil v nacionalni valuti, akcije za spodbujanje vseh nevidnih pozicij v plačilni bilanci, multilateralne trgovinske in plačilne sporazume med deželami v razvoju.

ske države tržnega gospodarstva. Konferenca je sprejela sistem olajšav v korist držav v razvoju in določila roke za njihovo uveljavitev. S to odločitvijo se je pričel proces vsebinskih sprememb v sistemu mednarodnih gospodarskih odnosov; preferenčno tretjranje držav v razvoju pomeni odstopanje od klasičnega načela formalno enakih pogojev trgovine za vse udeležence v svetovni trgovini.

Konferenca je razpravljala o izboljšanju posojilnih pogojev ter o obveznem delu javne pomoči, o vlogi multilateralnih mednarodnih institucij na področju financiranja ter mednarodnega denarnega sistema, o neblagovnem prometu ter o izboljšanju režima pomorskega transporta; sprejela je 3 pomembne dokumente o ureditvi pomorskega transporta.

Konferenca je razpravljala o spodbujanju medsebojnega gospodarskega sodelovanja med državami v razvoju; trojni sporazum o sodelovanju Jugoslavije, Indije in Združene arabske republike na podlagi načel vzajemne koristi in odprtosti, je bil predmet posebne pozornosti udeležencev druge konference.

Konferenca je razpravljala o problemih najmanj razvitih držav v razvoju, o vse težjem vprašanju svetovne prehrane in o vse ostrejšem protekcionizmu v proizvodnji in trgovini kmetijskih proizvodov, o transferu tehnologije na ozemlje držav v razvoju...

Tretji UNCTAD v Santiagu (Chile) od 13. aprila do 21. marca 1972. Težišče je bilo na izboljšanju mednarodnega denarnega in mednarodnega trgovinskega sistema; »skupina 77« držav v razvoju je vztrajala pri reformi obeh sistemov v korist držav v razvoju; zahtevala je ustanovitev mednarodnega organa, sestavljenega iz držav članic UNCTAD-a in GATT-a in mednarodnega denarnega sklada. Tudi na tem zasedanju je bila v ospredju problematika izvoza primarnih proizvodov, ki so zajemali 80% skupnega izvoza držav v razvoju. Zaradi nasprotovanja razvitih industrijskih držav ni bilo mogoče doseči soglasja o vprašanju prodora primarnih proizvodov držav v razvoju na tržišča razvitih držav, kot tudi glede politike cen. Ko je šlo za uveljavitev splošne preferenčne sheme za izvoz industrijskih proizvodov, sta se samo ZDA in Kanada upirali temu, da bi spoštovali sklep II. UNCTAD-a. Konferenca je brez posebnega uspeha razpravljala o odpravi določenih necarinskih ovir v svetovni trgovini, s poudarkom na odpravi restriktivne poslovne prakse. Sprejet je bil kodeks o vedenju na področju pomorskega transporta ter štiri ustrezne resolucije.

Tretji UNCTAD v Santiagu de Chile je uporabil sklepe tretjega vrha neuvrščenih držav v Lusaki (1970) o krepitvi medsebojnega gospodarskega-trgovinskega sodelovanja, držav v razvoju in s tem krepitvi materialne pogajalne pozicije držav v razvoju v srečanjih Sever-Jug. Konferenca je razpravljala tudi o sodelovanju držav z različnim družbenoekonomskim sistemom ter s konsenzom sprejela resolucijo o spodbujanju medsebojnega sodelovanja.

Socialističnim državam vzhodne Evrope se priporoča sprejem ustreznih ukrepov v korist izboljšanja gospodarskega sodelovanja z državami v razvoju.

Na področju prenosa tehnologije je bil dosežen sporazum o oblikovanju stalnega organa UNCTAD-a; sprejet je bil sklep o izdelavi študije o temeljnih pravičnejše mednarodne zakonske ureditve transfera tehnologije iz razvitih industrijskih držav na prostor držav v razvoju. Podobno velja tudi za ustreznejšo ureditev režima intelektualne lastnine. Konferenca je na pobudo predsednika ZD Mehike Echeverrie razpravljala o listini o ekonomskih pravicah in dolžnostih držav, ki je bila decembra 1974 sprejeta v generalni skupščini Združenih narodov.

Četrti UNCTAD v Nairobiju od 3. do 31. marca 1976 pomeni pričetek dialoga držav v razvoju z razvitimi industrijskimi državami Zahoda in s socialističnimi državami vzhodne Evrope ter LR Kitajsko, temelječega na deklaraciji in akcijskem programu »skupine 77«, sprejetih pred tem v Manili.

Težišče zasedanja je bilo na izboljšanju položaja primarnih proizvodov držav v razvoju v svetovni trgovini, ki so v tem času zajemale 70% skupnih izvoznih dohodkov držav v razvoju. Sprejet je bil integralni program, ki naj zagotovi enakopravnejše, pravičnejše odnose teh proizvodov v mednarodni menjavi, posebej gleda na režim »Terms of Trade«. Skupni sklad za financiranje regulativnih zalog primarnih proizvodov naj bi postal ključni element integralnega programa, čemur so nasprotovale najbolj razvite industrijske države, sklicujoč se na tržne zakone kot najboljši regulator cen primarnih proizvodov. Resolucija o integralnem programu (v štirih poglavjih) ureja cilje programa, spisek 18 proizvodov, ki so ključnega pomena za države v razvoju, mednarodne ukrepe, ki jih je potrebno sprejeti za uveljavitev integralnega programa ter o gibanju cen industrijskih proizvodov, ki jih uvažajo države v razvoju, o valutnih tečajih, o inflaciji itd. Svet UNCTAD-a je pooblaščen, da oblikuje ad hoc medvladni komite za usklajevanje ukrepov pri uveljavitvi integralnega programa.

Za šesto zasedanje UNCTAD-a je zanimiva na četrtem UNCTAD-u dana pobuda o sklicu *konference najbolj zadolženih držav v razvoju in njihovih upnikov*, ki naj bi razpravljala o problemu zadolžitve držav v razvoju, ki je takrat dosegla 120 milijard dolarjev. Jugoslovanska delegacija je podprla pobudo o sklicu konference, ki pa naj ne bi odločala o reprogramiranju dolgov, temveč le o načelih in smernicah zaščite držav dolžnic. Sprejeta je bila resolucija, ki ustrezne mednarodne forume obvezuje, da do konca leta 1976 izoblikujejo stališča o urejanju vprašanj v zvezi z zunanjimi dolgovi držav v razvoju.

Posebna resolucija obvezuje mednarodne finančne ustanove naj povečujejo financiranje industrijskega razvoja držav v razvoju tako, da bo udeležba njihovih industrijskih proizvodov v svetovni blagovni menjavi do leta 2000 dosegla 25%. S tem v zvezi je konferenca razpravljala tudi o

poteku tokijske runde multilateralnih trgovinskih pogajanj, ki so se pričela septembra 1973 in naj bi se končala do konca 1976 (dejansko so se končala šele septembra 1979 z diktatom velike trojke: ZDA – EGS – Japonska). Resolucija o mednarodnem kodeksu vedenja pri prenosu tehnologije določa posebno skupino izvedencev, ki naj bi do polovice leta 1977 pripravila načrt kodeksa; ta naj bi bil sprejet do konca leta 1977 (kodeks še ni sprejet).

Konferenca je podrobneje in poglobljeno razpravljala o gospodarskem sodelovanju med državami v razvoju, izhajajoč iz sklepnih dokumentov šestega in sedmega zasedanja generalne skupščine Združenih narodov o uveljavitvi nove mednarodne gospodarske ureditve.

Peti UNCTAD v Manili (od 3. maja do 3. junija 1979), ki se ga je udeležilo 144 držav in 84 mednarodnih organizacij, je razpravljala o ključnih problemih, s poudarkom na sklepih ministrskega sestanka »skupine 77« februarja 1979 v Arushi, ki zahtevajo strukturne spremembe v svetovnem gospodarstvu in v mednarodnih odnosih, zlasti na področju trgovine, razvoja in financ. Zasedanje je sprejelo resolucijo o protekcionizmu in o strukturnih prilagajanjih.

Razvite industrijske države so nasprotovale resoluciji o reformi mednarodnega monetarnega sistema, ki se je pričela že leta 1972 z ustanovitvijo 20-članskega odbora guvernerjev IMF in 24-članskega odbora finančnih ministrov in guvernerjev držav v razvoju, ki pa ji je uspelo doseči le obrobne korekcije mednarodnega denarnega sistema in mednarodnega denarnega sklada, zajete z drugim amandmajem statuta IMF, ki je stopil v veljavo 1. 4. 1978. Ostre kritike je »skupina 77« izrekla zaradi nespoštovanja sklepa o izločanju 0,7% družbenega bruto proizvoda kot uradne pomoči razvoju.

Zaostrojuje se problem zunanje zadolžitve držav v razvoju; ne uresničuje se ena od temeljnih zahtev držav v razvoju o povezanosti (LINK) emisije specialnih pravic črpanja (SDR) z razvojnimi programi držav v razvoju. Sprejete so bile tri resolucije o prenosu tehnologije z namenom, da se revidira sistem industrijske lastnine in okrepi tehnološke zmogljivosti držav v razvoju... Sprejeta je bila resolucija o konvenciji kodeksa vedenja pomorskih linijskih konferenc. Posebna pozornost je bila namenjena izboljšanju trgovinskih odnosov med državami z različnimi ekonomskimi sistemi na temelju sklepnega dokumenta »skupine 77« v Arushi. Od držav članic SEV-a se zahteva podobne preferenčne olajšave v korist držav v razvoju, kot so jih že uveljavile države tržnega gospodarstva. Dokument zahteva, da se socialistične države vzhodne Evrope učinkoviteje vključijo v mednarodna ekonomska dogajanja in podpro prizadevanja držav v razvoju (in neuvrščenih držav) v zgodovinskem spopadu med Severom in Jugom in za uveljavitev nove mednarodne gospodarske ureditve.

Peti UNCTAD pričakovanj držav v razvoju ni izpolnil; 40 sprejetih dokumentov ni omogočilo izboljšanja stanja v svetovni trgovini in ra-

zvoju, niti ni bilo z njihovo pomočjo mogoče premostiti težav in nasprotij, nastalih s tokijsko rundo. Formulacije so preveč splošne, da bi obvezovale; večina spornih vprašanj je ostala nerazrešenih. Tudi na tem zasедanju se je izrazila rezerviranost socialističnih razvitih držav, ki načelno kritizirajo obstoječe mehanizme svetovnega gospodarstva, toda premalo odločno podpirajo upravičene zahteve držav v razvoju.

II

Bilten sekretariata UNCTAD (No 191 – marec 1983) piše, da bodo »ključna poročila, pripravljena za šesti UNCTAD, predlagala novo politiko in ukrepe na področju primarnih proizvodov, trgovine in financ«. Poročilo o primarnih proizvodih zahteva takojšnji akcijski program za spodbujanje rasti cen teh proizvodov in s tem deviznega dohodka držav v razvoju. Poročilo govori o »zlomu cen primarnih proizvodov«, ki so dosegle najnižjo raven v realnih pokazateljih v obdobju 50 let. Posledica ostrega padca cen v letih 1981 in 1982 je ta, da je realni indeks cen glavnih proizvodov septembra 1982 za 10% nižji, za številne proizvode pa celo za 50 odstotkov (v primerjavi z letom 1950). To pomeni izgubo 8 milijard dolarjev leta 1981, za obdobje 1981 in 1982 se ceni 21 milijard dolarjev. Poročilo postavlja v ospredje nujne ukrepe, da bi s tem na beograjski konferenci zagotovili ratifikacijo Integralnega programa za primarne proizvode in Skupnega sklada, ki naj bi postal operativen že s 1. 1. 1984. Poročilo zajema vrsto konkretnih akcij.

Poročilo generalnega sekretarja UNCTAD-a Gamanija Corea poudarja, da beograjska konferenca ne bi smela biti rutinska, temveč bi morala pomeniti izhod iz krize svetovnega gospodarstva, krize nacionalnih gospodarstev in krize sistema. Sekretariat predlaga 2-letni program finančnih ukrepov, ki naj bi preusmerili sedanjo »padajočo spiralo« v državah v razvoju. Program predvideva novo emisijo v vrednosti 30 milijard SDR v korist držav v razvoju v obdobju dveh let, sprostitev zlatih rezerv IMF in obnovitev skrbstvenega sklada IMF.

Za šesti UNCTAD je odločilnega pomena sestanek »skupine 77« v Buenos Airesu, ki se je končal 11. aprila 1983 s sprejemom pomembnih dokumentov na temelju stališč sedmega vrha neuvrščenih in s poudarkom na skupnih interesih razvitih in držav v razvoju, ki narekujejo takojšnji pričetek globalnih pogajanj. Skupina je prvič izoblikovala resolucijo za zasedanje UNCTAD-a, kar dokazuje visoko stopnjo akcijske enotnosti 125 držav v razvoju. Sklepni dokumenti predvidevajo še pred beograjskim sestankom UNCTAD-a posvetovanja v Londonu, Haagu, Parizu in Tunisu, na katerih naj bi s sklepi Buenos Airesa seznanili razvite industrijske države.

Sestanek je kritično ocenil stanje zadolženosti držav v razvoju in soodgovornost komercialnih bank držav upnic, ki so države v razvoju

načrtno potiskale v pretirano zadolževanje in s tem v vse večjo odvisnost od razvitih držav. Ni jim uspelo izoblikovati globalne rešitve z udeležbo vseh držav v razvoju, upoštevajoč, da odpade na osem držav v razvoju polovica skupne zadolžitve, na 20 držav v razvoju pa tri četrtine. Banke upnice nastopajo organizirano, kar v zvezi z državami v razvoju ni naključje, to pa slabi njihove pogajalske pozicije. Vse večje število držav v razvoju išče unilateralne rešitve (tudi Jugoslavija); zato ne more biti govora o skupni fronti držav dolžnic. Ni bilo politične in materialne pripravljenosti za ustanovitev banke držav v razvoju, čeprav svetovna kriza, objektivno vzeto, kot kohezijski dejavnik vpliva na vedenje DVR.

Sestanek je sprejel tri skupine dokumentov: deklaracijo o stanju v svetovnem gospodarstvu in v mednarodnih odnosih, sporočilo »skupine 77« o dialogu Sever–Jug in akcijski program »skupine 77«. Lazar Mojsov ocenjuje, da obstoji večja pripravljenost industrijskih držav za skupno urejanje vprašanj, kot je bilo to na poprejšnjih sestankih UNCTAD-a.

Za razliko od poprejšnjih zasedanj UNCTAD-a se bo šesti UNCTAD osredotočil na tri ključna področja: surovine, mednarodna menjava in monetarni-finančni problemi. Generalni sekretar ZN De Cuellar zagotavlja »skupini 77«, da bo šesti UNCTAD v spremenjenih mednarodnih okoliščinah omogočil široko, konstruktivno izmenjavo gledišč med razviti in DVR.

Členi deklaracije od številke 37 do številke 47 zahtevajo, da IMF državam v razvoju pri odobritvi posojil ne vsiljuje enakih pogojev, kot jih uporablja za razvite industrijske države, upoštevajoč, da to resno povečuje že tako visoko stopnjo nezaposlenosti na prostoru držav v razvoju. Deklaracija zahteva povečanje sredstev IMF od sedaj odobrenih 90 na 125 milijard SDR.

Povezanost in pogojenost reševanja razorožitve in svetovnih gospodarskih problemov ter uvajanja nove mednarodne gospodarske ureditve ne pomeni prioritete urejanja vprašanj razorožitve in s tem odlaganja uveljavitve NMEU; nasprotno, NMEU bo omogočila hitrejši proces razorožitve.

Z dejavnostjo šestega UNCTAD-a je povezano tudi oblikovanje in uresničitev tretjega *desetletja mednarodne strategije razvoja*, ki je soočeno z dejstvom, da neomejena dinamika gospodarske rasti ne ureja problemov svetovnega gospodarstva, kot so prevladovala iluzije pri oblikovanju prvega in drugega desetletja. Ne gre le za kvantifikacijo gospodarske rasti, temveč predvsem za krizo kakovosti življenja, za družbeni in ne samo gospodarski interes, za krizo okolja, za razredne razsežnosti obstoječega sistema reprodukcije in porabniškega načina gospodarjenja in življenja.

Znanstveno-tehnološka revolucija ni prispevala k pravičnejšemu in harmoničnejšemu razvoju sveta. Politična komponenta je vse bolj navzoča pri urejanju ključnih, zlasti denarnih in trgovinskih problemov svetovne likvidnosti in menjave, najpomembnejših instrumentov povoja-

nega sistema globalnih odnosov. Kapitalizem razvija nove oblike in nove razsežnosti usklajevanja nacionalnih gospodarskih politik, hkrati pa odklanja predloge neuvrščenih in drugih držav v razvoju o kompleksnem strukturnem urejanju svetovnih gospodarskih problemov in mednarodnih odnosov. Razvite industrijske države nasprotujejo preobrazbi sistema mednarodnih odnosov; začasno usklajuje svoje taktične, ne pa tudi strateške interese, zamenjujejo stare oblike izkoriščanja z novimi, in sicer vse bolj z delovanjem trans-multinacionalnih družb in ekonomskih regionalnih skupnosti in z manipulacijami v mednarodnih valutnih odnosih.

Integracijski proces DVR mora postati sestavni del razvojne strategije, sestavni del uresničitve nove mednarodne gospodarske ureditve. Proces se vsebinsko razlikuje od integracijskih procesov razvitih industrijskih držav, upoštevajoč raven gospodarskega razvoja posamezne države v razvoju, regije, stopnje ekonomske soodvisnosti, optimalnost konkretnega gospodarskega prostora, komplementarnost naravnih zmogljivosti, stopnjo politične homogenosti in razlik družbenopolitičnih sistemov držav članic novooblikovane skupnosti. Uspešnost integracijskih procesov se potrjuje z njihovim prispevkom k hitrejšemu gospodarskemu razvoju držav v razvoju – članic skupnosti, kot tudi posameznih članic; upoštevati mora skupne interese, hkrati pa tudi nacionalne razvojne strategije. S tem se bodo bistveno krepile pogajalske pozicije držav v razvoju v soočenju z razvitim svetom obeh sistemov.

Drugo sporočilo Brandtove komisije bo v Beogradu (neuradno) že navzoče. Tri leta po prvem sporočilu »Sever–Jug, program za obstoj« je komisija objavila drugo sporočilo z značilnim naslovom »Sever–Jug, splošna kriza – program za svetovno obnovo in sodelovanje«. Sporočilo trdi, da so pretekla tri leta potrdila napovedi prvega sporočila, toda s težjimi posledicami za države v razvoju in svetovno gospodarstvo. Poslabšale so se možnosti za izhod iz krize; razočaralo je srečanje 22 šefov držav in vlad v Cancunu oktobra 1981 glede pričetka globalnih pogajanj. Sporočilo poudarja nujnost takojšnjega, širokopoteznega ukrepanja, da se izognemo svetovnemu zlomu, predvsem zlomu monetarnega sistema in bretton-woodskih ustanov; IMF, Svetovna banka ter GATT so v krizi in ne morejo učinkovito ukrepati na starih temeljih, izoblikovanih pred 40 leti. To zlasti velja za preseganje prezadolženosti držav v razvoju, upoštevajoč tudi politično-gospodarsko krizo vzhodne Evrope. Skupni dolg se je v obdobju zadnjih petih let (1976/81) povečeval letno za 20 odstotkov, komercialnim bankam celo za 25%. Komisija ponovno predlaga ustanovitve mednarodne agencije za energijo, pričetek globalnih pogajanj Sever–Jug, nujne ukrepe na področju prehrane, s posebnim poudarkom na šestem UNCTAD-u.

Socialistična internacionala – SI postaja pomemben dejavnik v mednarodnih odnosih in pri razreševanju svetovnih političnih in gospodarskih problemov. Na XIII. kongresu v Ženevi 1976 je bil za predsednika izvoljen Willy Brandt; kongres je sprejel resolucijo o mednarodni eko-

nomski solidarnosti, ki pomeni razširitev vsebinske in geografske dejavnosti SI; ne omejuje se več na evropski prostor, temveč zajema globalne razsežnosti s težiščem na urejanju vprašanj razvoja, miru in razorožitve. Na XIV. kongresu v Vancouvru 1978 se je razpravljalo o »novem« modelu gospodarske rasti, o reformi monetarnega sistema, o dejavnosti transnacionalnih družb... Na XV. kongresu v Madridu 1980 so bile sprejete resolucije o razorožitvi, o odnosu razvitih industrijskih držav do držav v razvoju, o ekonomski demokraciji, o globalnih pogajanjih, o zadolženosti držav v razvoju. Na XVI. kongresu, aprila 1983 na Portugalskem, je bilo težišče na »listini o načelih«, ki zahteva prestrukturiranje internacionale, da bi zadovoljila potrebe sodobnega sveta: mir, razvoj, človekove pravice, demokracija. Gonzales napoveduje, da bo SI postala najpomembnejše organizirano mednarodno gibanje, ki nasprotuje delitvi sveta na interesna območja, teži k popuščanju napetosti in k novi mednarodni gospodarski ureditvi. Tudi to bo navzoče na beograjski konferenci UNCTAD, upoštevajoč povezanost interesov SI in EGS, dejavnost SI v Afriki in Latinski Ameriki in pozornost, ki jo namenjata SI tako Moskva kot Washington.

Pozornost zaslužijo priprave razvitih industrijskih držav, v katerih so na vladi *socialistične-socialdemokratske stranke*; na sestanku predsednikov vlad Francije, Švedske, Avstrije, Španije, Finske, Grčije in Senegala je bil izoblikovan program za oživitev svetovnega gospodarstva in za stabilizacijo cen primarnih proizvodov, za spremembe v mednarodnem monetarnem sistemu, kar naj bi posredoval Mitterand na devetem sestanku velike sedmerice in predvidoma tudi na konferenci v Beogradu.

Oživitev svetovnega gospodarstva ni možna z dosedanjimi tradicionalnimi prijemi ter s pomočjo »lokomotiv« najbolj razvitih industrijskih držav. Oživitev je možna le s hkratno vsestransko oživitvijo gospodarske rasti držav v razvoju. Temeljna naloga šestega UNCTAD-a mora biti oživitev svetovnega gospodarstva – gospodarskega razvoja z usklajeno – sinhronizirano multilateralno akcijo ter akcijami v nacionalnih gospodarstvih. Mednarodna menjava je bila najpomembnejša vzvod dinamične gospodarske rasti v povojnem obdobju, toda v zadnjih letih najpomembnejša zavora gospodarske stagnacije oziroma depresije. Energetska kriza, izzvana s prvim naftnim šokom oktobra 1973 in drugim šokom junija 1979, je pomembno prispevala k poglobljanju krize in prepada med Severom in Jugom, toda nikakor ni izključni dejavnik, kot to trde najbolj razvite industrijske države. Uvoz nafte je bil leta 1973 udeležen s 37 odstotki v svetovni energetske bilanci, leta 1981 pa samo še s 27 odstotki.

Šesti UNCTAD mora realno oceniti *energetsko stanje v svetu, položaj OPEC-a in posledice za države v razvoju*. Dejstvo, da je razvitim industrijskim državam uspelo v nepričakovano kratkem roku zavladati tržišču nafte in bistveno oslabiliti politično in materialno moč OPEC-a, zahteva objektivno analizo – oceno. Sklep petega vrhunskega srečanja »velike sedmerice (ZDA, Velika Britanija, Kanada, ZR Nemčija, Francija, Ita-

lija, Japonska) – 29. junija 1979, da porabe uvožene nafte do konca leta 1985 ne bodo povečali glede na obseg porabe junija 1979, pomeni odločilni udarec OPEC-u; šesti vrh sedmerice v Benetkah junija 1980 je celo podaljšal v Tokiu dogovorjeni rok do 1990. S tem sklepom je velika sedmerica želela zlomiti moč OPEC-a (neposredno po drugem naftnem šoku, ko je OPEC 6. junija 1979 podražil nafto za 60%) ne glede na povečanje brezposelnosti in zmanjšanje dinamike gospodarske rasti teh držav celo pod ničelno stopnjo.

Šesti UNCTAD mora omogočiti uresničitev vzporednega procesa strukturnega prilagajanja gospodarsko razvitih držav in gospodarstev držav v razvoju, ki naj bi zagotovil možnost za večjo razčlenitev izvoza držav v razvoju na prostor razvitih industrijskih držav. To zahteva radikalno spremembo protekcionistične politike razvitih industrijskih držav, izražena s »Trade pledge«, sprejeto junija 1974 v okviru OECD. (Šesti UNCTAD mora zagotoviti uresničitev integralnega sporazuma za integralne proizvode ter skupnega sklada.) Kritično oceno zahteva dejstvo, da je bil po Nairobiu sklenjen samo en od mednarodnih blagovnih sporazumov (predvidenih s konkretnimi roki v okviru integralnega programa). Vzrokov za to ne bi smeli iskati samo v eroziji interesa razvitih industrijskih držav, temveč tudi v pomanjkanju politične pripravljenosti držav v razvoju in popuščanju pritiskom razvitih industrijskih držav.

Na šestem UNCTAD-u bo nujno kritično oceniti 38. zasedanje ministrov GATT (končalo se je 30. novembra 1982 s sprejemom »ministrske« deklaracije). Deklaracija le navidezno presega nasprotja med glavnimi protagonisti ZDA, EGS in Japonsko; ne upošteva temeljnih zahtev držav v razvoju. Države v razvoju nasprotujejo težnji razvitih industrijskih držav, ki dominirajo v GATT, da bi se dejavnost GATT razširila na nova področja, ki z ustanovno listino GATT niso zajete.

Konferenca mora znova ovrednotiti razsežnosti posledic ekonomskega neokolonializma, zlasti vseh oblik povezovanja Evropske gospodarske skupnosti z državami v razvoju (tudi neuvrščeni); posebno občutne so posledice konvencije LOME II, ki povezuje 63 afriških, azijskih, pacifiških in karibskih držav v razvoju z EGS. Pogajanja za LOME III se bodo pričela jeseni. Medtem ko je drugi UNCTAD te oblike povezovanja ostro in konkretno kritiziral, pa jim kasnejši niso namenjali ustrezne pozornosti.

Ker je šesti UNCTAD pred septembrskim zasedanjem skupščine Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke, mora z vso odločnostjo zahtevati podvojitev fiducirane likvidnosti IMF z novo emisijo SDR, povečanje deležev držav v razvoju v IMF, spremembo pogojev, s katerimi IMF pogojuje odobritev premostitvenih posojil državam v razvoju, ki pogosto pomenijo vmešavanje v suvereno razvojno politiko držav v razvoju; uresničitev resolucije 222. UNCTAD-a o smernicah za reprogramiranje dolgov držav v razvoju, podvojitev sredstev svetovne banke, z večjim poudarkom na spodbujanju kmetijske proizvodnje na prostoru držav v razvoju ter uresničitev energetske banke.

Na potek in rezultate šestega UNCTAD-a bodo vplivala stališča devetega vrhunskega srečanja velike sedmerice (28./29. maj) v Williamsburgu, ministrski sestanek OECD (9./10. maj) v Parizu, 12. zasedanje sveta UNCTAD v Ženevi (20. do 29. aprila), ministrski sestanek SEV 23. marca, vrhunski sestanek EGS konec aprila.

Posebnost šestega UNCTAD-a je v tem, da poteka v *pomembno spremenjenih mednarodnih okoliščinah*, ko so razvite industrijske države obeh sistemov prisiljene pokazati več politične pripravljenosti za uresničitev skupnega izhoda iz predolgo trajajoče gospodarske depresije. Ne bi pa smeli precenjevati teh sprememb in deklaratorne pripravljenosti vodilnih industrijskih držav in zlasti ne ZDA. Tudi tokrat bodo poskušale z organiziranim nastopom izsiliti rešitve pretežno v njihovo korist. Še vedno velja znana Kissingerjeva trditev: »Če državam v razvoju ne moremo vsiliti svojih rešitev, moramo preprečiti njihove.«

Šesti UNCTAD se v spremenjenih svetovnih razmerah lahko uveljavi kot učinkovitejši program sistema Združenih narodov v interesu hitrejšega razvoja držav v razvoju. Pomembna bo prognoza realne gospodarske rasti razvitih industrijskih držav, upoštevajoč, da je v letih 1980 in 1981 znašala +1,2%, lani pa -0,5%, in da napovedujejo za letos stopnjo rasti +0,5% (s hkratnim povečanjem nezaposlenosti na 34 milijonov). Obseg svetovne trgovine naj bi bil letos v primerjavi s prihodnjim letom manjši za 1%. Sekretariat GATT ugotavlja, da je bil o šeg svetovne trgovine zmanjšan za 2% in je enak ravni iz leta 1979! Vrednostno pa je bil manjši za 6% od leta 1981.

Tudi *problem inflacije* bo navzoč. Razvite industrijske države so dosegle pomemben uspeh pri premagovanju inflacije, ki pa je izrazito protirazvojna in z najtežjimi posledicami za države v razvoju. Povprečna stopnja inflacije v 12 mesecih (do februarja 1983) na prostoru OECD znaša 5,7%; v državah velike sedmerice: Japonska 1,9%, ZDA 3,5%, ZRN 3,7%, Velika Britanija 5,3%, Kanada 7,4%, Francija 9,2%, Italija 16,3%.

Šesti UNCTAD se mora, kolikor je le mogoče, izogibati, verbalnim konfrontacijam med razvitimi industrijskimi državami in državami v razvoju, ki so bile preveč v ospredju na poprejšnjih zasedanjih UNCTAD. Realizem narekuje večjo stopnjo medsebojnega razumevanja in prizadevanj za doseganje soglasja, upoštevajoč vsebinsko nasprotje med interesi razvitih industrijskih držav in držav v razvoju do uresničitve nove mednarodne gospodarske ureditve.

To potrjuje končno tudi *nasprotovanje vlade ZDA predloženemu dnevnemu redu*, ne glede na to, da se velika večina razvitih industrijskih držav s predloženim dnevnim redom strinja. Vlada ZDA meni, da se nahajajo države v razvoju v tako težkem gospodarskem položaju, zlasti glede zunanje zadolžitve, da bodo prisiljene sprejeti (modificirane) pogoje velike sedmerice. Deveto zasedanje sedmerice konec maja v Williamsburgu (ZDA) bo odločilnega pomena za oblikovanje stališč teh

držav na beograjskem UNCTAD-u. Ni naključje, da se je *trilateralna komisija* (ZDA – Zahodna Evropa – Japonska) – sestala na najvišji ravni aprila v Rimu, da zaščiti svoje interese, zlasti interese transmultinacionalnih korporacij in bank in jih posreduje sedmerici. Ta komisija se je sestala tudi pred petim (energetskim) vrhom sedmerice junija 1979 in vsilila šefom držav in vlad sedmerice svoje stališče. Objektivne razmere narekujejo, da tudi razvite industrijske države obeh sistemov iščejo izhod iz svetovne gospodarske depresije, kar upravičuje zmeren optimizem, da bo beograjsko zasedanje uspešnejše od manilskega. Odprto ostaja vprašanje, kdo naj plača račun predloženega izhoda.

Navzlic poudarjanju pripravljenosti vlade ZDA za večjo prožnost v zvezi z mednarodnimi financami (sklic posebne mednarodne konference o financah) ni pričakovati, da bi se predsednik Reagan in finančni kapital, transnacionalne družbe in vojaški-industrijski kompleks odrekli temeljnim postavkam Reaganove ultrakonzervativne filozofije, naj »svobodno« tržišče in privatni sektor zagotovita izhod iz gospodarske depresije.

Reaganova administracija še ni opredelila svoje politike do držav v razvoju, kar pa bo verjetno storila pred šestim UNCTAD-om. Reaganovo poudarjanje magične moči privatnega kapitala, privatnega sektorja zahteva marksistično oceno vloge trga in delovanje ekonomskih zakonitosti v neenakopravnih mednarodnih razmerjih. Reaganova politika neomejene tekme v oborožitvi odločilno vpliva na izpolnitev obveznosti ZDA do univerzalnih ustanov glede multilateralne pomoči državam v razvoju. Za države v razvoju je posebno škodljiva politika dragega dolarja in visokih obresti. Washington nenehno zlorablja privilegiran položaj dolarja kot svetovne rezervne valute in mednarodnega plačilnega sredstva. Celo zahodni tisk piše »o dolarskem imperializmu«, o »absolutni dominaciji dolarja v svetovnih financah«.

Vlada ZDA si z vsemi sredstvi prizadeva zagotoviti poleg vojaške tudi gospodarsko premoč v svetu. Na političnem področju je temeljna preokupacija ZDA preprečiti ekspanzijo Sovjetske zveze in vsako obliko socializma zunaj ozemlja varšavskega pakta. Na gospodarskem področju načrtno utrjuje svojo premoč s pomočjo transnacionalnih družb, vrhunske tehnologije in z zagotovitvijo strateških surovin. Skladno s tem je predsednik Reagan preklical že dano soglasje za parafiranje konvencije o pravicah do morja in morskega dna in končno odklonil podpis te konvencije.

III

Zasedanja UNCTAD-a niso omogočila pomembnejših sprememb v svetovnem gospodarstvu; 80 odstotkov svetovne menjave in naložb, 93 odstotkov industrijske proizvodnje in skoraj celotno znanstvenoraziskovalno delo so v rokah razvitega severa. Zasluga UNCTAD-a je, da je kot

ustvarjalec novega odnosa do razreševanja nakopičenih problemov v svetovnem gospodarstvu in v mednarodnih odnosih, svetovno javnost opozoril na kritično stanje držav v razvoju. Uresničitev resolucij in akcijskih programov šestega, sedmega in enajstega posebnega zasedanja generalne skupščine Združenih narodov šteje med najpomembnejše naloge UNCTAD. Ni pa neutemeljen očitek neuvrščenih in drugih držav v razvoju, da so zasedanja UNCTAD-a pretežno debatni klub. Značilna je izjava generalnega sekretarja ZN Kurta Waldheima v Manili: »Nedopustno je, da se toliko dogovorjenih deklaracij, resolucij in institucionalnih rešitev ne uresničuje.« Šesti UNCTAD bo moral ugotoviti, zakaj se sklepni dokumenti UNCTAD-a ne uresničujejo in odpraviti vzroke neuresničevanja.

Šestega UNCTAD-a se bo udeležilo okoli 4000 predstavnikov 166 držav in številnih mednarodnih ustanov; hkrati tudi okoli 400 novinarjev, ki se ne bodo omejili na delo strokovnih komitejev, ampak se bodo razpršili po vsej Jugoslaviji, da poročajo svojim agencijam o stanju, političnem in gospodarskem v Jugoslaviji. Njihovo poročanje bo pomembno vplivalo na uspeh letošnjega turizma.

Ministrski sestanek skupine »77 držav« v razvoju v Buenos Airesu priporoča, naj se šestega UNCTAD-a udeleži čim večje število šefov držav in vlad, da bi s tem omogočili čim večji uspeh zasedanja. Poleg Indire Ghandi, ki bo na zasedanju posredovala sklepe sedmega vrha neuvrščenih in predsednika Argentine, ki bo posredoval sklepe sestanka »skupine 77«, je že prijavilo svojo udeležbo večje število vodij držav – vlad ter najpomembnejših mednarodnih ustanov.

Zaradi tega, ker ZDA, Velika Britanija in delno tudi ZR Nemčija nasprotujejo začetku globalnih pogajanj Sever–Jug, je šesto zasedanje UNCTAD-a toliko pomembnejše za razreševanje nakopičenih problemov v svetovnem gospodarstvu in v mednarodnih odnosih, kar naj bi končno omogočilo pričetek globalnih pogajanj s konkretno dogovorjeno vsebino in z jasno opredelitvijo, da pogajanja ne bi smela trajati v nedogled. Posebnega pomena je dejstvo, da so skoro vse države ugodno podprle šesto zasedanje UNCTAD-a v Beogradu, in to neposredno po sedmem zasedanju neuvrščenih v New Delhiju. To Jugoslavijo, gostiteljico zasedanja, ne samo po organizacijski, ampak tudi po politični plati obvezuje, za čim pomembnejši uspeh šestega UNCTAD-a: gre za priznanje Jugoslaviji za njeno dosledno uresničevanje politike neuvrščenosti in vsestranskega sodelovanja in pomoči državam v razvoju.

Beograjski UNCTAD omogoča potrditev naše aktivne, neuvrščene in samoupravne socialistične zunanje politike, ki pa mora upoštevati notranjo razsežnost gibanj.

Ljubljana, 26. aprila 1983

Evrokomunizem pred izzivi parlamentarne demokracije

I

Razprave o odnosu med socializmom in demokracijo, o pomenu demokracije za socializem in v socializmu, o tem, kakšna demokracija je v socializmu možna in socializmu potrebna in podobno – segajo globoko v zgodovino socializma. S časom nedvomno rasteta tako pomen kot aktualnost teh razprav. V novejši zgodovini mednarodnega socializma imajo te razprave ne le pomembno teoretsko, temveč ravno tako tudi poudarjeno politično razsežnost. Z njimi so najbolj neposredno povezane tudi mnoge politične kontroverze in celo tudi delitve, ki razdirajo svet današnjega socializma. Problemi socialistične demokracije, medsebojnega odnosa socializma in demokracije imajo v novejšem času dejansko ključni, lahko bi rekli tudi središčni pomen za domala vse pomembnejše grupacije organiziranih socialističnih sil.

K tej silni aktualizaciji kompleksa problemov, povezanih z odnosom med socializmom in demokracijo, je prispevalo več dejavnikov. Posebno pomembnih je nekaj le-teh.

Na prvem mestu je treba poudariti, da so rast in razvoj socializma, še posebno pa prvi prodori nove, socialistične prakse, primorali socialistične sile, da se soočijo z dejstvom, da se *niso udejanila mnoga prejšnja predvidevanja in pričakovanja o tem, kako se bodo reševali in rešili problemi demokracije v socializmu*. Tu velja poudariti, da so domala vsi prejšnji socialisti, kot tudi mnogi njihovi nasledniki, v veliki meri podcenjevali težave, ki se lahko pojavijo na tej poti. Dolgo časa se je zadržalo prepričanje, da je edina resna zapreka udejanitvi polne, »prave« demokracije obstoj lastniških razredov. Tisti trenutek, ko se bodo le-ti razlastili in ko se bodo, skupaj s tem dejanjem, ukinili vsi njihovi privilegiji, ne bo več – tako se je verovalo – nikakršnih problemov, niti preprek, da bi se v najpopolnejši meri uresničili vsi veliki demokratski postulati. Kasnejša politična zgodovina in posebno razvoj socializma sta pokazala, da so ti problemi veliko bolj zapleteni in težji, da se ne morejo reševati »mimo-

grede« v kontekstu širšega družbenega prevrata, da ni avtomatizma med razlaščenjem lastniških razredov in zmago demokratskih načel.

S tem je najtesneje povezano soočanje *organiziranih socialističnih sil z nekaterimi vidiki družbene in politične prakse dežel*, v katerih so na *oblasti komunistične partije*, posebno tiste grupacije teh dežel, ki se običajno označujejo s terminom »*dežele realnega socializma*« (gre seveda za termin, ki ga lansirajo vladajoče sile v teh deželah samih). Pojav teh dežel, posebno prve take dežele, so spremljala velika pričakovanja, ko je šlo za vprašanje reševanja demokracije; pogosto se je v tistem času govorilo o »končni rešitvi« problema demokracije. Ta pričakovanja so precej vzpodbujale najave o odločenosti, da se tukaj namesto omejene ali »lažne« meščanske demokracije v praksi realizirajo osnovni principi »višje socialistične demokracije«. Pričakovanja so bila gotovo zelo velika, vendar pa so bila dokaj hitro hudo izneverjena. Organizirane socialistične sile po svetu je posebno težko prizadelo to, da je sklicevanje na »višjo socialistično demokracijo« v mnogih primerih rabilo za ideološko kuliso, izza katere so se skrivale razne oblike avtoritarne prakse, izrazito nedemokratske oblike v reguliranju družbenih odnosov in v upravljanju z družbenimi zadevami. Najtežje posledice je imelo to, da je bila svoje čase celo stalinistična strahovlada prikazovana svetu kot primer »višje socialistične demokracije«. Z delno destalinizacijo ti problemi niso bili rešeni, niti niso izgubili svoje aktualnosti. To zato, ker se v družbeni in politični dejavnosti večjega števila dežel tako imenovanega realnega socializma tudi v njihovi postalinski fazi razvoja ohranjajo mnogi elementi avtoritarne in arbitrarne politične oblasti. Demokratsko usmerjene socialistične sile takšna praksa še naprej stalno opozarja, da se problemi socialistične demokracije ne rešujejo niti lahko niti hitro, še najmanj »mimogrede«, z razlaščenjem lastniških razredov. Soočanje s temi vidiki prakse dežel tako imenovanega realnega socializma je tudi danes izvor velikih razhajanj – ne le doktrinarnih, temveč tudi političnih – v današnjem mednarodnem socializmu.

Že več kot pol stoletja obstajajo v središču mnogih razprav o demokraciji, ki potekajo v svetu socializma, globoka razhajanja v splošni metodi in, posebno, v vrednotenju *osnovnega mehanizma, institucij, vrednosti in možnosti* tistega kompleksa, ki se v socialistični literaturi tako pogosto označuje s terminom *meščanska demokracija*, ravno tako pa tudi z izrazi *buržoazna demokracija, parlamentarna demokracija ali demokracija strankarskega pluralizma*. Tudi te razprave segajo precej daleč v preteklost, vendar pa so dobile velike vzpodbude po *zgodovinskem razcepu*, ki je zajel socialistične sile po svetu ob koncu prve svetovne vojne in ki je privedel do težke *polarizacije socialističnih sil: na njihovo komunistično in socialistično oziroma socialdemokratsko krilo*. Dovolj je spomniti, da je bil pristop k problemom, vrednotam in institucijam parlamentarne demokracije dejansko v samem središču tedanjega razkola in ne le tedanjega razkola, temveč tudi kasnejših pogostih konfrontacij med tema

dvema velikima grupacijama modernega socializma. Razhajanje je bilo ne le globoko, temveč je s časom zadobilo tudi zelo ostre politične reperkusije. Ta razhajanja še danes v znatni meri karakterizirajo, pogosto pa tudi obremenjujejo odnose med tema dvema »kriloma« mednarodnega socializma. Ko postavljamo to oceno, ne izgubljam oči dejstva, da je en, manjši del komunističnih partij, kot bomo kmalu videli, zapustil tradicionalno stališče do parlamentarne demokracije.

II

Katere so osnovne značilnosti tradicionalnega socialističnega, oziroma socialdemokratskega stališča po eni in komunističnega po drugi strani?

Socialisti in socialdemokrati so od samega začetka zavzeli izrazito pozitivno stališče do koncepta in sistema parlamentarne demokracije, do njegovih osnovnih institucij in vrednot. Ščasoma se je to afirmativno stališče vse bolj krepilo. Že v dvajsetih letih je bilo poudarjeno, da je parlamentarna demokracija, posebno strankarski pluralizem kot njena najpomembnejša predpostavka, najugodnejši politični okvir za udejanjenje osnovnih političnih in meščanskih svoboščin in pravic. V novejšem času se pogosto poudarja, da je to ne le najugodnejši institucionalni okvir za udejanjenje teh svoboščin in pravic, temveč tudi edini okvir, ki jih zagotavlja.

S sprejetjem *doktrine demokratskega socializma* (ob koncu petdesetih in na začetku šestdesetih let) je socialdemokracija pripeljala do konca proces svojega *identificiranja z obstoječim konceptom in mehanizmom parlamentarne demokracije*. Njena vizija socialistične demokracije se je zaprla v okvire tega mehanizma. To je najbolj popolno izraženo v močno poudarjenem stališču, da za socialdemokrate obstoječi mehanizem parlamentarne demokracije ni sredstvo, ki se uporablja v boju za nekatere daljnosežne, večje in višje cilje – nasprotno, ta demokracija je razglašena in sprejeta kot cilj po sebi in za sebe.

Temeljni pristop komunističnega gibanja je bil desetletja diametralno nasproten: stališče do parlamentarne demokracije je bilo izrecno odkrito in poudarjeno negativno. V okviru tega splošnega negativnega stališča so včasih obstajale določene oscilacije. V skladu s temi oscilacijami je včasih »mednarodni center« komunističnega gibanja zahteval od včlanjenih partij, da zavzamejo malo fleksibilnejša stališča. To se je najpogosteje kazalo v oceni, da se lahko te institucije včasih uporabljajo kot primerno sredstvo v boju proti lastniškemu razredom. Hkrati se je opozarjalo, da ni treba »gojiti iluzij«, da se lahko na tem terenu doseže odločilna zmaga. Parlamentarna demokracija se lahko uporablja in izkoristi le v začetnih fazah boja za revolucionarno preobrazbo. Prej ali kasneje mora revolucionarno gibanje uporabiti »prava« sredstva (nasilje) in v tem trenutku obrniti hrbet mehanizmu parlamentarne demokracije. Torej se je dopuščalo

začasno sprejemanje teh institucij in oblik političnega boja, vendar vselej kot del taktike, nikakor strategije revolucionarne preobrazbe. V vseh drugih obdobjih razvoja komunističnega gibanja, vse do konca petdesetih let, je bilo stališče ne le negativno, temveč tudi izrecno odklonilno. Dovolj je spomniti na opozorila, ki so jih v tem času pošiljali komunistom iz njihovega brezprizivnega »centra«, da ima lahko za njih parlament le ta smisel, da ga izkoristijo kot »veliko čvekalnico«. Smisel tega opozorila je bil v tem, da je edina korist parlamentarne demokracije, da omogoča, da se parlamentarna tribuna uporablja kot instrument propagande. V omenjenem negativnem in odklonilnem stališču so šli še mnogo dlje. Kot primer se lahko navede strateška orientacija iz obdobja 1928–1935 (obdobje, znano po osnovnih geslih: »razred proti razredu« in »čim slabše, tem boljše«). V tem smislu se je govorilo, da je za proletariat in revolucijo celo »boljše«, če lastniški razredi opustijo parlamentarno demokracijo in vladajo z opiranjem na odkrite represivne metode oblasti. To je ugodnejše zato, ker bo uporaba neposredne razredne represije proletariatu olajšala, da hitreje pride do spoznanja o pravi naravi buržoazne razredne vladavine. V tem je tudi smisel gesla »čim slabše, tem boljše.« To stališče, oblikovano že v zgodnjem kominternovskem obdobju, je sčasoma prerastlo v eno ključnih obeležij politične teorije, vendar pa tudi prakse komunističnega gibanja. To je bil znak razpoznavanja komunistov glede na druge tokove in grupacije v delavskem gibanju, posebno glede na socialiste in na socialdemokrate. Za komuniste, ki so delovali v razvitih kapitalističnih deželah z globokimi tradicijami in prvimi parlamentarne demokracije, je to sčasoma gotovo postala težka, pogosto tudi pretežka hipoteka.

III

Evrokomunizem kot eden najpomembnejših podvigov demokratske obnove v komunističnem gibanju po velikem prodoru, ki so ga izvedli jugoslovanski komunisti leta 1948 in s kasnejšim razvojem neposredne demokracije, je dejansko prinesel resno preverjanje in temeljito revidiranje prej omenjenega (tradicionalnega) stališča komunističnega gibanja do parlamentarne demokracije.

V temelju novega stališča je sprejemanje parlamentarne demokracije kot dejanske demokracije. O parlamentarni demokraciji evrokomunisti ne govorijo več kot o buržoazni, še manj kot o lažni, temveč enostavno kot o demokraciji. Kar je posebno pomembno, vse bolj se poudarja, da se obstoječi koncept in mehanizem parlamentarne (pluralistične) demokracije ne sprejema od danes do jutri, oziroma za danes – nasprotno, gre za trajno orientacijo. Ta koncept in tip demokracije se sprejema kot primeren tudi za jutri. Evrokomunisti ne izključujejo možnosti, da se temu tipu demokracije lahko nekaj doda. Še več, poudarjajo, da je to možno in

potrebno. Opozarjajo na potrebo, da se obstoječa parlamentarna demokracija razširi in obogati z nekaterimi novimi vsebinami, predvsem z različnimi socialnimi in ekonomskimi pravicami delovnih ljudi. Po drugi strani poudarjajo, da to »dodajanje« nikakor ne more biti pretveza ali izgovor za to, da se karkoli odvzame obstoječi parlamentarni demokraciji. Pri tem se seveda upoštevajo dobro znane zgodovinske izkušnje posameznih socialističnih dežel, ko se je pod videzom »razširitve« ali »poglobitve« obstoječe (parlamentarne) demokracije udejanilo vzpostavljanje raznih oblik avtoritarne, nedemokratske vladavine.

Ker se danes v delavskem gibanju, vključujoč tudi njegovo komunistično krilo, zelo glasno poudarja lastna demokratična opredeljenost – to pa delajo tudi tisti, katerih praksa je nedvomno avtoritarna – evrokomunisti čutijo potrebo, da precizirajo zvrst svoje demokratične opredelitve. V številnih izjavah poudarjajo, da je za njih demokracija neločljiva od tistega pojmovanja političnih svoboščin, ki je vgrajeno ravno v temelje parlamentarne demokracije. Se pravi, da mora za njih pomeniti demokracija vse tradicionalne politične svoboščine, kot so z ničemer omejena svoboda tiska, svobodno politično organiziranje s pravico politične opozicije, torej s pravico spodbijanja vladajočih političnih sil, zamenljivosti vlad, itd.

Želeč poudariti demokratsko komponento svoje nove strategije, evrokomunisti pogosto poudarjajo, da je za njih socializem »demokracija, pripeljana do konca«. V tem smislu govorijo tudi o »socializmu v svobodi« ali o »socializmu demokratičnih barv«.

IV

Novo stališče evrokomunistov do demokracije in, posebno, do parlamentarne demokracije je predvsem *determinirano s političnimi razmerami*, v katerih delujejo te partije, oziroma s političnimi pričakovanji. Je mnogo manj, pravzaprav zelo malo pogojeno z nekakšnimi novimi teoretskimi premisleki, spremembami v teoretskih pojmovanjih. V temelju te spremembe je njihovo soočanje z dejstvom, da je prejšnja, pogojno rečeno kominternovska idejno-politična platforma in strategija privedla te partije v stanje politične izolacije, svojevrstnega imobilizma. To se lahko reče celo tudi za tiste partije, ki so uspele osvojiti dokaj močna ali zelo močna oporišča med delavci in drugimi delovnimi sloji – KP Francije in KP Italije. Dobro pa je znano, da celo ti dve partiji najpogosteje nista imeli možnosti, da bi politično moč, s katero sta razpolagali, pretočili v pozitivno politično akcijo – nista mogli neposredneje vplivati na notranjo politiko in razvoj teh dežel, še manj na njuno zunanjo politiko.

V času, ko je bila revolucija koncipirana kot svetovna oborožena revolucija, omenjena izolacija ni nujno pomenila izrednih težav. Partije so čakale, da »pride njihov čas«. Ko se je doumelo, da donedavna osnovna

strategija nima nikakršnih možnosti v teh deželah in da se partije morajo pripraviti za druge oblike boja za socializem, je postalo razbijanje dolgotrajne izolacije primarna naloga. Sprejeta stališča o nacionalnih poteh in mirnih oblikah boja za socializem je zahtevalo temeljito preverjanje celotne prejšnje idejno-politične platforme.

Sprejetje strategije mirne poti je najbolj neposredno vplivalo na spremembo stališča do parlamentarne demokracije. Strategija mirne poti postane možna (perspektivna) politika le pod pogojem, da si glavne sile radikalne družbene spremembe (ki delujejo v deželah parlamentarne demokracije) *izborijo možnost, da legitimno delujejo v okviru mehanizma parlamentarne demokracije*, da uporabljajo njegove glavne mehanizme. Tako so se te partije znašle pred veliko in zapleteno nalogo osvajanja, ali bolje rečeno *pridobivanja demokratske legitimnosti*. To med drugim pomeni, da se morajo vsi pomembnejši nasprotniki, ki uresničujejo svojo vlogo v okviru institucij veljavne legalitete, torej mehanizma parlamentarne demokracije – prepričati, da se bo tudi komunistična partija strogo držala »pravil igre«, da se bo torej obnašala v skladu z načeli parlamentarne demokracije. Vse dotlej, dokler si omenjene demokratske legitimnosti ne izposluje, ostaja orientacija na mirne poti in oblike boja za socializem mrtva črka na papirju. Te legitimnosti ni moč osvojiti brez predhodne radikalne spremembe stališča do parlamentarne demokracije. Potrebne demokratske »legitimacije« – povsem očitno – ne bi mogle dobiti komunistične partije, ki bi zadržale tradicionalno negativno stališče do parlamentarne demokracije. (Povsem nerealno bi bilo pričakovati, da se lahko med partnerje – aktivne subjekte v uporabi mehanizmov parlamentarne demokracije – uvrstijo tudi tiste partije, ki že v svojih programih obljublajo, da bodo takoj, ko bodo lahko meritorno odločale, ta mehanizem razrušile.) Ker so desetletja poudarjale svojo odločenost, da bodo ravno tako tudi storile, ko bodo prišle na oblast, nam to tudi pojasni, zakaj morajo danes evrokomunistične partije tako pogosto, včasih tudi pomalem vsiljivo poudarjati svoje nove stališče, tj. svoje sprejemanje parlamentarne demokracije kot trajnega okvira in osnovne predpostavke demokracije, za katero se borijo.

Drug razlog je v oceni evrokomunistov, da nujna *krepitev in širitev lastnega vpliva* ni možna brez opuščanja tradicionalnega komunističnega stališča do parlamentarne demokracije. Vodilni ljudje teh partij so prišli do spoznanja, da so parlamentarno demokracijo v teh deželah sprejeli kot najugodnejši okvir in obliko upravljanja ne le relativno maloštevilni lastniški razredi, temveč tudi velik del širokih plasti delovnih in ljudskih množic. Spoznali so, da pot k tem množicam narekuje opuščanje prejšnjega stališča do parlamentarne demokracije.

Upoštevač te vidike, bi lahko ugotovili, da so evrokomunisti v danih razmerah – *morali* spremeniti svoj odnos do parlamentarne demokracije. Še več, lahko bi dejali, da je bila omenjena sprememba v nekem določnem smislu »izsiljena« z družbenimi razmerami in z zgodovinskimi real-

nostmi, v katerih delujejo te partije. Ni brez osnov tudi ocena, da je ta sprememba precej *zapoznala*. Pozicije evrokomunističnih partij, posebno nekaterih, bi bile danes mnogo močnejše, če s soočanjem z omenjenimi realnostmi družbenih in političnih okolij, v katerih delujejo, ne bi toliko odlašale.

V

Nova strategija družbene revolucije, za katero so se opredelili evrokomunisti, je zahtevala, kot smo že omenili, preverjanje tradicionalnega stališča komunističnih partij do parlamentarne demokracije. Spremembe in inovacije pa niso mogle ostati pri *načelnem* sprejemanju novega stališča do parlamentarne demokracije. Nasprotno, enkrat sprejeto novo stališče do parlamentarne demokracije, in v tem kontekstu do demokracije v socializmu v celoti, je zahtevalo cel niz drugih pomembnih sprememb v idejno-politični in doktrinarni platformi evrokomunističnih partij. Te partije so se tako znašle pred zapleteno in delikatno nalogo, da naprej *preverijo pa tudi revidirajo znaten del podedovanega ideološkega in teoretskega arzenala*.

Ena najpomembnejših takšnih sprememb je bolj ali manj izrecno in odkrito *opuščanje tradicionalnega koncepta (torej ne le termina) diktature proletariata*. Bolj ali manj odkrito govorijo, da je ta koncept nezdružljiv z njihovo novo koncepcijo in strategijo socialistične preobrazbe, vključno z njihovim pojmovanjem socializma.

Opuščanje koncepta diktature proletariata pa ne razlagajo v vseh primerih enako. Kljub vsem razlikam pa lahko opazimo v teoretskih interpretacijah in v ustreznih ideoloških racionalizacijah tudi pomembne podobnosti. Najpogosteje poudarjajo, da je koncept diktature proletariata presežen glede na družbene pogoje in zgodovinske okoliščine, v katerih se odvija boj za socializem v teh deželah. Kot najpomembnejši argument navajajo, da v teh deželah vsako sklicevanje na diktaturo proletariata nujno *zožuje socialno osnovo revolucionarnega boja*. To pa zato, ker v danih razmerah delavski razred ni in ne more biti edina socialna baza revolucionarne preobrazbe. Zgodovinski imperativ je – poudarjajo evrokomunisti – da se v ta boj na povsem enakopravnih temeljih vključijo tudi druge kategorije delovnih in ljudskih slojev. Do takšne zveze pa ne more priti, če se že vnaprej (programsko) postulira vodilna vloga kateregakoli partnerja, torej tudi vloga samega delavskega razreda. Sodijo torej, da potencialni zavezniki delavstva niso pripravljeni priznati »vodilno vlogo« *kateremukoli partnerju*.

Omenjena načelna in teoretska razmišljanja – pa naj bodo še tako pomembna in bistvena, gotovo niso edina, morda pa tudi ne najvarnejša za razlago novega stališča do diktature proletariata. Povsem upravičeno lahko sklepamo, da so *prav tako pomembni tudi razlogi pragmatško-*

politične narave. Evrokomunisti so z dokajšnjo utemeljenostjo dognali, da bi bilo ohranjanje tega koncepta nezdržljivo z njihovo odločitvijo, da si zagotovijo mnogo širšo politično podporo. Nezdržljivo tudi zato, ker menijo, da bi bilo že omenjanje kaj šele obujanje kakršnekoli diktature (in v tem smislu tudi diktature proletariata) v teh deželah – zanje pretežka politična hipoteka. Po vseh izkušnjah iz novejše zgodovine z različnimi oblikami diktature se je v širokih plasteh ljudstva zakoreninil povsem razumljiv odpor do vsakršne ureditve, ki spominja na diktaturo. Za evrokomuniste so zlasti težko breme izkustva stalinističnih despotskih vladavin, ki so jih dolgo vrsto let te partije razglušale in tudi sprejemale kot najpopolnejše in najbolj dognane primere materializacije diktature proletariata. Ker pa je takšen tip političnega sistema dejansko nesprejemljiv, resnično odbijajoč za široke sloje delovnih in ljudskih množic, so evrokomunisti v svojih deželah (lahko pa pristavimo, da ne le v teh deželah) spredvideli, da se morajo distancirati od vsega, kar diši po diktaturi. Očitek, ki ga često poslušajo, da bi morali sam koncept le ohraniti, češ da bi pojem diktature proletariata lahko tudi drugače razlagali in uporabljali – ni dovolj prepričljiv. Niti najmanj ni realno pričakovati, da bi takšne razlage lahko rodile kakršnekoli sadove. Evrokomunisti so se morali soočiti z dejstvom, da je za velik del delovnih slojev, zlasti tistih, na katere morajo računati, tudi diktatura proletariata le diktatura.

Opuščanje diktature proletariata je predmet ostre kritike mnogih drugih, zlasti večine vladajočih vzhodnoevropskih partij. Te partije bi bilo treba spomniti, da postavljajo evrokomunistom zahteve, ki se jih same niso držale v odločilnih fazah boja za oblast. Zelo zanimivo in indikativno je, da ni nobena od teh partij v času boja za oblast niti omenjala diktature proletariata, v najboljšem primeru so to prelagale na neko daljno prihodnost. Zelo značilno je, da so v letih 1944–1947 te partije izrecno zatrjevale, da politični sistem, v katerem imajo vodilno vlogo, *ni* diktatura proletariata. Jeseni leta 1947 se je to stališče naglo spremenilo in ti sistemi so »prek noči« prerasli v diktaturo proletariata. V tem primeru gre očitno za taktiko. Ugotovili so namreč, da bi bilo sklicevanje na diktaturo proletariata slabo sprejeto pri mnogih, na katerih podporo so v tej fazi boja morali računati. Zanimivo pa je, da se v teh partijah nočejo sprijazniti z dejstvom, da bi lahko bili oz. bi morali biti odporni nameravanemu uvajanju diktature proletariata v vseh zahodnoevropskih okoljih še mnogo ostrejši. Vendar pa je očitno pomembna razlika med tema dvema situacijama: »zamolčevanje« diktature proletariata s strani vzhodnoevropskih partij v omenjenem obdobju je bilo v bistvu taktični maneuver, zvijača – v primeru evrokomunistov pa mora imeti sprememba mnogo globlji smisel in pomen.

Opuščanja koncepta diktature proletariata povsem gotovo odpira nekatera velika ideološka in teoretska vprašanja. Ni brez osnove očitek, da s tem ni opuščen le stalinizirani »marksizem-leninizem«, temveč da to postavlja v dvom eno ključnih postavk klasičnega marksizma. Mnenja so

tukaj dokaj deljena, vključno s tistimi v samih evrokomunističnih partijah. Medtem ko eni avtorji sprejemajo ta očitek kot validen, drugi marksisti, ki delujejo v teh partijah, zastopajo tezo, da diktatura proletariata ni bistveni del Marxove teorije prehoda iz razredne v brezrazredno družbo. Trdi se, da je to v bistvu Leninov »dodatek« h klasični teoriji, dopolnitev, ki je bila upravičena v pogojih carske Rusije, ki pa ni ustrezna, oziroma sprejemljiva za razmere visoko razvitih zahodnih dežel. Vseeno pa se problema na ta način ne more »spraviti z dnevnega reda«. Razprave o diktaturi proletariata ni moč voditi ločeno od širšega vprašanja o vlogi delavskega razreda v boju za novo družbo. Nastaja vtis, da se evrokomunisti niso v zadostni meri, odkrito in celovito soočili s tem vprašanjem.

Pomembna novost je vsebovana v stališču, da uresničevanje revolucionarne preobrazbe po demokratični poti predpostavlja, da se mora za vsak korak naprej, za vsak pomembnejši ukrep družbenega napredka *zagotoviti predhodno svobodno izraženo voljo večine*. Z drugimi besedami, zavrača se prejšnje stališče, da je radikalna sprememba lahko delo revolucionarne manjšine, ki bo šele kasneje dobila podporo večine ljudstva, ko bo ta večina razumela in potem »odobrila« postopke in ukrepe manjšine. Sedaj se poudarja, da nima nihče pravice, da ljudstvu prinaša, tj. vsiljuje »osrečitve«, v kolikor jasno in svobodno izkazana večina ne želi takšne spremembe.

Sprejemanje parlamentarne demokracije in posebno strankarskega pluralizma kot merila demokracije je zahtevalo, da se povsem določno pove, da te partije *ne bodo nikoli poskušale vzpostaviti lastnega monopola oblasti*. To se mora odločno poudarjati zato, ker je v komunističnem gibanju še vedno široko sprejeta teza, da je takšen monopolni položaj komunistične partije na oblasti merilo in kriterij socializma, se pravi – ena od »osnovnih zakonitosti socializma«. Osvajanje demokratske legitimnosti terja in predpostavlja brezrezervno odklanjanje takšnega tolmačenja vloge komunistične partije v socializmu.

S tem je najtesneje povezano nujno preverjanje ene ključnih tradicionalnih tez: namreč, da je *komunistična partija vnaprej določena, da ima vselej in na vsakem mestu vlogo revolucionarne avantgarde*. Posebno nujno je bilo, da se kritično premislijo tradicionalne interpretacije te vloge, na temelju katerih so komunistični partiji pripadale tudi *posebne pravice*. Evrokomunisti so korigirali tako prvo kot drugo stališče. Sedaj izrecno poudarjajo, da *ni nujno*, da ima komunistična partija v vsaki situaciji avantgardno vlogo. Poudarjajo, da avantgardizem neke partije ni odvisen od njenih idejnih in doktrinarnih izvorov, še manj pa od tega, da ji nekdo od zunaj takšno njeno vlogo »priznava«. Avantgardizem je moč dosežati izključno s sposobnostjo partije, da dejansko prednjači, da v svobodni tekmi z drugimi političnimi silami ponudi najbolj realne in hkrati najbolj napredne rešitve za odprte družbene probleme – in da za takšne rešitve uspe pridobiti prepričljivo večino delovnih množic. To doseženo avantgardno pozicijo mora partija vedno *znova potrjevati*. V svobodni,

demokratični družbi avantgardizem lahko tudi usahne, če partija ni kos svojim zgodovinskim nalogam. Najpomembneje pa je to, da se sedaj brez kakršnihkoli zadržkov zatrjuje, da avantgardna pozicija ne daje neki partiji *nikakršnih večjih pravic* v odnosu do katerekoli druge politične ali družbene organizacije. Lahko ima le večje obveznosti, nikakor pa ne tudi pravice.

V družbi parlamentarne demokracije *ni in ne more biti prostora za ideološki monopol*. Tako kot se evrokomunisti potegujejo za politični pluralizem v socialistični družbi, za katero se borijo, so enako ogreti tudi za priznanje *ideološkega pluralizma*. Italijanski komunisti so večkrat poudarjali, da ne bodo nikoli poskušali iz lastne ideologije – marksizma – napraviti uradno, še manj državno ideologijo. Evrokomunisti pravijo, da bi bil ideološki minolitizem v nasprotju z načeli pluralističnega sistema socializma, razen tega pa bi bila to tudi velika ovira za družbeni napredek. Trdijo namreč, da je tudi v socializmu nujno potreben za razvoj družbe neprenehni boj mišljenj in v tem smislu tudi stalno spopadanje različnih ideoloških usmeritev.

Končno je zelo pomembna sprememba v tem, da evrokomunisti opuščajo nekdanjo tezo, pri kateri je zlasti vztrajal Lenin; da sta pogoj za uspešno socialistično revolucijo in predpostavka za izgradnjo socializma *razrušenje* (in to ne razrušenje v prenesenem, marveč v najbolj neposrednem pomenu besede *obstoječe državne strukture*, državnega aparata. Cilj evrokomunistov ni več rušenje, temveč postopno »spreminjanje razredne vsebine« obstoječega mehanizma državne oblasti. Ta sprememba je bila nujna. Ni namreč mogoče resno zagovarjati strategijo mirne poti in hkrati zadržati nekdanjo tezo o neogibnosti (fizičnega razrušenja obstoječe države. Prav tako je prejšnje stališče nezdržljivo z načelnim sprejemanjem parlamentarne demokracije kot trajnim okvirom, ki mora zagotavljati demokratičen značaj nove družbe.

VI

S prikazom kritičnih premislekov in naštetih inovacij pa še ni zaključen spisek problemov, ki zadevajo oblikovanje nove osnovne strateške usmeritve in sprejemanje parlamentarne demokracije. Za evrokomuniste ni glavni problem v tem, da so izvedli omenjeni preobrat in vpeljali bistveno nove pristope k številnim pomembnim vprašanjem teorije socialistične preobrazbe. Glavni vzrok težav, s katerimi se danes soočajo nekatere od teh partij v nadaljnjem oblikovanju in uresničevanju nove strategije je v tem, da so s tem, ko so jo sprejele, *sprožile številna nova, pogosto zelo zapletena in težavna, mnogokrat tudi zelo občutljiva politična in doktrinarna vprašanja*, na katera pa evrokomunisti pogosto ne znajo najti povsem zadovoljivih odgovorov. Omenili bomo le nekatera pomembnejša nerešena vprašanja.

Nova strateška orientacija terja na primer *snovanje širokih političnih in socialnih zavezništev*. Povsem je očitno, da v teh deželah komunisti danes niso in še tudi kmalu ne bodo sposobni sami izpeljati zelenih sprememb. Sta predvsem dva razloga, zakaj so ta zavezništva absolutno potrebna. Prvi je v tem, da komunisti nimajo možnosti, da bi si v doglednem času sami zagotovili potrebno politično večino – torej podporo takšne večine, ki zagovarja program pomembnih družbenih (strukturnalnih) sprememb. Drugi je v tem, da bi bilo celo v primeru, ko bi si zagotovili takšno večino, zelo tvegano formirati »čisto« komunistično vlado. Niti ena od teh dežel še ni »pripravljena«, da bi se soočila s takšno rešitvijo. Zato je nujno neko obdobje, ki najbrž ne bo kratko, med katerim bi si komunistične partije, delujoč v raznih koalicijskih vladah, morale pridobiti potrebno »zaupanje« vseh drugih političnih subjektov. (Gre za nujno »prepričevanje« vseh drugih političnih subjektov, da komunistična partija ne bo izrabila svoje pozicije vladajoče stranke v mehanizmu parlamentarne demokracije kot priložnost, da uniči ta mehanizem in vzpostavi svoj trajni monopol oblasti.) Zveze z drugimi socialističnimi, v začetni fazi pa tudi z nekaterimi širšimi formacijami demokratično in napredno usmerjenih sil (politične zveze) so nujne. To je zares imperativ nove strategije. Evrokomunisti močno poudarjajo nujnost takih političnih zvez, vendar pa niso dovolj prepričljivi, ko je treba pokazati, kako priti do takih zvez. Izkustvo zadnjih desetih let kaže, da ni dovolj, da to želijo samo komunisti – nujno je, da to sprejmejo tudi potencialni partnerji. Za sedaj ni znakov, da so potencialni partnerji pripravljeni stopiti v dolgoročnejsše zavezniške odnose z ustroznimi komunističnimi partijami. (Vstop komunistov v Mitterrandovo socialistično vlado ne demantira te trditve, kajti tukaj očitno ne gre za politično zavezništvo, še najmanj za stabilno in dolgoročno zvezo, zasnovano na skupnem programu družbene in politične akcije. Sedanja vlada ne izvaja skupnega, temveč le socialistični program – program socialistične stranke Francije. Kako priti do nujnih širših političnih zvez, zasnovanih na bolj ali manj celovitih programih družbene spremembe, je dejansko veliko odprto vprašanje.

Podobno je tudi s pogosto izpostavljeno tezo o nujnosti širokih *socialnih zvez*, blokov družbenih sil, ki bi se zbrale okrog programa družbene spremembe. Niti v tem pogledu izkušnje zadnjih let niso ohrabrujoče. Takih zbiranja v glavnem ni. Če pa občasno so, potem je zelo značilno, da osnova takega zbiranja ni programska platforma, ki jo nudijo komunisti. Veliko več uspeha so v tem imele socialistične partije v treh deželah južne Evrope (Francija, Španija in Grčija).

Evrokomunisti se soočajo še z naslednjimi velikimi izzivi: pred delovne množice in najširšo javnost morajo stopiti s *strategijo družbene spremembe*, ki bo hkrati: a) radikalna, b) privlačna za široke množice, vendar pa tudi c) realna (uresničljiva). Radikalna mora biti zato, ker s programi manjših adaptacij nastopajo tudi mnoge druge sile (na primer

socialdemokrati), te pa se v tem pogledu pogosto mnogo bolje »znajdejo« kot komunisti. Sicer pa je zgodovinski *ratio* obstoja komunistične partije v tem, da deluje kot subjekt radikalne družbene spremembe. Povsem razumljivo je, da mora biti ponujena alternativa sprejemljiva, privlačna za široke sloje delovnih ljudi, kajti le tako si je mogoče zagotoviti nujno potrebno politično večino. V tem pogledu pa je zelo pomembno, da ne bi komunisti v teh deželah – v želji za privlačnostjo – pristali na nizkih vejah cenega licitiranja, dajanja obljub »brez pokritja«, brez prepričljivih dokazov, kako udejaniti želene oziroma obljubljene spremembe. Odtod tretja zahteva: nova strategija mora biti ne le radikalna in privlačna, temveč tudi realna. Je precej razlogov za oceno, da *evrokomunistom* še ni uspelo oblikovati takšne celovite in domišljene strategije. Posebno je opazno, da še nimajo razvitejšega načrta, kako se spoprijeti s sedanjimi težavnimi ekonomskimi problemi in z njimi povezanimi motnjami v funkcioniranju vladajočega produkcijskega načina. Zaostanek v izgradnji take strategije gotovo ni naključje. Vedeti moramo, da izoblikovanje strategije socialistične alternative, ki bo hkrati radikalna, privlačna in prepričljiva tudi v razmerah visoko razvitih kapitalističnih dežel, vsekakor ni lahka naloga. Očitno v tem primeru ne gre le za zaostajanje socialistične misli, za »lenost duha«. Tako alternativo je bilo namreč mnogo lažje formulirati na nekaterih drugih meridianih.

Dosledno spoštovanje načela in logike političnega sistema parlamentarne pluralistične) demokracije pomeni, da se vsi akterji strinjajo z *zamenljivostjo strank na oblasti* v skladu s spremembami volje volilnega telesa. Dosledno spoštovanje teh načel in logike pluralistične parlamentarne demokracije pa ne pomeni le zamenljivosti vsake vlade, ki ji je večina volilcev odtegnila podporo, temveč tudi pravico nove vlade, da razveljavi posamezne, morda tudi pomembne ukrepe prejšnje vlade, kolikor je dobila za tako politiko pristanek večine volilnega telesa. Če torej vlada levice izgubi podporo večine in pridejo na oblast druge stranke, ki so npr. konservativno usmerjene, se lahko zgodi, da bodo tisto, kar so levičarji »zgradili«, njihovi nasledniki porušili. V sistemu parlamentarne demokracije je treba s tako možnostjo seveda vselej računati. Zastavlja se vprašanje, kako v takem primeru zavarovati »socialistične pridobitve«, kako zavarovati kontinuiteto procesa družbene preobrazbe. To verjetno niso nepremostljive težave, vendar je dejstvo, da se evrokomunisti še niso neposredneje soočili s tovrstnimi problemi in z dilemami, ki jih spremljajo.

Vprašanje podružbljanja sredstev za proizvodnjo postavlja evrokomuniste pred mnoge, včasih zelo neprijetne dileme. Zahteva po radikalnem, bolj ali manj popolnem podružbljanju vseh proizvodjalnih sredstev je bistveni del idejne in politične identitete teh partij. To je bil ključni del politične platforme, s katero so le-te najavile radikalno alternativo. Vendar pa razmere, v katerih delujejo, pridobljene zgodovinske izkušnje in spremenjena strategija socialističnega napredovanja terjajo ponovno pre-

verjanje te tradicionalne programske zahteve in ideološkega postulata. Evrokomunisti se soočajo z dejstvom, da s tako platformo (popolno podružbljenje) očitno ne bodo pritegnili večine. Zastavlja se vprašanje, v kolikšni meri in na kakšen način revidirati to tradicionalno stališče? Te dileme postajajo vse bolj aktualne tudi zato, ker se v teh partijah poraja spoznanje, da bi bilo popolno podružbljenje ne le politično nssmotrno, temveč tudi ekonomsko škodljivo. Dognali so namreč, da socialistična misel še ni izoblikovala sistemskih rešitev za učinkovito in racionalno poslovanje manjših, pa tudi mnogih srednje velikih podjetij, ko bi ta prešla v družbeno lastnino. Zdaj je že očitno, da skušajo evrokomunisti odkritejše soočanje s temi dilemami in problemi preložiti na kasnejši čas. Tu velja opomniti, da je že Togliatti ob neki priložnosti dejal, da se italijanski komunisti tudi v primeru, ko bi lahko odločilneje vplivali na notranjo politiko in razvoj dežele, vsaj trideset let ne bi »dotaknili srednjega in malega sektorja gospodarstva«. Sedaj očitno ne gre le za stopnjo hitrosti uresničevanja sprememb. Gre delno tudi za samo načelo. Zato niso brez podlage trditve, da se realna politika evrokomunistov glede tega vprašanja – vsaj kar zadeva bližnjo prihodnost – v bistvu nagiba k ideji o »mešani ekonomiji«.

V svoji zavzetosti, da bi se izkazali in potrdili kot dosledni protagnosti parlamentarne demokracije, so evrokomunisti v dobršni meri utesnili *demokracijo na njene predstavniške oblike in vsebine*. Utemeljeno lahko trdimo, da so se doslej v glavnem izogibali resnejšemu soočanju z zapletenimi problemi oplemenitenja te demokracije z novimi socialnimi vsebinami – še manj so določni glede teze, da zasluži socialistična demokracija ta atribut le tedaj, če je to neposredna demokracija. Nedvomno je to ena največjih pomanjkljivosti v novih elaboracijah evrokomunistične strategije. Nekatere izjave o zaželenosti ali celo nujnosti širjenja obstoječe predstavniške demokracije z nekaterimi prviniami neposredne demokracije v glavnem ne presegajo okvira retorike. Razlogi za tako stališče so delno taktične, delno pa tudi načelne narave. Ko gre za taktične motive, je treba poudariti, da vodilne sile evrokomunizma menijo, da si morajo v tem trenutku najprej priboriti »parlamentarno-demokratsko legitimacijo«; zato se izogibajo vsemu, kar bi lahko partnerji razumeli kot njihov četudi le majhen umik s tega »terena«. Načelni motivi pa so v tem, ker v vrstah teh partij še vedno (zdaj še bolj kot pred desetimi leti) niso prepričani v možnost ureditve, utemeljene na neposredni oblasti množice proizvajalcev.

Nova strategija in razmere, v katerih delujejo, zahtevajo od evrokomunistov *odpiranje* do družbenega okolja, njegovih osnovnih institucij, deloma pa tudi do nekaterih ključnih vrednot. Nujno je tudi odpiranje do drugih političnih sil. V primeru komunističnih partij je to odpiranje zelo zapleten, pogosto pa tudi delikaten proces – ne le zaradi prejšnje ideološke platforme, ki je narekovala totalno konfrontacijo, temveč tudi zaradi nekaterih elementov politične dediščine; to pa daje drugim silam

(vključno s tistimi, ki jih je moč obravnavati kot potencialne zaveznike) v roke orožje za sejanje nezaupanja do evrokomunističnih partij. Če pa hočejo podreti te okope, se morajo ločiti od nekaterih preživelih idej, včasih pa celo pristati na določene *koncesije*. K temu so seveda prisiljeni. Pomembno pa je, da ob vsem tem ohranijo lastno revolucionarno identiteto, da odpiranje in približevanje ne okrnita njihove ideološke in politične samobitnosti in neodvisnosti. Kako to doseči? Kako se odpreti do obstoječe družbe, se pravi do njenih pomembnih institucij, ne da bi pri tem partija radikalne alternative sama postala njihov ujetnik? Očitno morajo biti pripravljene na dolge proge («dolga pot skozi institucije») – vendar pa kako doseči, da pri tem ne bodo skrenile s poti ter zgrešile temeljne orientacije. Kako se približati potencialnim partnerjem in zaveznikom, ne da bi za to plačale ceno, ki ogroža njihovo revolucionarno identiteto? Kot je znano, glavni partnerji in potencialni zavezniki pogosto svoje sodelovanje z evrokomunisti povezujejo z zahtevami, ki dejansko ogrožajo njihovo revolucionarno identiteto. Dileme so torej resne.

Ena takih zahtev je, na primer, da se morajo evrokomunisti v celoti odreči nekaterim ključnim načelom lastne organizacije (npr. leninskemu tipu partije, načelu demokratičnega centralizma in pod.). Potencialni zavezniki pogosto poudarjajo, da se partija, ki ne dovoljuje pluralizma v lastnih vrstah, ne more uveljaviti kot legitimen subjekt parlamentarne demokracije, katere osnovno načelo je strankarski pluralizem. Evrokomunisti očitno ne morejo pristajati na take pogoje, ki pogosto dišijo po pravem izsiljevanju. Po drugi strani pa se zastavlja tudi vprašanje, ali je lahko tip partije, ki je pretežno zgrajen na podmeni, da je njen domala edini cilj priprava na oboroženo obliko revolucije in celo na delovanje v razmerah ilegale, učinkovit instrument boja v razmerah parlamentarne demokracije. Evrokomunisti so v način delovanja svojih partij kot tudi v strukturo znotraj partijskih odnosov že vnesli nekatere spremembe. Ostaja pa odprto vprašanje, kako daleč gredo lahko s temi spremembami in prilagajanjem in koliko je to sploh nujno.

Naj na koncu omenimo še neko dokaj zapleteno in tudi občutljivo vprašanje. Evrokomunisti so odločeni, da se borijo in si priborijo željene družbene spremembe izključno z delovanjem v okvirih in s posredovanjem institucij parlamentarne demokracije. Tako delovanje pa ni možno, če si hkrati ne naložijo tudi *odgovornosti za delovanje mehanizma parlamentarne demokracije*, pravzaprav odgovornosti za *funkcioniranje vseh glavnih vzvodov sistema*. Evrokomunisti so v nekaterih primerih že pokazali pripravljenost, da ravnaajo na tak način. Poudarjajo svojo pripravljenost, da sprejmejo odgovornosti, ki sledijo odločitvi o vstopu v vlado ali vstopu v »vladno polje«; primer za to je KP Italija v sredini sedemdesetih let. Izkušnja pa kaže, da je to zelo občutljivo vprašanje. Prevzemanje takih dolžnosti in odgovornosti lahko kaj kmalu naleti na oster odpor v lastni partijski strukturi in celo v širši socialni bazi. Ilustrativen za to je poziv KP Italije iz sredine sedemdesetih let, naslovljen na delavce. V njem

jih poziva k »zadržanosti« glede njihovih mezdnih zahtev, da bi s tem pripomogli k nacionalni politiki »varčevanja« ter podprli državo v njenih prizadevanjih, da se izvleče iz nakopičenih ekonomskih težav. Znatni del partijske baze je z negodovanjem sprejel ta primer »odgovornega obnašanja« KPI. Prevzemanje odgovornosti je gotovo neizogibno, vendar je vprašanje, kako daleč sme posegati. Kje so zagotovila, da partija sama ne bo postala ujetnik ureditve; da se ne bo znašla v vlogi mnogih socialdemokratskih strank, ki si tedaj, ko pridejo na oblast, sploh ne prizadevajo za spremembo ureditve temveč se zadovoljijo s tem, da so pri njenem krmilu oz. da izvedejo le nekaj manjših adaptacij?

Evrokomunistični obrat je bil seveda nujen. Izpričuje hotenje, da se doktrina in politika gibanja uskladita z razmerami in zahtevami zgodovinskega in družbenega podnebja, v katerem te partije delujejo. Sprejeta odločitev je v svojem bistvu dobra. Tem partijam ponuja večje možnosti, da se spet oprimejo vloge dejansko delujočega zgodovinskega subjekta socialne revolucije. Prav tako pa je gotovo, da je odločitev za drugačno usmeritev sprožila mnoga nova in nemalokrat zelo zapletena vprašanja. Nova usmeritev ponuja možnosti, da partije odpravijo nekatere dosedanje probleme, hkrati pa postavlja prednje nekatere nove, včasih nič manj zapletene probleme. Zdi se, da se vodilne sile evrokomunizma še niso v zadostni meri soočile s temi novimi problemi. Idejno-politične predpostavke za reševanje teh problemov pa so danes vseeno znatno ugodnejše, kot so bile ob nekaterih podobnih situacijah v preteklosti. Pridobljena samostojnost in odpravljanje dogmatsko-sektaških bremen napovedujeta možnost, da se partije uspešneje kot doslej spoprimejo z nekaterimi nerešenimi problemi in najdejo odgovore vsaj na nekatera. Sicer pa ne smemo spregledati dejstva, da je bilo v zgodovini vselej tako: reševanje enih problemov postavlja na dnevni red nove. To je izkušnja, ki nam jo posreduje zlasti zgodovina organiziranih socialističnih sil. Nerešeni problemi so vselej izziv za revolucionarno gibanje. Spoprijem s temi izzivi – v smislu iskanja odgovorov in rešitev – je lahko močna spodbuda za nadaljnjo krepitev vpliva in za naraščanje ugleda organiziranih socialističnih sil. Odkrito in smelo soočanje z navedenimi izzivi pa je morda pot, ki odpira leviči nova obzorja.

Kako je z izpolnjevanjem obljub francoske socialistične vlade

(glede demokratizacije podjetij in družbe sploh)

Skoraj dve leti bosta minili, odkar je v Franciji prišla na oblast socialistična stranka. Znano je, da je bila ena izmed njenih volilnih obljub bitka za samoupravljanje; zato je zanimivo ugotoviti, kakšna stališča ima sedanja socialistična vlada do samoupravljanja oziroma kaj je v tem času storila za demokratizacijo življenja v podjetjih in tudi v celotni družbi.

Kot vemo je participacija delavcev v upravljanju v francoskih podjetjih manj razvita kot drugod v visokorazvitih evropskih deželah; obstoja predvsem v privatnih podjetjih (v javnih ima glavno besedo zadevno ministrstvo oz. njegovi predstavniki), obsega pa predvsem pravice delavcev do tega, da so obveščeni o uspehih in problemih podjetja, da lahko svetujejo in dajejo predloge v tej zvezi, medtem ko je soodločanje delavcem omogočeno le na področju socialne in kulturne politike v podjetju (tovarniške menze, rekreacija, kulturne prireditve, počitnice delavcev ipd.).

Eden izmed razlogov za tako stopnjo participacije delavcev je prav gotovo ta, da je kmaj 20 odstotkov zaposlenih včlanjenih v sindikate in da je francosko sindikalno gibanje razdrobljeno na več sindikatov, ki so, tako kot stranke na levi, pogosto v medsebojnih konfliktih.

Sindikati se osredotočajo predvsem na delovanje na nacionalni ravni, zato je boj delavcev za povečanje njihovih pravic, ki poteka prek podjetniških komitejev in delegatov zaposlenih (dveh ustanov participacije) ter drugih komisij v podjetju, manj pomemben. Znano je namreč, da ima francoski podjetniški komite zelo malo kompetenc in da je sestavljen in voden tako, da imajo delavci prek njega le malo možnosti za vpliv na politiko podjetja (podjetniški komite npr. vodi in sklicuje direktor oz. lastnik podjetja sam, kar je drugod že preteklost).

Pomembnejše stranke na levi (komunistična, socialistična in združena socialistična stranka) in tudi sindikati participaciji delavcev v upravljanju podjetij niso posvečali posebne pozornosti, temveč so se po 1968. letu začeli postopoma opredeljevati za samoupravljanje (za sindikatом CFDT in združeno socialistično stranko PSU se je za samoupravljanje opredelila še socialistična stranka PS, konec sedemdesetih let pa je prišlo do pomembnega obrata v pojmovanju samoupravljanja tudi v vrstah komunistične stranke).

Za vse pomembnejše politične organizacije na levi, ki so se opredelile za samoupravljanje (KPF svoja stališča na tem področju šele obli-

kuje), je značilno, da vidijo glavne stebre prihodnje socialistične družbe v *družbeni lastnini, demokratskem načrtovanju* in uvajanju *samoupravnih odnosov* v podjetje in celotno družbo. V tej zvezi se njihove projekcije samoupravljanja razlikujejo v tem, da posamezna organizacija posveča večjo pozornost vlogi načrtovanja kot druga, ali ima konkretnější koncept samoupravne strukture v podjetju in podobno. Toda za vse organizacije je značilno, da načrtovanju in državi pripisujejo pomembno mesto.

Da bi lahko približno ocenili dosežke socialistične vlade na področju demokratizacije podjetij in družbe, moramo pogledati njene programske opredelitve na tem področju pred prihodom na oblast. Osredotočili se bomo na prej omenjene glavne stebre projekcije socialistične družbe, ki so: družbena lastnina, demokratično načrtovanje in uvajanje samoupravljanja.

Razlastitev kapitalistov

Za socialistično stranko je bila *nacionalizacija* ključnih gospodarskih vej osnovni pogoj za razvoj samoupravljanja, hkrati pa je opozarjala, da bo poleg nacionaliziranega sektorja obstajal tudi pomemben privatni sektor. Odnose med obema bi urejali z recipročnimi pogodbami.

Socialistična stranka je v svojem programu načrtovala nacionalizacijo bank, zavarovalnic, finančnih ustanov, pomembnih gospodarskih področij kot so oboroževalna in letalska industrija, PTT, transportna podjetja in nekaj velikih industrijskih družb. V programu je bilo predvideno tudi postopno vračanje rudnikov ljudstvu. Socialisti so pri tem ves čas poudarjali, da bodo nacionalizacijo izpeljali tako, da bodo lastniki dobili pravično odškodnino (kar je vlada tudi storila, in nekateri kritiki celo menijo, da so bile odškodnine previsoke).

Socialistična stranka je v svojih programskih dokumentih poudarjala, da si prizadeva za nacionalizacijo in ne etatizacijo gospodarstva. V prvem obdobju družbene preobrazbe je predvidela tri tipe podjetij: privatna (kjer bi se pravice delavcev povečale, podjetje bi bilo podrejeno planskim okvirom), podjetja z regionalnim ali nacionalnim statusom, in podjetja, ki bi jih takoj po prevzemu oblasti organizirali na samoupravnih temeljih. V programu je socialistična stranka napovedala možnost, da lahko pride do nacionalizacije tudi na zahtevo samih delavcev, če bi se npr. v privatnih podjetjih pojavile zlorabe, če ne bi npr. spoštovali državnega plana ipd. V takih primerih bi na zahtevo ali ob soglasju zainteresiranih delavcev vlada morala predložiti narodni skupščini dodatne nacionalizacijske ukrepe.

Planiranje

Socialistična stranka je šele po 1975. letu začela posvečati večjo pozornost planiranju. V svojih dokumentih je poudarjala, da je demokra-

tično načrtovanje integralni del samoupravne družbe. Napovedala je, da bo z nacionalnim planom določila splošne politične usmeritve; politiko obrambe, cene kmetijskih pridelkov, sistem izobraževanja, pravosodje, zdravstveno politiko; z regionalnim planom naj bi zajela predvsem politiko urbanizacije, turistično gospodarstvo, kmetijstvo in podobno – odvisno od regionalnega značaja kraja. Regionalni plan bi moral upoštevati osnovne postavke nacionalnega plana.

Sistem upravljanja v podjetju in družbi

Socialistična stranka je v svojih dokumentih namenila sorazmerno malo pozornosti organizaciji samoupravljanja v podjetju in drugih ustanovah. V njenem programu je bilo samoupravljanje predvsem dolgoročna usmeritev in perspektiva, čeprav je hkrati poudarjala, da se je za samoupravljanje treba zavzemati že v okviru kapitalističnega sistema – prek delavske kontrole (delavska kontrola je za socialistično stranko sredstvo razrednega boja za povečanje delavskih pravic v pogojih kapitalizma ali prehodnega obdobja v socializem).

Socialisti so se v svojem programu zavzemali za povečanje pravic obstoječih podjetniških komitejev, obratnih komitejev in izvoljenih delegatov na ravni delavnice. Sklepe uprave o zaposlovanju in odpuščanju, premeščanju delavcev in o organizaciji dela bi morali najprej pretresati podjetniški komiteji, ki bi na ta način dobili priložnost, da preprečijo nekatere ukrepe uprave. Socialisti so se zavzemali za boljšo oboješenost komitejev o položaju podjetja, o delitvi dohodka ipd., vendar ne za to, da bi imeli pravico odločanja.

Večjo pozornost so socialisti v svojih dokumentih namenili vlogi upravnih svetov podjetij (osrednjemu upravnemu organu podjetja) in v tej zvezi predvideli več možnosti (od te, da je upravni svet tripartiten – z izvoljenimi predstavniki zaposlenih, predstavniki države in določenih kategorij porabnikov, do te, da so v upravnem svetu samo predstavniki zaposlenih).

Dejstvo, da se je socialistična stranka v svojih programskih dokumentih zavzemala za samoupravljanje predvsem načelno, da je poudarjala »nevsiljeno« samoupravljanje, da je predvidevala samo določeno število nacionalizacij, kot tudi uvedbo samoupravljanja samo v nacionalizirana podjetja, je pogosto zbuvalo dvom o njeni dejanski opredelitvi za samoupravljanje. Dilema v tej zvezi je prišla do izraza še posebej v času, ko se je KPF začela ogrevati za samoupravljanje (konec sedemdesetih let) in se je eden glavnih očitkov socialistični stranki nanašal predvsem na njeno deklarativno opredeljevanje za samoupravljanje, češ da gre za pridobivanja glasov med delavci, medtem ko je bil samoupravni koncept v njenem programu dejansko slabo razčlenjen in poln nasprotij.

Za poznavalce programsko-političnih opredelitev socialistične stranke za samoupravljanje (ki ga, kot smo rekli, pojmuje kot dolgoročno usmeritev in perspektivo), sedanja politika vlade in kompromisi na tem področju ne pomenijo zapuščanja izbrane poti, temveč nadaljnjo razčlenitev nedodelane in pogosto le nakazane projekcije preobrazbe kapitalistične družbe v socialistično in samoupravno. Nekateri kritiki na levi npr. poudarjajo, da je sedanji položaj dokaz, da je samoupravljanje možno le v pogojih socialističnega sistema, ne pa v pogojih socialistične vlade, saj predpostavlja, da delavci obvladujejo proizvodna sredstva v celoti, ne pa le delno, kot jih sedaj.

Kljub temu pa ne gre zanemarjati uspehov, ki jih je socialistična vlada dosegla v borih dveh letih, ko je kljub velikim odporom buržoazije izpolnila nekaj ključnih programsko-volilnih obljub:

- izvedla je obljubljeni nacionalizaciji bank in podjetij,
- določeno regionalno decentralizacijo oblasti in
- z zakoni Auroux povečala sicer skromne pravice delavcev.

Z izvedeno nacionalizacijo je sedaj javni sektor podvojen in predstavlja okoli 25% celotne proizvodnje francoske industrije. Država je na ta način postala »gospodar« enemu izmed petih industrijskih delavcev (prej je bila enemu izmed dvajsetih). Nacionalizacije so zajele večino bank, zavarovalnic, transportna podjetja, rudnike, elektriko in plin. V nacionaliziranem sektorju je že 18% vseh zaposlenih v industriji in trgovini; če temu dodamo še ljudi, ki delajo v upravi in v uslužnostnih dejavnostih, vidimo, da je v javnem sektorju zaposlenih že šest milijonov ljudi oziroma skoraj tretjina vseh zaposlenih.

Organizirane politične sile na levi, kot so npr. sindikat CFDT in Združena socialistična stranka PSU so do izvedenih nacionalizacij zadržane in poudarjajo, da je z nacionalizacijo v Franciji prej odprta pot etatizmu kot pa samoupravljanju; da socialistična vlada zaenkrat še ni nič storila za preobrazbo podjetja v javni lasti (obljubila je namreč takojšnjo uvedbo samoupravljanja ravno v ta podjetja). Kritiki z leve opozarjajo, da je tudi za nacionalizirana podjetja osrednji cilj učinkovitost v proizvodnji in da v njih obstojajo enaki problemi kot v privatnih podjetjih (pretirana tehnična delitev dela, neenakopravno nagrajevanje, hierarhični odnosi in druge oblike odtujevanja delavcev).

Določene uspehe beležijo tudi na področju decentralizacije upravnega sistema v občinah, regijah in departmanih. Vlada je z zakonom, ki ga je sprejela julija 1982. leta, dala teritorialnim enotam večjo možnost svobodnega razvoja; za Francijo je namreč značilen izrazito centralističen sistem upravljanja, in predstavnik države (prefekt) je doslej imel glavno besedo pri vsem; lahko je celo preklical sklepe občinskega sveta; financiranje dejavnosti v občini so določala ministrstva, čeprav je po novem zakonu občinski svet tisti, ki ima odločilno vlogo pri upravljanju.

Da bi povečali pravice delavcev v privatnih in javnih podjetjih je vlada v 1982. letu predložila skupščini več zakonov. Ker pa je bil odpor buržoazije oz. delodajalcev prevelik, je vlada umaknila tiste predloge, ki so povzročili največji preplah. Tako so bili sprejeti štirje (precej skromni) zakoni, ki jih po ministru za delo imenujejo Auroux.

Z omenjenimi zakoni je socialistična vlada želela doseči naslednje:

1) Možnost neposrednega opredeljevanja delavcev (torej ne prek sindikatov) na neposrednem delovnem mestu: v delavnici; ne gre za zahtevo po odločanju, temveč za pravico do »iniciative, kritike in kontrole delovnih pogojev«. Podjetniški komiteji (ki obstajajo v tovarnah z najmanj 50 zaposlenimi) namreč le redko razpravljajo o delovnih pogojih, zato delavci nimajo nobene možnosti za prikaz svojih problemov upravi podjetja.

2) Z zakoni Auroux so socialisti želeli doseči pravico do *političnega* delovanja delavcev v podjetju. Na ta način bi legalizirali obstoj 8000 komunističnih celic in socialističnih sekcij ter delovnih skupin v podjetjih; ta dejavnost je namreč prepovedana, prav tako pa je prepovedano obveščanje delavcev (prek plakatov in zidnih obvestil) o sestankih in drugih dejavnostih KPF in PS, ki se sicer odvijajo *izven* podjetja. Če bi dosegli to pravico, bi lahko socialisti in komunisti ali sindikati v prihodnje svobodno vabili na razgovore socialistične in komunistične župane in druge predstavnike družbenopolitičnega življenja.

3) Z zakoni Auroux so socialisti hoteli doseči izboljšanje delovnih pogojev; predlagali so, da delavci dobijo pravico do prekinitve dela stroja, če opazijo, da delo na njem ni varno.

Pravico do neposrednega izražanja na delovnem mestu so delavci dobili. Tako je sedaj vodstvo tovarne dolžno sklicati vsaj štiri sestanke delovne enote letno (najmanj šest ur letno). Predlogi za pravico do političnega delovanja v podjetjih niso bili sprejeti; predlog o pravici delavcev, da prekinejo delo stroja, če je nevarno, pa so spremenili v stališče, da delavci smejo prekiniti *svoje delo*, ne pa delo stroja.

Z zakoni Auroux se prav tako priznava delo sindikalnih sekcij v podjetju (doslej je veljal le sklep sindikata na nacionalni ravni), ki so dobile pravico, da sodelujejo pri razreševanju konfliktov med delodajalci in delavci. Pričakujejo, da bodo zaradi tega delavci bolj zainteresirani za včlanjevanje v sindikate. Zakoni tudi razširjajo pravice podjetniških komitejev, da angažirajo zunanje strokovnjake za svetovanje o posameznih problemih in pa pravice komiteja za higieno in varnost pri delu. Ta komite sodeluje s komitejem za tehnično izboljšavo delovnih nalog, s čemer želijo posvetiti več pozornosti tehničnim izboljšavam in njihovemu vplivu na delovne pogoje.

Zakoni Auroux so poskusne narave in bodo veljali dve leti, ko bodo ugotovili, kaj so z njimi dejansko dosegli.

Ugotovili smo že, da ima v samoupravnem konceptu socialistične stranke zelo pomembno vlogo država; tudi današnje kritike, ki prihajajo z leve (in iz vrst same socialistične stranke) letijo predvsem na račun etatističnih tendenc v reformah, ki jih izvaja socialistična vlada. Direktorje v nacionaliziranih podjetjih namreč imenuje vlada in ne zaposleni v podjetju.

Volilna baza je pričakovala, da bodo delavci v sedanjem nacionaliziranem sektorju dobili iste pravice, kot so jih že prej dosegli delavci v javnih podjetjih (na železnici, Air Franceu, rudnikih in v državnih podjetjih za plin in elektriko); ta podjetja so v Franciji zaradi dobrih delovnih pogojev, varnosti pri delu, socialne in pokojninske politike model, po katerem naj bi se širile pravice tudi za druge delavce v novem nacionaliziranem sektorju.

Polemika na levi poteka tudi zaradi tripartitnega predstavnštva v upravnem svetu nacionaliziranih podjetij. Določene sile v socialistični stranki namreč predlagajo, da bi namesto porabnikov (predstavniki zaposlenih držav in porabnikov) v svetu delovali predstavniki strokovnjakov podjetja, kar pomeni krepitev tehnokratizma in ne proklamiranega samoupravljanja. Zato je v socialistični stranki prišlo do t. i. kontraprojekcije zakonom Auroux, ki so ji namenili razpravo po občinskih volitvah.

Dejstvo je, da doživlja socialistična vlada pri svojih prizadevanjih za ozdravitev gospodarstva in preobrazbo družbe močan odpor buržoazije (ki blokira vrsto njenih naprednih predlogov), pogosto pa tudi leve, ki meni, da socialistična vlada prepočasi in po socialnodemokratski (in ne socialistični) poti rešuje aktualne probleme družbe; da zaradi kompromisov z buržoazijo zapostavlja cilje, ki jih je razglasila v svojih programsko-političnih dokumentih, preden je prišla na oblast; in tudi to ji med drugim preprečuje hitrejšo in učinkovitejšo preobrazbo družbe.

GUNNAR MYRDAL

V krizi je sodobna civilizacija

(Z Nobelovim nagrajencem se je pogovarjal novinar RTV Ljubljana Uroš Lipušček)

U. LIPUŠČEK: *Gospod prof. Myrdal.* Pred približno desetimi leti ste napisali študijo o objektivnosti v družbenih vedah. V kolikšni meri so družbene vede sploh lahko objektivne?*

G. MYRDAL: V določenem smislu so lahko, posebej kadar se opredelimo za temeljne vrednote. Seveda so stvari videti različne, če gledamo nanje z različnih strani, v absolutnem smislu pa so enake. Seveda pa je v filozofiji znanosti ostal akuten problem, namreč, ali obstajajo določena logična sredstva, s katerimi je moč zagotoviti večjo objektivnost raziskovanja. V znanosti smo pod vplivom tradicije, vzgoje, kulturnega in ideološkega položaja, kar vse vpliva na naša stališča. V nekaterih svojih delih sem pojasnil te probleme, na primer »Ameriški dilemi«. Ugotovil sem, da je na primer skoraj vsa znanstvena literatura o tem vprašanju enostranska, kar velja tudi za druga vprašanja, posebej s področja držav v razvoju. Zaradi tega prihaja v naši znanosti do sistematičnih pristranosti, naša naloga pa je, da se jim – kolikor moremo – izognemo. Mnenje večine sociologov in ekonomistov, namreč, da lahko prezentirajo objektivno resnico, ne da bi posebej pojasnili izhodišča vrednot, je napačno. Izhodišča ne smejo biti sestavljena iz nezdržljivih vrednostnih prvin, ampak mora biti čim bolj konsistenten, torej trden sistem. Samo pod temi pogoji so naše ugotovitve lahko objektivne.

* Gunnar Myrdal je švedski ekonomist in sociolog, univerzitetni profesor in svetovalec švedske vlade za ekonomiko in socialno politiko; bil je minister za trgovino in funkcionar Ekonomske komisije ZN za Evropo. Leta 1974 je prejel Nobelovo nagrado za ekonomiko. Napisal je vrsto odličnih knjig o svetovnih gospodarskih in socialnih problemih: *Against the Stream: Critical Essays on Economics* (1975); *An American Dilemma. The Negro problem and Modern Democracy*; *An International Economy Problems and Prospects* (1956); *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations* (1968); *Beyond the Welfare State. Economic Planning and Its International Implications* (1967); *Economic Theory and Under-Developed Regions* (1969); *Monetary Equilibrium* (1962); *The Negro in America* (1964); *Objectivity in Social Research* (1970); *Value in Social Theory* (1968); *Rich Lands and Poor. The Road to World Prosperity* (1957); *Social Theory and Social Investion* (1968); *Das politische Element in der national-ökonomischen Doktrinenbildung* (1976); *Le défi du monde pauvre: un programme de lutte sur le plain mondial* (1971).

U. LIPUŠČEK: V kolikšni meri pa so objektivne?

G. MYRDAL: Zdi se mi, da so objektivne samo za ljudi enakih nazorov.

U. LIPUŠČEK: Torej je odvisno od tega, s kakšnega ideološkega oziroma kulturnega vidika določen problem ocenjujemo?

G. MYRDAL: V tem je bistvo problema vseh družboslovnih znanosti in vseh izumov.

U. LIPUŠČEK: Bi torej lahko dejali, da je marksizem objektivna veda ali ne?

G. MYRDAL: Ne, mislim da ni povsem objektivna veda, predvsem v smislu historične perspektive. Marx je živel in pisal pred približno sto leti. Če bi bil danes živ, bi se zavedal, da so njegove ideje in ugotovitve prilagojene tedanjemu času in okolju, in da za današnjo stvarnost ne veljajo v celoti. V svojih delih je, kot veste, če se prav spomnim, vsaj trikrat napadel »ortodoksne« marksiste.

U. LIPUŠČEK: Seveda se postavlja aktualno vprašanje, v kakšni meri so njegove ugotovitve in teorije veljavne še danes?

G. MYRDAL: Nekatere njegove temeljne teorije bodo preživele, toda za nekatere lahko trdimo, da niso preživele, niso veljavne, vsaj zame ne. To seveda ne pomeni, da njegovih idej nisem preučeval. Marx je eden naših velikih klasikov in kot takemu sem mu vedno namenjal veliko pozornost, še zlasti zato, ker je »institucionalist« tako kot jaz, ne pa zgolj oblikovalec posameznih teoretičnih modelov.

U. LIPUŠČEK: Vendarle, katere njegove teze in teorije so po vašem še veljavne, denimo, je to teorija profita, teorija prehodnih obdobji itd.?

G. MYRDAL: Od takrat, ko je Marx snoval svoje teorije, je minilo veliko časa, veliko preveč. V zadnjem poglavju svoje nedavne knjige z naslovom »Kritične misli« sem veliko razpravljal tudi o tem vprašanju, posebej o aktualnosti nekaterih tako imenovanih marksističnih postulatov. Navedel sem nekatere citate. Marksiste vedno radi predstavljajo s pomočjo citatov – ne samo zaradi sklicevanja na Marxa, ampak tudi zato, ker je obilo različnih obravnav in razlag te teorije. V Sovjetski zvezi je uzakonjena marksistična smer, za katero gotovo ne moremo trditi, da je enaka tisti, ki jo razlagajo na Zahodu ali pa, denimo, v Jugoslaviji. Tu se mi zdi, da se pojavljajo bistvene razlike v okviru marksizma. Nekateri še vedno prise-gajo na Marxa kot takega, drugi pa ga skušajo prilagoditi današnjemu času.

U. LIPUŠČEK: Že Marx je govoril o tako imenovanih cikličnih krizah v kapitalizmu. Ali menite, da je sedanja gospodarska kriza ciklične narave, oziroma ali se bližamo gospodarski krizi, ki bi jo lahko primerjali s tisto v tridesetih letih?

G. MYRDAL: Zdi se mi, da drugo, saj nihče ne zna pokazati učinkovite poti, ki bi vodila k odpravi kriznega stanja. V tem smislu je položaj podoben kot v tridesetih letih, ko je moralo priti do druge svetovne vojne in visoke inflacije v Ameriki, da je bil mogoč izhod iz krize. In Amerika je bila tedaj za svetovni razvoj veliko bolj pomembna, kot je danes.

U. LIPUŠČEK: Vendarle, ali se danes ne soočamo z določenimi novimi kriznimi dejavniki, ne samo s tistimi klasičnimi?

G. MYRDAL: Zdi se mi, da je poglavitni razlog za to pomanjkanje mednarodnega sodelovanja, čeprav se gospodarske integracije – predvsem zaprte – vse bolj širijo. Vendar ni pravega sodelovanja; skoraj vsaka država ima svojo taktiko, s katero drugim državam le otežuje položaj.

U. LIPUŠČEK: Večina političnih in gospodarskih sistemov se sooča s krizo. Katere so po vašem mnenju skupne točke in v čem se krize v kapitalističnih državah razlikujejo od tistih v socialističnih državah?

G. MYRDAL: Obstajajo seveda določene razlike. Morda bi lahko dejali, da je posebnost Sovjetske zveze, denimo, problem, ki jo tare v zvezi s tem, kako že vendar dvigniti kmetijstvo na višjo raven. Za razvite zahodne države pa se mi zdi, da je trenutno poglavitni vzrok za krizo pretirano visoka obrestna mera, ki jo narekujejo Združene države Amerike, da bi z dolarjem in na podlagi monetarnega sistema na plečih drugih delov sveta rešila svojo gospodarsko recesijo.

U. LIPUŠČEK: Kakšni ukrepi so po vašem mnenju potrebni, denimo, na področju monetarne in sploh gospodarske politike, za to, da bi našli izhod iz sedanje recesije?

G. MYRDAL: Ne vem, morda jih sploh ni. Veste, vsaka država se v tem položaju nagiba k mnenju, da gre le za vprašanje, kako preživeti do obrata, po katerem bo spet vse dobro. Toda bojim se, da takšnega pozitivnega preobrata ne bo. Vsaj dosedanje izkušnje nas tako učijo.

U. LIPUŠČEK: Katere so te izkušnje?

G. MYRDAL: Vprašujem se, zakaj naj bi prišlo do preobrata v času brez vsakršnega sodelovanja, ko vsaka država ukrepa le sebi v prid, ne da bi mislila tudi na druge države, torej brez upoštevanja širših interesov, brez

utrjevanja mednarodnega sodelovanja. Brez upoštevanja teh vidikov je rezultat le trajno drsenje navzdol. To se je zgodilo tudi v letih velikega gospodarskega pešanja (trideseta leta).

U. LIPUŠČEK: Danes nismo priče samo težavam, s katerim se soočajo razvite države, ampak nas predvsem zaskrbljuje stalno slabšanje položaja držav v razvoju. S tem vprašanjem ste se vi veliko ukvarjali. Ali so v bližnji prihodnosti možnosti za to, da nerazvite države vendarle prebrodijo najhujšo krizo?

G. MYRDAL: Kdor je prebiral moja dela, ve, da sem verjel v razvoj in v načrtovanje napredka, toda že zelo zgodaj v šestdesetih letih je bilo moč zaznati določene omejevalne dejavnike, na primer pravi izbruh prirastka prebivalstva. S tem smo se morali hočeš nočeš sprijazniti. Razen tega številne države pesti dejstvo, da ni dovolj obdelovalne zemlje za toliko ljudi. Predvsem pa se mi zdi, da se številne vlade v teh državah – in tu ne govorim le o diktatorskih državah Južne Amerike, ampak tudi o zelo revnih afriških državah – dokaj brezbrizno vedejo, saj ukrepajo predvsem v prid družbenih elit, ne pa v splošno korist ljudstva. Seveda jih pestijo tudi določene zunanje okoliščine, npr. pomanjkanje kapitala oziroma visoke obrestne mere za najeta posojila, ki jih nekatere zelo potratno izkoriščajo. To je zanje vedno hujše breme, saj so si na veliko mnogo preveč sposojale. Tako se lahko celotna struktura denarnega tržišča poruši, če nekatere države, kot na primer Mehika ali pa Brazilija, ne bodo sposobne odplačevati svojih dolgov.

U. LIPUŠČEK: Ali torej delite mnenje, da je velika zadolženost trenutno eden glavnih dejavnikov, ki zavirajo hitrejšo razreševanje položaja večine dežel v razvoju?

G. MYRDAL: Da, tako je. Govorimo o novi gospodarski ureditvi v svetu, vendar, dragi moj, to z zornega kota držav v razvoju ni prav nič obetavno. Brandtova komisija je, na primer, predlagala široko lestvico »domnevne« pretoka kapitala, vendar do tega ne bo prišlo, dokler bodo bogate države tudi same v škripcih. To samo povečuje egoizem in protekcionizem v svetovnih razmerah, posebej na strani razvitih. Splošnih konferenc o novih ekonomskih odnosih je bilo že več, verjetno jih bo v prihodnosti še več, vendar mislim, da revnim državam v bistvu ne pomagajo veliko. Na konferencah ne govorijo o potrebnosti notranjih reform. Ti družbeni intelektualni krogi, ki se jih udeležujejo, se mnogokrat zadovoljujejo že s samo udeležbo na konferencah, ker imajo za to pač čas in denar, namesto da bi se posvečali nalogam, ki bi jih morali dejansko opravljati. Zdi se mi, da bi se te elite morale zavzeti predvsem za reforme doma. Nedvomno so bogate države dovolj »vljudne« tudi »doma« in zato ne pridejo na dan z vprašanjem o novi gospodarski ureditvi v državah v razvoju. Dokler bo

tako, seveda ne bo mogoče govoriti o uveljavljanju nove gospodarske ureditve. Tega sicer ne rečejo, vendar je tako. Ustrezne reforme bi prizadetim državam neizmerno bolj koristile kot pa samo pomoč, ki jo v tem težkem položaju lahko izcedijo od razvitih držav.

U. LIPUŠČEK: Vendarle, ali se vam ne zdi, da bi morale predvsem nekatere najbolj razvite kapitalistične države veliko bolj pomagati državam v razvoju?

G. MYRDAL: Da. Tako je. Toda dokler se same soočajo z velikimi težavami, se mi zdi, da ne bodo pripravljene kaj prida prisluhniti manj razvitim. Zato nekatere, kot, denimo, Švedska, izražajo globoke simpatije in razumevanje za njihove težave, vendar so pripravljene le na manjše koncesije.

U. LIPUŠČEK: Kakšen je po vašem mnenju izhod iz tega neznosnega položaja? Ali ne vidite nobenih stvarnih možnosti za postopno uveljavljanje enakopravnejših odnosov, oziroma ali se bo prepad med razvitimi in nerazvitimi še stopnjeval?

G. MYRDAL: Tako je, v bližnji prihodnosti si ničesar ne obetam. Poglaviti vzrok za neuspeh mednarodnih konferenc o novi mednarodni ureditvi, ki niso in zdi se mi, da v bližnji prihodnosti tudi ne bodo obrodile želenih sadov, je v industrijsko razvitih državah. Te bi morale nastopiti z določenim kapitalom, namenjenim pospešitvi razvoja, namesto tega pa se vseh loteva gospodarsko pešanje in malodušje. Toda zdi se mi, da je največji up za prihodnost manj razvitih, če bodo razvite države odpravile sedanjo krizo, in če jim bo uspelo intenzivirati medsebojno sodelovanje, ki je nujni pogoj za to, da izidejo iz recesije. Tu je po mojem mnenju povezava med obema problemoma.

U. LIPUŠČEK: Vi ste pred leti dobili Nobelovo nagrado za ekonomijo, vaša soproga pa pravkar Nobelovo nagrado za mir. Kakšna je, po vašem mnenju, povezava med oboroževalno tekmo in razvojem?

G. MYRDAL: Zdi se mi, da obstaja neposredna vez. Oboroževalna tekma, ki je s stališča razvoja, ne pa tudi s stališča znanstvenih inovacij neproduktivna, je začela preraščati razpoložljive proizvodne vire. Velik del svetovne industrije se preusmerja k oborožitvi, ki prinaša vse večje dobičke. To je – po mojem mnenju – eden od glavnih virov inflacije v svetu. Torej obstaja med tema dvema dejavnikoma neposredna vez.

U. LIPUŠČEK: In kakšne so vaše napovedi za bližnjo prihodnost, če je sploh mogoče v današnjem trenutku kakorkoli napovedati oziroma oceniti prihodnji gospodarski položaj?

G. MYRDAL: Mislim, da je svet v položaju, ko skorajda ni več ničesar mogoče z gotovostjo napovedovati. Vendar to vsi počno. Vse napovedi so optimistične, ker ljudje vedno upajo, da bo za dežjem posijalo sonce, in da bodo prišli boljši časi. To pa seveda ne drži vedno. Za dežjem lahko tudi znova dežuje. To je sicer tudi moje mnenje o sedanjem položaju. Zelo črnogledno gledam na sedanji gospodarski položaj v svetu, čeprav sem v bistvu optimist. Nedavno me je eden od prijateljev imenoval pesimistični optimist. Seveda sem z vsem srcem za napredek, za vzpostavljanje sodelovanja med ljudmi, vendar nič ne kaže, da bi si tega nekateri »vplivni« ljudje želeli. V preteklosti so izginjale cele civilizacije, začenši s staro-egipčansko pa babilonsko, pa tudi rimski imperij je razpadel. Zato je čisto mogoče, da je tudi naša civilizacija, ki temelji predvsem na kulturi »bogatenja«, prav tako pred zlomom. To je nekaj, kar me resnično vse bolj vznemirja. Lahko bi dejali, da se ne soočamo samo z gospodarsko in politično krizo. Za njo tiči tudi globoka kulturna, da ne rečem – civilizacijska kriza.

VERA BENKO

Brazilsko odpiranje

(ali: kaj je novega v Braziliji po novembrskih volitvah?)

Več kot 50 milijonov brazilskih volivcev¹ je 15. novembra 1982 med kandidati petih političnih strank volilo 22 guvernerjev držav Federativne republike Brazilije, 25 senatorjev, 479 zveznih poslancev, 947 poslancev državnih zakonodajnih skupščin, 3742 županov in 37.894 svetnikov mestnih skupščin. To je bilo prvič po državnem udaru 1964, da so Brazilci volili guvernerje in svobodno odločali o usodi kandidatov² za več kot 40.000 javnih funkcij različnih nivojev, izvzemši položaj predsednika republike, dve tretjini senatorskih mest in približno 110 županskih v tistih mestih, ki so posebnega pomena za državno varnost.³

Volitve so bile svojevrstna preizkušnja vojaškega režima, v kateri so odmerjali moči vojska, vlada in njena stranka s štirimi opozicijskimi strankami in sploh z vsemi demokratskimi silami brazilske družbe.

Predvolilna kampanja je potekala v znaku brazilskih političnih posebnosti: vlada je do zadnjega trenutka prilagajala volilni zakon in volilna pravila⁴ v svojo korist, stranke in njihovi kandidati so uporabljali v boju za volilčevo naklonjenost vsa dovoljena in nedovoljena sredstva (od podarjanja voznških dovoljenj do nasilja), in končno, Brazilci so volitve spremenili v pravcati predčasni karneval. Politične stranke so v kampanji porabile 7,5 milijard dolarjev, a vlada je vložila v posebne socialne fonde (za stanovanjsko gradnjo, namenjeno siromašnim in srednjim slojem ter za preskrbo brezplačnih obrokov v osnovnih šolah in vrtcih) deset milijard dolarjev, da bi na ta način pomagala kandidatom svoje stranke.

Pomen volitev

Odnos družbenih sil, ki je bil v Braziliji vzpostavljen po volitvah, bo nedvomno pospešil proces oživljanja demokratskih institucij. Brazilska

¹ Po popisu iz leta 1980 v Braziliji živi 119.061.470 ljudi. Volilno telo šteje 58.871.000 volilcev. Volitve so obvezne.

² Okrnjene parlamentarne volitve so bile 1974. in 1978.

³ Župane teh mest imenuje sam predsednik republike.

⁴ Tipičen primer je določba, imenovana »voto vinculado« (povezanost glasov), ki volilca obvezuje, da voli izključno kandidate ene stranke za vsa razpisana mesta. V nasprotnem primeru je njegov glas ničeln.

demokratizacija pa nima samo notranjepolitičnega pomena, temveč tudi širši – celinski pomen. Namreč, Brazilija, imenovana »država kontinent«, kot peta največja država na svetu po površini, šesta po številu prebivalcev, osma po gospodarski moči (z bruto družbenim proizvodom vrednim 283 milijard dolarjev, kar je več kot skupna vrednost družbenih proizvodov Mehike, Argentine, Venezuele in Peruja), nedvomno vpliva na politične tokove Južne in Srednje Amerike.

Brazilske volitve vnašajo poseben pojav v južnoameriško politično realnost. Med številnimi avtoritarnimi vojaškimi režimi Srednje in Južne Amerike je prav brazilski dokazal, da je edini, ki načrtno, postopoma in vztrajno gradi most za neboleč prehod oblasti v civilne roke. Novembrske volitve niso enkrat in nenaden dogodek, ampak logična posledica in sestavni del širšega demokratskega procesa, katerega Brazilija živi že vrsto let in v katerem ima vojska odločujočo vlogo. Res je, da je proces postopen, dirigiran in nadzorovan z vrha, vendar dejstvo, da poteka, in to po zaslugi vojske, postavlja preučevalce latinskoameriških vojaških režimov pred poseben fenomen, ki je vreden natančnejšega opazovanja.

Vprašanje, ki se zastavlja pri opazovanju brazilskega primera, je, zakaj brazilski vojaški vrh dopušča in celo sodeluje v procesu demokrati-zacije, ki v daljšem časovnem obdobju nujno vodi v negacijo njegove oblasti? Ni naš namen odgovoriti na postavljeno vprašanje v celoti. V množici razlogov želimo le delno osvetliti ekonomskega, ki je po našem mišljenju ključen.

Vojaškim ekipam, ki so na oblasti od l. 1964, je z angažiranjem vseh razpoložljivih notranjih in zunanjih sredstev uspelo v mirnejših obdobjih svetovne ekonomije pospešiti gospodarski razvoj Brazilije.⁵ Pospeševanje razvoja z namenom, da Brazilija v čim krajšem obdobju postane svetovna sila, je zapostavljalo družbene probleme, za katere so ekonomski načrto-valci vojaških vlad trdili, da se bodo sami urejali, kolikor bolj bo Brazilija gospodarsko razvitejša. Težave, ki jih je sprožila naftna kriza v začetku 70. let in kasneje svetovna gospodarska kriza, so odkrile odvisnost in ranljivost brazilskega gospodarskega čudeža: zadolženost v tujini (brez kratkoročnih kreditov) se je povzpela s treh milijard v letu 1961, na 61,41 milijard dolarjev v letu 1981, stopnja inflacije v zadnjih treh letih dosega vrednost 100% in nezaposlenost je 1981. zajela kar 9% ekonomsko aktivnega prebivalstva.

Jasno je, da razvoj, dosežen pretežno z mednarodnimi javnimi in privatnimi posojili in liberalizacijo investicij iz tujine, ni mogel urediti temeljnih nacionalnih problemov: pravičnejše delitve nacionalnega do-hodka, zastarelosti ekonomskih struktur, posebno agrarnega kompleksa, nizke produktivnosti, stagniranja domačega tržišča, odvisnosti od uvoza moderne tehnologije in zadrževanja izvoza pri primarnih proizvodih, kot

⁵ Posebno v obdobju 1969–74, ko je poprečna letna stopnja gospodarske rasti bila 10,2%, kar so ekonomisti krstili kot »brazilski ekonomski čudež«.

so kava, soja itd. Svetovna ekonomska kriza je najhuje prizadela prav najvidnejše vojaške diktature Južne Amerike – Argentino in Čile in s tem razgalila vso nemoč vojske pri urejanju kompleksne problematike družbenoekonomskega razvoja. Brazilsko gospodarstvo se pogreza v vse težjo recesijo, ki zastruje doslej zanemarjene socialne probleme in vse bolj ovira napredek domače buržoazije. Zaradi tega se nacionalna buržoazija povezuje z »nacionalisti«⁶ v vojaških krogih in je v občasni zaveznitvi z nezadovoljnimi množicami ter pritiska na druge vojaške strukture in vlado, naj spremenijo dosedanje ekonomsko politiko. Politični boj za spreminjanje ekonomske politike pa je povezan z bojem za oblast.

Politika odpiranja

Politični izraz opisanega družbenega trenda je vladna politika »abertura« (odpiranja), katere razglašeni cilj je demokratizacija brazilskega političnega sistema. Sam proces odpiranja se je začel za časa predsednikovanja Ernesta Geisela (1974–1979) in se nadaljuje s sedanjim predsednikom João Baptistom de Oliveira Figueiredom.⁷ Konkretni rezultati te politike so: ukinitve cenzure tiska, splošna pomilostitev vseh političnih nasprotnikov sedanjega režima (1979), razveljavitev AI-5 (Institucionalnega akta št. 5, ki je pravno utemeljil predsednikova diktatorska pooblastila), strankarska reforma (1979) in volitve 15. novembra 1982.

Politika odpiranja, katere duhovni oče je general Golbery do Couto e Silva, bivši minister Civilne hiše predsednika Geisela in Figueireda, je strateška opredelitev naprednih vojaških krogov za postopno vključevanje posameznih družbenih segmentov v proces odločanja o javnih zadevah. To predpostavlja oživljanje strankarskega življenja, vračanje kompetenc parlamentu in sodstvu in spoštovanje temeljnih demokratskih svobod in pravic. Nujnost takšne opredelitve je v spoznanju, da vojska ne more sama urejati zapletenih ekonomskih in družbenih problemov. Zato je treba institucionalno oblast in odgovornost prepustiti civilom, vojska pa naj zavzame položaj vrhovnega arbitra. Takšen položaj si je pravno že utemeljila z zakonom o nacionalni varnosti, ki jo postavlja nad družbo s posebno nalogo – varstvom družbenega reda in državne varnosti. S tem ji je omogočena vrhovna kontrola družbenopolitičnega življenja in upravičen je vsak njen poseg v to življenje, kadarkoli sama oceni, da je ta nujen. Strategija politike odpiranja ima dva temeljna cilja: prepustiti odgovornost za odločanje sami družbi in njenim predstavnikom, s čimer vojska kot nosilec demokratizacije požanje priznanje domače in mednarodne javnosti, obenem pa obdržati oblast v senci demokracije z opravičilom, da je to edina organizacija, ki je v izrednih razmerah zmožna zastopati in braniti splošne interese brazilске družbe.

⁶ Nacionalizem v Braziliji nima enakega pomena kot v Evropi. Brazilski pojem vsebuje predvsem odklonilna stališča do imperializma, tuje interference v notranje zadeve, odvisnosti od ZDA in do aktivnosti multinacionalk.

⁷ N. B.: oba omenjena predsednika imata čin generala.

Od 1965. pa do strankarske reforme 1979 sta v Braziliji obstajali samo dve stranki: vladna ARENA (Nacionalna zveza za obnovo) in opozicijska zveza, imenovana Brazilsko demokratsko gibanje (MDB). Ti stranki sta dajali sistemu videz demokratske kontinuitete in legitimnosti.⁸ Moč naprednih družbenih sil, zastopanih v MDB, je z leti nezadržno rasla, vzporedno z nezadovoljstvom ljudstva. Vlada je pravilno ocenila, da ji bo združena opozicija nevaren nasprotnik na volitvah 15. novembra 1982. Zato je 1979. izvedla strankarsko reformo, s katero je po eni strani omogočila večjo svobodo v političnem organiziranju, na drugi pa razbila do tedaj združeno opozicijo na štiri stranke, ki so si na volitvah bile hočeš – nočeš konkurentne. S strankarsko reformo sta razpuščeni ARENA in MDB in organizirali so naslednje partije: vladno PDS (Demokratsko-socialna stranka), PMDB (Stranka brazilskega demokratskega gibanja),⁹ PTB (Braziliska delavska stranka), PDT (Delavska demokratska stranka) in PT (Delavska stranka).

Na volitvah 15. novembra 1982 je vladna PDS statistično zmagala: njeni kandidati so bili izvoljeni za guvernerje 12 držav (PMDB ima 9, PDT pa enega guvernerja), uspelo ji je obdržati večino v senatu in v domu poslancev je številčno še vedno največja stranka. Obdržala je večino tudi v precejšnjem številu državnih skupščin. Ti matematični podatki imajo poseben pomen, kajti zagotavljajo ji večino v volilnem kolegiju, ki bo l. 1985 izbral novega predsednika Brazilije. Kolegij šteje 686 predstavnikov senata, doma poslancev in skupščin zveznih držav, med katerimi si je PDS z novembrskimi volitvami zagotovila 344 glasov, kolikor jih potrebuje, da izbere svojega predsedniškega kandidata.

Moralni zmagovalec novembrskih volitev so opozicijske stranke; v prvi vrsti PMDB, dalje PDT, PT in PTB. Kandidati PMDB in PDT so izvoljeni za guvernerje ključnih držav brazilске federacije: Sao Paulo, Rio de Janeiro, Minas Gerais, kakor tudi v državah Espirito Santo, Goias, Paraná, Pará, Amazonas, Acre in Mato Grosso do Sul. To pomeni, da bodo od marca 1983 naprej opozicijski guvernerji upravljali države, v katerih se proizvaja skoraj 80% bruto družbenega proizvoda Brazilije, in kjer živi 58,6% brazilskega prebivalstva. Moralno zmago opozicije potrjuje tudi podatek, da je za opozicijske stranke glasovalo 61,2% volivcev, za vladno pa 38,3%.

Večina volivcev ekonomsko razvitega in urbaniziranega področja Brazilije je, opredeljujoč se za opozicijo, obsodila vojaški režim. Vlada in njena PDS sta obdržali svoja tradicionalna oporišča v severovzhodnem

⁸ Vojaška hunta, ki je 1964 prevzela oblast, je 1965. prepovedala vseh 13 političnih strank, ki so do tedaj delovale po ustavi iz l. 1946. Brazilska komunistična stranka (PCB) je bila že 1947 prepovedana. Sedanja ustava (1969) prepoveduje vse politične stranke, katerih cilj je rušenje kapitalističnega družbenega reda.

⁹ PMDB nadaljuje tradicijo MDB in bolj kot partija je zveza pripadnikov raznih političnih strank, ki so delovale pred 1964. letom – socialdemokratov, liberalcev, radikalcev, trabajstov, kakor tudi socialistov in komunistov –, ki jih združuje le skupen boj proti vojaškemu režimu.

območju Brazilije, ki je gospodarsko nerazvita, redko naseljena, in ki ima precejšnji delež nepismenega prebivalstva. Pričujoča povolilna razdvojenost Brazilije na vladno nerazvito in konservativno ter na opozicijsko razvito in napredno področje, zastavlja pomembna vprašanja bodočega političnega razvoja. Ali bodo opozicijski guvernerji pomenili paralelno vlado zvezni v Braziliji? Kako se bo obnašala centralna izvršna oblast v tem primeru? Kako vojaški vrh? Gre za vprašanja, ki odpirajo problem brazilskega federalizma, katerega temeljna sedanja značilnost je izraziti finančni, politični in administrativni centralizem.

Z izvoljenimi devetimi guvernerji se je najmočnejša opozicijska stranka PMDB približala oblasti, kar jo nevzdržno pomika v politični center. Volilna zmaga PDT v državi Rio de Janeiro vrača na politični oder prekaljenega politika razgibanih šestdesetih let – Leonela Brizolo, ki z Delavsko demokratsko stranko vnaša nov politični element – socialdemokratsko ideologijo, prilagojeno brazilskim razmeram. Delavska stranka Luisa Inácio da Silve – Luleja, imenovana »nezaželeni otrok politike odpiranja«, je kot avtentična delavska partija socialistične usmerjenosti na volitvah upravičila svoj obstoj. Stranka zvezne poslanke Ivete Vargas – PTB, ki je po mnenju mnogih opazovalcev najbližja sedanji vladi, je zasedla 13 mest v domu poslancev, s čimer si je pridobila pomembno vlogo »jezička na tehtnici« oziroma vlogo, podobno številnim zahodnoevropskim liberalnim strankam.

Brizolova vrnitev

Izvolitev Leonela Brizole za guvernerja države Rio de Janeiro je presenetila javnost in vznemirila vojaške kroge Brazilije. Brizola je pomembna osebnost novejšje brazilske politične zgodovine. Kot guverner države Rio Grande do Sul se je 1961 odločno uprl vojaškim krogom, ki so želeli preprečiti Jãoja Goularta pri prevzemu predsednikovanja po odstopu Jânia Quadrosa. Brizolova grožnja, da bo sprožil državljansko vojno, če ne bodo spoštovali ustave, je vojsko prisilila h kritičnemu umiku. Brizola je bil kot guverner nemalokrat odločnejši od predsednika Goularta, kot npr. leta 1961, ko je v državi Rio Grande do Sul nacionaliziral izpostavo multinacionalke ITT. Njegova takratna politična aktivnost je imela značilnosti populistične tradicije Vargasa, vendar se je vsebinsko razlikovala. Revolucionarna in protiimperialistična Brizolova stališča so usodno vplivala na tedanjo inteligenco in študente. Z odločnostjo in karizmo si je pridobil naklonjenost delavskega razreda, ki je bil razočaran zaradi Goulartove omahljivosti in Prestesovega¹⁰ zagovarjanja narodne fronte. Mnogi opazovalci političnih dogodkov iz šestdesetih let trdijo, da je vojska prej izvedla udar 1964 zato, da bi zaustavila Brizolo, kot pa

¹⁰ Luis Carlos Prestes – zgodovinska in legendarna osebnost Brazilije, brazilskega komunističnega gibanja in partije – PCB.

Goulartove napredne reforme. Po udaru sta tako Brizola kot Goulart pobegnili v Urugvaj; nato je Brizola živel v ZDA in Evropi. V 15 letih političnega izgnanstva je marljivo krepil svoje vezi s severnoameriško Demokrasko stranko, Socialistično internacionalo in socialdemokratskimi strankami Portugalske, ZR Nemčije, Italije in Švedske.

Politična pomilostitev l. 1979 mu je omogočila vrnitev v Brazilijo, kjer je v pičlih treh letih organiziral Demokrasko delavsko stranko, s katero je požel zmago na novembrskih volitvah 1982. Vlada in njena stranka sta ga na vse načine poskušali poraziti, vendar jima to ni uspelo. Brizolo podpira Socialistična internacionala, kar bo kot guverner tudi potreboval v vsakodnevem soočanju z zvezno vlado, kjer ima več nasprotnikov kot prijateljev. Njegova zmaga ni samo uspeh brazilskih socialistov, temveč tudi uspeh Socialistične internacionale, ki je na ta način uresničila še en pomemben prodor na latinskoameriška tla.

Delavska stranka

Delavska stranka (PT) je najmlajša brazilska politična stranka in edina organizirana »iz baze navzgor«. Novembra 1982 ni dosegla pomembnejših volilnih rezultatov, ampak zgolj potrdila svojo vitalnost in možnost, da se v prihodnosti razvije v resnično politično silo Braziliije. Delavska stranka se je razvila iz sindikalnega gibanja delavskega razreda industrijsko najrazvitejše države Sao Paulo. Vodja sindikata kovinarjev Luís Inácio da Silva-Lula je bil l. 1980 izvoljen za njenega predsednika. V dveh letih je Delavski stranki uspelo organizirati svoje članstvo v 22 od 23 brazilskih zveznih držav, in to kljub prizadevanjem vlade in desničarskih organizacij, da bi zajezile njeno organizacijsko razraščanje.

Mladostna neizkušnost in konkurenca drugih strank sta omejili uspeh PT na volitvah. Poglavitni razlog za skromne volilne rezultate je v tem, da je zatajilo zaveznitvo med naprednimi brazilskimi duhovniki in PT. Brazilska duhovščina je (v luči zgodovinske opredelitve latinskoameriške Cerkve za siromašne v Medellinu in Puebli) danes najmočnejši moralno-politični kritik vojaškega režima. Velik del napredne duhovščine je v predvolilni kampanji propagiral cilje in program Delavske stranke, vendar je v odločilnih dneh kampanje odtegnil svojo podporo delavskim kandidatom. Vzroki za zatajitev so v neenotnosti brazilske duhovščine (v njenih vrstah lahko razberemo vsaj tri struje: konservativno, umirjeno in liberalno), dalje, vlada je s sodnimi procesi proti duhovnikom in na druge, nezakonske načine, zajezila njihovo politično angažiranost, sam Vatikan pa je brazilsko cerkev večkrat opozarjal, naj se vzdrži politizacije.

V sedanjem političnem trenutku bi po mnenju mnogih opazovalcev, Lulejevi Delavski stranki najbolj koristilo, če bi stopila v zvezo z Brizolovo PDT. Namreč, PDT ima manj radikalen, socialdemokratski program, ki je politični kulturi poprečnega Brazilca nedvomno bližji kot program Delavske stranke. Na drugi strani PT računa z delavskimi množicami, v

katere PDT le s težavo prodira. Spoj prednosti obeh partij v eno, ki bi se imenovala socialistična stranka, bi lahko odprl proces, podoben vzponu stranke Felipeja Gonzalesa v Španiji.

Levica in ekstremna levica

Brazilska levica (Brazilska komunistična stranka – PCB in Komunistična partija Brazilije – PC do B) in ekstremno leve organizacije (kot, npr., Revolucionarno gibanje 8. oktober – MR-8 in Gibanje za emancipacijo proletariata – MEP) so z zakonom prepovedane. S politiko odpiranja njihovo delovanje postaja pollegalno; svobodno se sestajajo, tiskajo in prodajajo svoje časnike in knjige. Na volitvah 15. novembra so te partije sodelovale posredno v opozicijskih strankah PMDB, PDT in PT. Njihova pomoč tem strankam je bila skromna zaradi objektivnega razloga, da levica in ekstremna levica nevzdržno zgubljata vpliv in akcijski prostor v brazilski družbi. Vojska in njen represivni aparat sta po letu 1964 razbila brazilsko levico v številne majhne organizacije, ki so večidel prešle v gverilo. V obdobju 1969–71 so bile v spopadih z vojsko in policijo skorajda zatrte. Z demokratizacijo političnega sistema ostanki teh organizacij ponovno oživljajo. Izdesetkane, preplašene in ideološko neoriginalne se ne morejo prilagoditi spremenjenim družbenim razmeram. Tipičen primer je Brazilska komunistična stranka (PCB), ki je že vrsto let v krizi zaradi notranjega ideološkega obračunavanja. Danes je PCB le blede senca svoje moči in ugleda po 2. svetovni vojni. Veliki možje brazilskega komunističnega gibanja (Prestes, pisec Jorge Amado, slikar Portinari, arhitekt Oscar Niemeyer in drugi) so ostareli, umrli ali pa zapustili gibanje, novo vodstvo pa organizacije ni sposobno aktivirati. Ostaja prazen ideološki in družbeni prostor, v katerega vse bolj prodirata Brizolova socialdemokratska in Lulejeva delavska stranka.

Namesto sklepa

Volitve, gledane v kontekstu politike odpiranja, niso samo zmaga naprednih brazilskih sil, ampak tudi zmaga predsednika Figueireda in napredne struje v vojski, ki je na ta način dokazala svojo pripravljenost nadaljevati proces demokratizacije. Volitve so odprle vrata brazilskemu socializmu bodisi Brizolove ali Lulejeve inačice. Po novembrskih volitvah se Brazilija nahaja v svojevrstnem paradoksu; na številnih javnih funkcijah so sedaj odkriti nasprotniki režima, zaradi katerih je vojska l. 1964 izvedla državni udar. Takšno stanje vznemirja konservativne kroge brazilске vojske, ki so nemudoma reagirali – 13. decembra 1982 je milica zaprla 91 komunistov v Sao Paulu, ki so se baje sestali na VII. kongresu PCB. Čeprav so komunisti izpuščeni, opozorilo levici in opoziciji ostaja: četudi je vlada izgu lila na volitvah v desetih državah, je vojska bila in ostaja na oblasti, in to tudi v državah opozicijskih guvernerjev.

PRIMOŽ JUŽNIČ

Slovensko-avstrijsko sociološko posvetovanje

V Ljubljani je potekalo 19. in 20. januarja 1983 zanimivo posvetovanje, na katerem so se zbrali sociologi »z obeh strani Karavank« (kot se je slikovito izrazil eden od udeležencev). Posvetovanje je potekalo v takšni obliki že drugič – lani je bilo v Celovcu.

Posvetovanje – razgovor je del medsebojnega sodelovanja med celovško in ljubljansko univerzo. Potekalo je v organizaciji Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo in Inštituta za sociologijo.

Središčna tema je bila planiranje kadrov. Slovenski sociologi so pripravili izčrpno gradivo, ki seveda ni bilo le informativne narave (v smislu predstavitve sedanjih raziskovalnih prizadevanj na tem področju), temveč je, sodeč po razpravi, ki se je po prezentacijah razvila, tudi širše predstavilo raziskovalne in teoretične dosežke ter njihovo izmenjavo. Tema posvetovanja je zajemala probleme, ki niso aktualni le za sociološko raziskovanje in prakso naše družbe, temveč tudi za družbo, v kateri delujejo avstrijski sociologi.

Zaradi pripravljenosti in delovne organizacije posvetovanje ni bilo niti malo normativno, formalno. Pokazalo je, da je sodelovanje med univerzama zaželeno ne samo iz »načelnih« razlogov, temveč da je lahko tudi plodno in spodbudno. Pokazalo je tudi, da lahko sodelujejo ne samo stroke, kot sta zgodovina in jezikoslovje, ki že tradicionalno vzpostavljajo določene vezi, temveč tudi sociologija, in sicer kljub svojim drugačnim metodološkim izhodiščem in prijemom.

Na žalost je bil čas za diskusijo prekratko odmerjen. Preveč je bilo uvodnih referatov (nekateri med njimi so bili tudi predolgi in predstavljeni premalo dinamično in spodbudno), ki so bistveno skrajšali čas, namenjen diskusiji. Tako nekatere teme, ki so pri udeležencih izzvala očiten interes (npr., odnos med trgom in planiranjem, še posebej vprašanje trga delovne sile ter temeljno vprašanje – odnos med sociologijo kot znanostjo in njeno uporabo v praksi glede na znanstvene, praktične in ideološke razsežnosti obravnavane teme) v razpravi niso mogle dobiti več prostora.

Namen posvetovanja (naslednje bo ponovno v Celovcu) je seveda razširiti sodelovanje. Posvetovanje naj bi utrdilo pot za še tesnejše sodelovanje med sociologi avstrijske Koroške in SR Slovenije – sodelovanje, ki naj bi se razvilo tudi v izmenjavo visokošolskih učiteljev in študentov, skupne raziskovalne projekte... Podpora prizadevanjem za krepitev mednarodnega sodelovanja in odprte meje, ki jih predstavlja takšno posvetovanje, bi bila še posebej v današnjem trenutku, posebno koristna.

MILOVAN MITROVIĆ

Jugoslovenska predratna sociologija

Izdal Istraživačko-izdavački centar SSO
Srbije, Beograd 1982, 275 str.

Ena od sestavin sociološke kritične samozavedosti je tudi poznavanje dediščine, tako tiste, ki je nastajala kot konstitutivno jedro discipline sploh, kot tiste, ki je nastajala v konkretnih zgodovinskih in kulturnih razmerah v vsaki posamični družbi. O razvoju sociologije v Jugoslaviji, o kompleksnih okoliščinah njenega oblikovanja, njeni idejnoteoretični različnosti in njenih praktičnih funkcijah doslej nismo dovolj vedeli, oziroma smo imeli nepopolne in delne predstave. Torej nam je manjkala pomembna oporna točka, ob kateri bi lahko izoblikovali podlago za ustvarjalno kritično ovrednotenje sociološke tradicije, za njeno selektivno presejanje in za lažje izbiranje med mnogimi tujimi vplivi, ki so zlasti agresivno vstopali v naš prostor ob institucionalnih začetkih sociologije v povojnem obdobju konec petdesetih let in v začetku šestdesetih let.

»Čepav ni posebno bogata, tradicija naše sociologije ni toliko pomembna, kot je nepoznana, celo v krogu ljudi, ki pripadajo ožji stroki,« ugotavlja avtor dela Jugoslovenska predratna sociologija M. Mitrović, ki je 1979 doktoriral s to temo na beograjski pravni fakulteti. Izid tega pionirskega dela, ploda dolgotrajne in temeljite znanstveno-raziskovalne dejavnosti avtorja, pomeni začetek možnosti spoznavanja lastne sociološke dediščine kot celovitega zgodovinskega produkta in hkrati izziv za vrednotenje razvojnih okoliščin in usmeritev naše sodobne sociologije. To vlogo omogoča delu njegova kritičnost, ki temelji na konkretnozgodovinski analizi in tako presega različne enostranske razlage.

Celotno delo je avtor razdelil v štiri velika

poglavja, v katerih nas od refleksije o globalnih družbenih razmerah, ideoloških tokovih in družbenih gibanjih kot širših določilnicah razvoja sociologije, popelje prek poglobitvenih tokov sociologije na akademskih ustanovah do sociološke refleksije o temeljnih problemih meščanske družbe.

V prvem poglavju (Meščanska družba in sociologija od 4. do 32. str.) najprej na kratko oriše nekatere pomembne ekonomske, kulturne, politične in pravne značilnosti protislovne kapitalistične družbe v Jugoslaviji med vojnama; po pregledu razvoja univerz se ustavi pri predhodnikih, ki so s preučevanjem ljudskega družbenega življenja utirali pota kasnejši sociologiji. V tem okviru obravnava Vuka Karadžića, proučevanje pravnih običajev V. Bogišića in Jovana Cvijića, »geografa, ki je zaslužen tudi za sociologijo«.

V obsežnem drugem poglavju (Ideologije družbenopolitičnih gibanj in sociologija, od 33. do 112. str.) najprej obdelava socialistične ideje, zlasti ideje S. Markovića, D. Tucovića, D. Lapčevića in pa prve poskuse razvijanja sociologije v duhu zgodovinskega materializma: V tem okviru se zaustavi zlasti pri F. Filipoviću (Razvoj družbe v ogledalu zgodovinskega materializma, 1924) in Ž. Cvetkoviću (prevajalcu in popularizatorju marksistične literature). Pri poglobljeni obravnavi klerikalizma in katoliške sociologije največ pozornosti namenja A. Ušeničniku in A. Gosarju, ki sta po avtorjevi oceni dosegla višji nivo kot pa hrvaški klerofašistični teoretik J. Ščetinec. V nadaljevanju prikazuje sociologijo in ideologijo kmečkega gibanja, zlasti sociološko zamisel in raziskovalno dejavnost A. Radića, »sociologijo zadrugištva« M. Avramovića in »kmečki socializem« D. Jovanovića. Zelo zanimivo je obdelana tema fašizma in jugoslovenska sociologija, v kateri nas seznani z najambicioznejšim poskusom teoretične zasnovne fašistične sociologije z delom M. Vasiljevića, nato pa s sprejemanjem oziroma vrednotenjem fašizma v predvojni sociologiji, ki je potekalo na kontinuumu od (redke) pozitivne reakcije na

desnoklerikalni strani (J. Ščetinec), prek usmerjenih do ostrih in doslednih kritik v krogu marksistično usmerjenih mislecev (D. Nedeljković, B. Adžija, E. Kardelj, V. Masleša); kot poudarja avtor, je v sociologiji prevladovalo kritično stališče do fašizma, podobno kot pri drugih intelektualcih.

V tretjem poglavju (Pojav in razvoj sociologije na jugoslovanskih univerzah, str. 113 do 183) oriše institucionalne okvire akademske sociologije, ki se je prvič pojavila kot predmet na univerzi 1906. leta in sicer na Pravni fakulteti v Zagrebu. Jedra akademske sociologije med vojnama so bile zlasti tri univerze (Zagreb, Beograd, Ljubljana), predvsem pravne fakultete, na katerih so sicer gojili razmeroma liberalno usmerjeno sociologijo, vendar pa je morala biti bolj ali manj antimarksistična, kot ugotavlja avtor. Avtor posebej temeljiteje obdelja sociološke koncepcije (politično in pravno področje) skupine, ki je delovala na (ob) Pravni fakulteti v Beogradu, v kateri je bila najvplivnejša osebnost formalistično usmerjeni Slobodan V. Jovanović, pomembni pa so bili še Đ. Tasić, J. Djordjević, D. Todorović, ki so se ukvarjali predvsem s teoretično sociologijo. Po prikazu zgodovinskosocioloških raziskovanj Dušana J. Popovića, ki je delal na Filozofski fakulteti v Beogradu, avtor obravnava prve poskuse sistematičnih razlag sociologije kot znanosti, do katerih je prišlo v tistih okoljih, kjer je bila sociologija najrazvitejša; v teh prizadevanjih sta prišla najdalj M. Kosić in D. Tomašić. Avtor podrobno obdelja Kosićev poskus formalistične sistematizacije v teoretični sociologiji, ki je oprt na Webrova in Durkheimova spoznavna in teoretična stališča ter na etnosociologijo D. Tomašića.

V zadnjem poglavju (Predvojna sociologija in osnovna vprašanja meščanske družbe, od 184. str. do 243) nas avtor seznani s sociološkimi odgovori na temeljna vprašanja medvojne družbene resničnosti; ti odgovori so se precej razlikovali glede na praktična in teoretična izhodišča posameznih sociologov. Vprašanja o naciji in državi so vodila k odgovorom v procesu od jugoslovanstva in ekskluzivnega nacionalizma do kritičnih marksističnih analiz, od fašističnih pojmovanj države do kritik buržoazne države. Avtor obravnava najprej, kakšen je bil odnos sociologije do delavskega vprašanja in razkriva podobno usmerjenost meščanske so-

ciologije, kot je prevladovala takrat tudi v drugih sociologijah, namreč protimarksistično in v obstoječi red apologetsko integrirano ter skrajno redukcioniistično; to prikazuje na primeru S. Jovanovića in M. Ivšića. Poglavja sklepa z obravnavo socioloških proučevanj problemov vasi (zlasti S. Vukosavljevića) in spreminjanja patriarhalne družine (V. Ehrlih).

Na podlagi poglobljenih analiz različnih smeri in ravni sociološkega proučevanja med vojnama je avtor prišel do prepričljive ugotovitve, ki jo je zapisal v sklepu: »Namesto da bi bila sredstvo racionalnejše družbeno-zgodovinske prakse, je bila sociologija med obema vojnama veliko bolj sredstvo racionalizacije obstoječih družbenih odnosov. Tako je ideološka funkcija sociologije izpodrinila ne le njeno praktično-tehnično, temveč tudi teoretično-spoznavno funkcijo.« (str. 245). Kakor je vrsta teoretičnih razlag medvojne sociologije nesprejemljivih, ker so grobo redukcioniistične, tako so po drugi strani poglobljene in utemeljene teoretične marksistične kritike reakcionarnih ideologij (rasizma, agresivnega nacionalizma in fašizma) trajne zgodovinske vrednosti; ta dediščina, kot poudarja avtor, postane aktualna vedno, kadar prihaja do ponovnega oživljanja teh ideologij v starih ali novih pojavnih oblikah.

Delu je dodan bibliografski pregled najvažnejših del, ki jih je avtor uporabljal, in kratek povzetek v angleščini.

Pred nami je monografija, v kateri je avtor prvič v razvoju jugoslovanske sociologije poskusil celovito zajeti najpomembnejša dogajanja in pglavitne značilnosti jugoslovanske medvojne sociološke dediščine. Gotovo je, da niso vsi vidiki enako popolno obdelani, in da bo v prihodnje treba ta mozaik še dopolnjevati, vendar je s to monografijo postavljen čvrst temelj za nadaljnje proučevanje in dograjevanje.

Knjiga M. Mitrovića je z bogastvom informacij, spoznanj in ocen nepogrešljiv pripomoček pri oblikovanju kritične sociološke samozvesti, hkrati pa vir spodbud za nadaljnje znanstvenoraziskovalno delo na področju razvoja sociologije v Jugoslaviji. Po njej verjetno ne bodo posegli le sociologi, temveč tudi drugače usmerjeni družboslovci in sploh vsi, ki se zanimajo za aktualna družbena vprašanja in iščejo korenine različnih sodobnih pojavov.

Maca Jogan

Libanonska razpotja nekoč in danes

(dr. Branislav Sinadinovski, *Libanskite krstopati nekogaš i denes, Skopje, Studentski zbor, 1982, 206 str.*)

Zanimiva in znanstveno fundirana monografska študija dr. Branislava Sinadinoskega »Libanonska razpotja некоč in danes«, ki je bila nedavno predstavljena naši javnosti v izdanju NIO »Studentski zbor« iz Skopja, se prišteva med redke znanstvene prispevke pri nas, ki se ukvarjajo z bližnjevzhodno krizo nasploh in z razsvetljevanjem korenov in vzrokov večstoletne in sedanje, najnovejše tragedije libanonskega ljudstva posebej.

Zahvaljujoč svojemu štiriletnemu službovanju v Beirutu v letih 1977–1981 na mestu sekretarja ambasade SFRJ v Libanonu in preučevanju nenavadno bogate znanstvene literature na področju zgodovine, mednarodnega prava, mednarodnih odnosov, politologije, ekonomije, demografije in nekaterih drugih mejnih disciplin, ki je bila o tej in o drugih bližnjevzhodnih deželah objavljena v zadnjih desetletjih, je avtor uspel preučiti bližnjevzhodno področje in to malo deželo iz več vidikov. »Zaradi tega« – poudarja dr. B. Sinadinovski – »pomenijo predstavljene vsebine te študije le skromen poskus, da se na dokaj strnjen in sintetični način prikažejo libanonska razpotja некоč in danes.«

V kompozicijskem smislu obsega študija 203 strani, ki so sistematsko obdelane v šestih delih. V prvem od njih se obdeluje področje Libanona v najstarejših časih, drugi je posvečen Libanonu med dvema svetovnima vojnama, tretji obravnava razvoj Libanona po drugi svetovni vojni, medtem ko četrti obdeluje nekatere družbenopolitične in ekonomske značilnosti libanonske republike, peti in šesti del pa sta posvečena južnemu področju Libanona kot najbolj občutljivi točki bližnjevzhodne krize in odnosom Libanona z drugimi deželami in njegovi mednarodni politiki.

Izhajajoč povsem logično iz naravno-geografskih in demografskih značilnosti libanonskega področja, avtor poudarja, da Libanon – navzlic temu, da je zelo majhna

dežela na Srednjem Vzhodu – »s svojim pomembnim geopolitičnim in transpozicijskim položajem med Bližnjim Vzhodom in Mediteranom več stoletij opravlja veliko trgovsko in ekonomsko vlogo v tem delu sveta«. Zaradi tega je stoletja privlačeval pozornost tako svojih sosednih dežel kot tudi velikih imperialističnih sil »in pri tem doživljal burne dogodke ter beležil pogoste veličastne domete in stagnacije skoraj na vseh področjih človekove dejavnosti«.

Ko jih avtor prikazuje v najkrajših črtah, se ne naključno zadržuje na najstarejših časih, od katerih datirajo in trajajo vse do danes nekateri kontrasti in nasprotja, ki so to deželo nekajkrat pripeljali na rob propada in bratskega prelivanja krvi zaradi večstoletne tradicionalne politične in verske razdeljenosti libanonskega ljudstva na več etničnih, verskih in političnih skupnosti in sekt. Nasprotni interesi in spopadi so se tukaj nadaljevali tudi po drugi svetovni vojni, katere konec je označil spremembo dotedajnih družbenozgodovinskih in političnih okoliščin na Srednjem Vzhodu, vendar pa s tem ni bila spremenjena tudi vloga Libanona kot križišča stoletnih strateških in trgovskih kopnih in vodnih poti med Evropo, Bližnjim in Srednjim Vzhodom, Azijo in Afriko. Tako je Libanon – ne po svoji volji – tudi po izbruhu bližnjevzhodne krize leta 1948 prerastel v poligon za križanje interesov arabskih dežel in blokovskih sil na Srednjem Vzhodu.

Zaradi takega njegovega pomena v okvirih nekdane in sedanje konstelacije ekonomskopolitičnih odnosov na Bližnjem Vzhodu po eni strani in odnosov med dvema velikima supersilama in njunih pretenzij v tem delu sveta po drugi strani, je bil dr. Sinadinovski pri temeljni obdelavi aktualnih družbenopolitičnih in mednarodnih problemov libanonske republike prisiljen širše preučiti tudi nekatere probleme celotnega Srednjega Vzhoda in odnose med večjimi deželami tega področja.

S tega stališča sta posebno pomembna četrti in peti del študije, kjer se avtor – na temelju predhodnega uspešnega strnjene prikaza zgodovinskega razvoja Libanona do konca druge svetovne vojne – zadržuje na pridobitvi neodvisnosti in povojnem razvoju Libanona v letih 1946–1975, da bi potem svojo osrednjo pozornost posvetil vzrokom državljanske vojne in osnovnim značilno-

stim sedanje aktualne politične situacije v tej bližnjevzhodni deželi, obremenjeni z zaostrenimi notranjimi političnimi, socialnimi in etničnimi nasprotji. V tem kontekstu B. Sinadinovski sistematsko obravnava številne levičarske in desničarske politične stranke in organizacije, potem mesto in vlogo libanonske regularne vojske in arabskih sil zavračanja, navzočnost palestinskih oboroženih sil in njihov vpliv v konstelaciji obstoječih političnih odnosov, kot tudi najpomembnejša obeležja in probleme notranje ekonomske situacije v Libanonu.

V tem tako koncipiranem delu avtor v uspehi organski celoti navezuje peti del študije o južnem področju Libanona kot najbolj občutljivi točki bližnjevzhodne krize, kjer so temeljno obdelani cionistični cilji in pretenzije na libanonsko ozemlje; izraelske agresije, njihove posledice in plani o obnovi in razvoju juga Libanona; arabske in druge dežele in problem juga Libanona in Organizacija združenih narodov in problem juga Libanona.

Poudarjajoč, da »zunanja politika Libanona in njegovi odnosi z drugimi deželami v glavnem temeljijo na geopolitičnem položaju dežele, na njeni fizični, kulturni in ekonomski povezanosti z arabskim svetom in na tradicionalnih zvezah z evropskimi, v zadnjem času pa tudi z deželami ameriškega

kontinenta«, dr. Sinadinovski v šestem, zadnjem delu študije, obdeluje po eni strani odnose Libanona z arabskimi deželami, po drugi strani z zahodnimi in vzhodnoevropskimi deželami, po tretji strani z neuvrščenimi deželami, in po četrti strani z Jugoslavijo.

Ko se avtor zadržuje posebno na vseh teh momentih kot tudi na nekaterih drugih značilnih in specifičnih notranjih in zunanjih obeležjih Libanona, kot da napoveduje nedavne najnovejše tragične dogodke, ki jih je izzvala brutalna agresija izraelskih inkvizitorjev nad nedolžnim libanonskim in palestinskim ljudstvom, ko sta oba naroda spet ostala prepuščena samemu sebi, zaman pričakujoč kakršnokoli pomoč in podporo s strani arabskih dežel in celotne svetovne mednarodne skupnosti.

Na koncu lahko s polno odgovornostjo trdimo, da ta študija predstavlja pomemben prispevek k preučevanju resničnih vzrokov in smeri razvoja bližnjevzhodne krize in libanonske krize posebej. Zato je z njeno objavo izpolnjena pomembna praznina v naši sodobni znanstveni dejavnosti na področju mednarodnih odnosov in politike, širši javnosti pa je dana možnost, da se iz kvalificiranega izvora detajlneje seznani s to majhno in našim narodom in narodnostim tako bližnjo bližnjevzhodno deželo.

Jordan Jovanovski

Zdravko Tomac: Socialističko samoupravljanje, izdala Pravna fakulteta v Zagrebu, Zagreb 1982, recenzent D. Bilandžić in S. Sokol, strani 208.

Avtor knjige je profesor zagrebške fakultete za politične vede in pisec številnih razprav s področja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, zlasti še o problematiki naše komune. V obravnavani knjigi pa se loteva odprtih teoretičnih in praktičnih vprašanj samoupravnega socializma. Ne išče idealnih načel, ki bi ustrezala, kot pravi avtor, za vse čase in prostore, temveč ga zanima, kako se samoupravljanje uresničuje v konkretni družbi. Dokazuje, da je socialistično samoupravljanje oblika konkretizacije marksističnega pogleda na svet.

Svojo knjigo je Tomac razdelil na tri dele. V prvem ga zanima socialistično samoupravljanje kot zgodovinska nujnost. Tu posega v teorijo socialističnega samoupravljanja. V drugem delu ga privlači socialistično samoupravljanje in krajevna samouprava ter v zvezi s tem problemi naše krajevnne skupnosti in komune. V tretjem delu knjige pa avtor razmišlja o socialističnem samoupravljanju in delegatskem sistemu.

Avtor sodi, da ima samoupravljanje svoje izvore in korene v marksistični znanosti, pa tudi v teorijah o razredih in razrednih bojih, v praktičnih izkušnjah boja delavskega razreda v svetu in tudi v dosežkih kulturne in intelektualne revolucije v sodobnem svetu. Našo, jugoslovansko zamisel samoupravljanja Tomac opredeljuje kot ustvarjalno aplikacijo marksistične znanosti in boja delavskega razreda v naših specifičnih pogojih. Zavzema se za to, da bi samoupravljanje opredeljevali kot nujnost, a ne le kot eno izmed možnosti v socializmu; pribije pa, da se ta nujnost uresničuje na različne načine. V tem prvem, lahko bi rekli izraziteje teoretičnem delu, se avtor pomudi še pri marksistični teoriji lastnine, odmiranju države, re-

volucionarni partiji proletariata, družbeni delitvi dela ter pri pojmu samoupravljanje in svoboda.

V drugem delu knjige pisec ugotavlja, da je razvoj lokalne samouprave bistvenega pomena za socialistično družbo, če hočemo doseči, da bodo občani kar najbolj neposredno odločali o eksistenčnih družbenih vprašanjih. Tomac daje tudi krajši komparativni pregled lokalne samouprave v svetu. Temeljna misel tega dela knjige pa je usmerjena v razčlenjevanje razvoja in sedanjih problemov naše krajevnne skupnosti in komune. Jugoslovanska komuna ni seštevek delovnih ljudi in občanov kot posameznikov, temveč oblika samoupravne in politične integracije, oblika skupnosti samoupravno združenih občanov in delovnih ljudi v samoupravnih organizacijah in skupnostih.

V tretjem delu Tomčeve knjige je izhodišče razpravljanje o različnih sistemih organizacije oblasti in ideji delegatstva. To daje avtorju temelj za razčlenjevanje teorije in prakse našega delegatskega sistema, pri čemer posebej poudarja predpostavke, ki morajo biti izpolnjene, da bi se delegatski sistem uveljavil. Posega tudi v problematiko interesov ter v odnos med spontanostjo in organiziranostjo. Vrednost dela Tomčeve knjige povečuje tudi analiza empiričnih raziskovalnih podatkov v okviru raziskovalnega projekta Delovanje in uresničevanje delegatskega sistema v SR Hrvatski. Z vidika sedanjega razvoja, pa tudi zlasti z zornega kota perspektive delegatskega sistema, so pomembne piščeve opozorilne ugotovitve o naraščajoči politični moči izvršnih teles v delegatskem sistemu.

Tomčev pravno-politološki triptih: socialistično samoupravljanje kot zgodovinska nujnost, socialistično samoupravljanje in lokalna samouprava, socialistično samoupravljanje in delegatski sistem predstavlja celovito družboslovno študijo, ki opozarja tako na izvore našega političnega sistema kot tudi na praktične dileme njegove realizacije.

Socijalizam (Beograd)
št. 12/1982

Študije in članki: ALEKSANDAR FI-
RA: Socialistično samoupravljanje in insti-
tucionalizacija; BOGOMIR KOVAČ: Mar-
xov »Kapital« in sodobna zgodovina kapita-
la; MIOMIR JAKŠIĆ: Kritika teorije
»odvisnosti« in »svetovnega kapitalističnega
sistema«; IVAN VUJACIĆ: Teorija etap-
rasti: paradigma ali tautologija?; DUŠAN
DINKIĆ: Strategija izvoza v funkciji razvo-
ja; *Prispevki:* DUŠAN NIKOLIŠ: Politika
ZDA do neuvrščenih držav konec sedemde-
setih let; MARKO ATLAGIĆ – DAMIR
ŠARGAČ: Funkcioniranje delegatskega si-
stema v razvoju socialističnega samouprav-
ljanja; HAZER SUSURI: Problem nezapo-
slenosti v SAP Kosovo; *Prikazi.*

Argumenti (Rijeka)
št. 1/1982

Sovjetska zveza včeraj in danes: Uvodni
zapis redakcije; BRANKO STOŠIĆ: ZSSR
– prvi korak v osemdeseta leta; PUTNIK
DAJIĆ: Sodelovanje delavcev pri upravlja-
nju s proizvodnjo v ZSSR; SLOBODAN
JAKŠIĆ: Temeljne vsebine socialne politike
v ZSSR; SAVA ŽIVANOV: Mednarodna
strategija Sovjetske zveze; RADOVAN
VUKADINOVIĆ: Sovjetska politika v
Srednji Ameriki in na Karibih; ALEC NO-
VE: Sovjetsko gospodarstvo – problemi in
perspektive; GEORGE F. KENNAN:
Skromni predlog; S. BIALER: Sovjetska
stabilnost in nacionalno vprašanje; BORIS
PONOMARJOV: O madnarodnem pome-
nu 26. kongresa KP SZ; FJODOR
M. BURLACKI: Politični sistem razvitega
socializma; G. A. ARBATOV: O temi:
ideologija, človekove pravice in disidenti;
D. K. TRIFUNOV: Šestdesetletna politična
ekonomija socializma; ROJ MEDVEDEV:
Sovjetska zveza v šestdesetih letih; *Študije
in članki:* RANKO PETKOVIĆ: Jugoslavi-
ja in Albanija 1945–1982; DRAGOMIR
BABIĆ: Anatolij Lunačarski o umetnosti v
socializmu; NICOLA BADALONI: O pro-
tislovjih; PREDRAG ŠIPKA: Delovni čas –
prosti čas; ANDELKO MILARDOVIĆ: O
politologiji; *Kritična kartoteka.*

Kulturni radnik (Zagreb)
št. 1/1983

Aktualnost Marxove misli: DRAGIŠA
DUKIĆ: Rokopis (»neobjavljenega«) še-
stega poglavja prve knjige Kapitala in Mar-
xov Kapital; HENRI LEFEBVRE, VJE-
KOSLAV MIKECIN, RADE KALANJ:
Zastoj ali napredovanje marksizma (pogo-
vor); *Pogledi:* ĐURO MEDIĆ: Posebnosti
Kardeljeve politekonomske misli; *Razpra-
ve:* Vrhunska kultura in kultura vsakdanje-
ga življenja; MILIVOJ SOLAR: Za kritično
pojmovanje kulture; NADEŽDA ČAČI-
NOVIĆ-PUHOVSKI: O kulturnih potre-
bah ali o kulturi, ki nam je potrebna; BI-
SERKA SVJETIČANIN: Vrhunska kultura
in kultura vsakdanjega življenja: razvojna
perspektiva; *Umetnost in družbi:* MARIJAN
UZELAC: Arhitektura, družbeni investitor
in oblikovalci prostora; VIŠNJA ŠPILJAK:
Družbeni kontekst v romaneskni strukturi;
Ideje, pogledi, mnenja, informacije.

Naše teme (Zagreb)
št. 1–2/1983

Pogledi: FILIP SVETIĆ: Latinsko-ame-
riška dimenzija neuvrščenosti; MLADEN
STANIČIĆ: Nevarnosti cenene nafte;
BRANIMIR LOKIN: Skice za študijo trži-
šča; *Aktualni problemi samoupravljanja:*
RADIŠA JOVANOVIĆ: Politična moč in
družbena delitev; FIKRETA BAHTIJA-
REVIĆ-ŠIBER: Delitev po delu; *Ekonom-
ska kriza in tuji delavci:* CARL-ULRIK
SCHIUERP: Imigranti in kriza; ZORAN
PETROVIĆ: Imigranti, recesija in naciona-
lizem; *Mednarodna tribuna:* LJUBOMIR
PALIGORIĆ: Revolucije v Srednji Ameri-
ki; MILO PETROVIĆ: Nikaragva – dolga
pot revolucije; TONE HOČEVAR: Salva-
dor – razredni boj se nadaljuje; ZVONKO
TOMIĆ: Honduras – žandar ali žrtev? GA-
BRIEL AGUILERA: Razvoj kapitalizma v
Gvatemali; SAŠA IVANČEVIĆ: Panama –
reformizem in nacionalizem; *Marx in mark-
sizam:* KARL MARX: O delitvi dela;
KARL MARX: O zemljiški renti; *Esej:* MI-
LIVOJ SOLAR: Paradigma zgodovine knji-
ževnosti; *Razstava knjig; Iz domačih in tujih
revij; Nove knjige.*

Dr. Vladimir Bakarić 1912–1983 – sporočilo CK ZKJ in Predsedstva SFRJ; BRANKO MAMULA: Ustvarjalnost dr. Vladimirja Bakarića je vtkana v vse tokove naše revolucije; VLADIMIR BAKARIĆ: Razredna in nacionalna vprašanja v stari Jugoslaviji in aktivnost Komunistične partije; *Okrogla miza*: »Specialna vojna kot substitucija oborožene agresije«; PETAR GRACANIN: Specialna vojna – sredstvo politike sile; RADE SUŠA: Teoretsko-metodološki pristop k proučevanju fenomena specialne vojne; MILOŠ MINIĆ: Specialna vojna postaja vse izrazitejša oblika uporabe sile v sodobnih mednarodnih odnosih; DANE PETKOVSKI: Specialna vojna – nekateri elementi njenega psihološko-propagandnega vidika; STIPE SUVAR: O ideološki penetraciji kot obliki specialne vojne; VOJIN DIMITRIJEVIĆ: »Specialna vojna« – terminologija in vsebina; BOŠKO RANITTOVIĆ: Vojaška spretnost kot področje specialne vojne; EJUB KAČUK: Politični boj z drugačnimi (nepolitičnimi) sredstvi; MUHAMED KEŠETOVIĆ: Naša povezanost, bratstvo in enotnost ter specialna vojna; LJUBIŠA ADAMOVIĆ: Teoretski pristop k ekonomskim vidikom specialne vojne; BOŠKO TODOROVIĆ: Nekateri vidiki in aktualni problemi družbene samozaščite z vidika obrambe pred specialno vojno; *Polemike*: NIKOLA PEJNOVIĆ: Pogled na članek M. Ibrahimpašića: »Vojna kot sestavni del politike«.

Savremenost (Novi Sad)
št. 1–2/1983

Razvojni problemi marksizma: GOJKO STANIĆ: Marxova in Engelsova teorija partije v času delovanja komunističnega dopisniškega komiteja; MILOJE PETROVIĆ: Heideggrovo obravnavanje Marxa; NANDOR MAJOR: Marksizem in kultura; *Pogledi in mnenja*: ŽIKA MINOVIĆ: Kardelejevo pojmovanje specifičnosti demokracije v prehodnem obdobju; ALEKSANDAR FIRA: Politično-pravni vidiki odnosa med državo in cerkvijo v SFRJ; FUAD MUHIĆ: O naravi samoupravnega prava; MARKO BOKIĆ: Relativni prispevki proizvodnih fondov, zaposlenosti in tehničnega progressa k gospodarskemu razvoju SAP Vojvodine; DRAGAN MRKŠIĆ: Pogled na vlogo mednarodnih sporazumov v našem pravnem sistemu; *Osvetlitve*: AGNES HELLER: Proti mitom tehnike (prevod); MILAN MALI: Socializem in svet; ALEKSANDAR

R. KASAŠ: Pričevanja o revolucionarnem sindikalnem boju vojvodinskega delavstva v letih pred drugo svetovno vojno; MILAN MALI: Za nadaljnjo krepitev marksistične zasnovanosti in družbene angažiranosti revije »Savremenost«; DANILO TOMIĆ – ĐURO KUKIĆ: Bibliografija o teoretsko-razvojnih vidikih kmetijstva in vasi.

Gledišta (Beograd)
št. 11–12/1981

Terorizem, militarizacija, teror: Najnovejši razvoj dogodkov; KATARINA TOMAŠEVSKI: Terorizem danes – zatiranje posledic in zanemarjanje vzrokov; GEORGE LOPEZ: Terorizem, trije različni svetovni nazori in problemi politike do terorizma; CLAIRE STERLING: Mreža terorja: Skrita vojna s pomočjo mednarodnega terorizma; ALEKSANDAR GRACJOV: Ekstremizem in terorizem v službi svetovne reakcije; JAMES BERRY MOTLEY: Mednarodni terorizem: novi način vojskovanja; PAUL WILKINSON: Ali je lahko država terorist?; STEVE WRIGHT: Nove policijske tehnologije: Raziskovanje družbenih posledic nepredvidenih učinkov najnovejšega razvoja; MICHAEL RANDLE: Militarizem in represija; CHRISTOPHER FALK: Militarizacija in pravice človeka v tretjem svetu; GILES MERIT: Svet nezaposlenih: politika in nasilje – kjer je kritična meja.

Argumenti (Rijeka)
št. 2/1982

Islam in sodobni svet: Uvodne opombe; HASAN SUŠIĆ: Arabski svet včeraj, danes, jutri; SULEJMAN GROZDANIĆ: Islam kot socialna vizija sveta; DRAGOŠ KALAJIĆ: Islamska vstaja proti modernemu svetu; DANIEL BUČAN: Izvori in temelji islamske politične teorije; LJUDEVIT PLAČKO: Islam in oblike državne oblasti; N. P. PONTEBA: Islam v svojem bistvu; D. B. MALYŠEVA: Islam (do začetka XX. stoletja); THOMAS HODGKIN: Revolucionarna tradicija v islamu; SEJJIN HUSEIN NASR: Zahodni svet in njegovi izzivi islamu; LOUIS GARDET: Obnova in sprememba mentalitete; ABDULAH LARUI: Objektivni marksizem; MUHAMED ARKUN: Kako brati koran? MARIJA VUČETIĆ: Džamahiriya – islamska pot v socializem; HARIS SILAJDŽIĆ: Sodobne libijske opredelitve in spopad z ZDA; MUHAMED HADŽIJAHIĆ: Nekateri pojavnostne oblike islamske civilizacije pri nas; ŽARKO BENKOVIĆ: Bogomilstvo in islamizacija; *Kritična kartoteka*.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije knjižnice Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani)

- A. Članki in knjige iz SFRJ
B. Članki in knjige iz tujine

I. MARKSIZEM A

- COLLETTI Lucio: Marksizam i Hegel – Beograd: Nolit, 1982. Biblioteka Sazvežda; 82.
- MAJER Boris: Stoletnica Marxove smrti. Delo, 25(1983)61, str. 7.
- MARX Karl: Historija tajne diplomacije 18. stoljeća: O azijskom porijeklu ruske despotije. Komentari B. Ra-
behla i D. B. Rjazanova – Zagreb: Globus, 1982.
Plava biblioteka, 22
- MARX Karl: O vaspitanju i obrazovanju. Beograd: Ra-
dnička štampa, 1982. Biblioteka Ideje.
- MIKECIN Vjekoslav: Marksisti i Marks. Zagreb: Globus,
1982. Biblioteka Globus.
- CASANOVA Pablo Gonzales: Prodor metafizike u evrop-
ski marksizam. Opredeljenja, 13(1982)11.
- NIKOLIĆ Miloš: Osnovni rezultati razvoja savremenog
marksizma. Marksizam u svetu 9(1982)6–7.
- ŠIK Ota: Treći put: Marksističko – lenjinistička teorija i
moderno društvo – Zagreb: Globus, 1983. Biblioteka
Novi svijet
- VRANICKI Predrag: Socijalistička alternativa. Zagreb:
Školska knjiga, 1982. Biblioteka Suвремена misao.
- HORKHEIMER Max: Kritička teorija – Zagreb: Stvar-
nost, 1982.
- JAY Martin: Dijalektička imaginacija: Povijest Frankfurt-
ske škole i Instituta za socijalno istraživanje
1923–1950. Sarajevo: Svjetlost, Zagreb: Globus,
1982. Biblioteka Etos; 2.

B

- CUNLIFFE John: Marx's Politics – The tensions in the
Communist Manifesto. Political studies 30(1982)4.
- WOLF Richard, RESNICK Steven: Classes in Marxian
Theory. Review of Radical Political Economy,
13(1982)4.
- HAUG Wolfgang Fritz: Arbeitsteilung und Ideologie. Das
Argument, 24(1982)136
- HEILBRONER Robert L.: Marxism: For and against.
New York, London: W. W. Norton & Company, cop.
1980.
- MAMUT L. S.: Social'no – filozofskie aspekti učenja K.
Marksa o gosudarstve. Voprosy filosofii (1983)2.
- ROEMER John E.: New Directions in the Marxian Theory
of Exploitation and Class. Politics and Society
11(1982)3.

II. FILOZOFIJA A

- ADORNO Theodor W.: Estetička teorija – Beograd: No-
lit, 1979. Književnost i civilizacija.
- BURGER Hotimir: O položaju filozofije u našem društvu.
Naše teme, 26(1982)12.
- BLOCH Ernst: Duh utopije – Beogradski izdavačko-gra-
fički zavod, 1982. Filozofska biblioteka.
- FEUERBACH Ludwig: Bistvo kršćanstva. Ljubljana: Slo-
venska matica, 1982. Filozofska knjižnica, 25.
- KALAN Valentin: Tukidides, logos zgodovine in razredni
boj. Ljubljana: DDU Univerzum, 1983. Analecta.
- KOSIDOWSKI Zenon: Priče evangelista. Sarajevo: Svjet-
lost, 1982. Biblioteka Raskršća.
- ROUSSEAU Jean-Jacques: Ispovijesti – Zagreb: Nakla-
dni zavod Matice hrvatske, 1982. – Knj. 2; Biblioteka
Vijenac; 13.
- RUSSEL Bertrand: Osvajanje sreće. Subotica; Beograd:
Minerva, 1982. Biblioteka Buktinija; 2.
- ŠTER Jože: Prepričanje in dokazi. Ljubljana: Komunist,
1982. Politična šola CK ZKS Ljubljana.

B

- HAUG Frigga: Erfahrung und Theorie. Das Argument,
24(1982)136.
- MEHTONEN Lauri: Von der "Grundfrage der Philosophie"
zur philosophie als "Ideologischer Macht". Das
Argument, 25(1983)137.

III. SOCIOLOGIJA – OBČA B

- ALEXANDER Jeffrey C.: Theoretical Logic in Sociology.
London and Henley: Routledge & Kegan Paul, 1982.
- PRAVDA Alex: Is the a Soviet Working Class? Problems
of communism 31(1981)6.
- SOCIETAL Growth: Processes and Implications / edited
by Amos H. Hawley. – New York: The Free Press,
cop. 1979.
- GOULDNER Alvin (tematska številka): Theory and so-
ciety 11(1982)6

POSEBNE SOCIOLOGIJE A

- BRIGA o starima u Bosanskoj krajini: (Sistem socijalne
zaštite ostarelih lica na području tzv. Banjalučkog
regiona kroz multifunkcionalni koncept socio-geron-
tološkog centra). Pod redakcijom Iva Nedeljkovića. –
Banja Luka: institut za socijalnu politiku, 1983.

ČULIG Benjamin: Vrijednosti i vrijednosne orijentacije mladih: rezultati istraživanja provedenog u SR Hrvatskoj 1981. godine – Zagreb: Centar društvenih djelatnosti Saveza socijalističke omladine Hrvatske, 1982. Istraživanja; 13.

DVORNIK Srdjan: Klase kao sociološki problem i problematičnost sociologije. Kulturni radnik, 35(1982)6.

DOBZHANSKY Theodosius: Evolucija čovečanstva. Beograd: Nolit, 1982. Biblioteka Savežda; 83.

DOXIADIS Constantinos Apostolos: Čovek i grad. Beograd: Nolit, 1982. Književnost i civilizacija.

JAMESON Frederic: U tamnici jezika: Kritički prikaz strukturalizma i ruskog formalizma. Zagreb: Stvarnost, (1982). Biblioteka Suvremena stvarnost.

KLINAR Peter: Međunarodni odnosi u kriznih razmerah. Naši razgledi, 32(1983)4.

LAKIČEVIĆ Dušan: Uvod u socijalnu politiku. Beograd: Savremena administracija, 1982.

LE GOFF Jacques: Intelektualci u srednjem vijeku. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1982. Biblioteka Zora; 16.

LEFEBVRE Henri: Preživljavanje kapitalizma: Reprodukcijski proizvodni odnosi. Sarajevo: Svjetlost, Zagreb: Globus, 1982. Biblioteka Etos; 3.

MANNHEIM Karl: Eseji o sociologiji kulture – Zagreb: Stvarnost, (1982). Biblioteka Suvremene stvarnosti.

MILOSAVLJEVIĆ Milosav: Razvoj sistema socijalne zaštite: Društveno-institucionalna i pravna osnova socijalne zaštite do 2000. godine – Beograd: Institut za socijalnu politiku, 1982. Socijalna politika u Srbiji do 2000. godine; 2.

RADCLIFFE-BROWN Alfred Reginald: Struktura i funkcija u primitivnom društvu: Ogledi i predavanja. Beograd: Prosveta, 1982. Biblioteka XX vek; 55.

RUS Veljko: Kriza ekologije, sistema ili politike? Naše teme, 26(1982)12.

SAVREMENO jugoslovensko društvo: sociološko istraživanje uzroka krize i mogućnosti izlaska: Material za okrugli sto. – Ljubljana: Raziskovalni inštitut Fakultete za sociologiju, politične vede in novinarstvo, 1982.

TOŠ Niko: Mnenje za svakdanjo rabo. NR, 31(1982)24.

ŽUPANOV Josip: Kamo ide jugoslovensko društvo? Naše teme, 26(1982)12.

B

BARRET Michele: Die unsoziale Familie. Das Argument, 24(1982)136.

BARTHES Roland (tematska številka): Communicationes (1982)36.

CERESETO Shirley: Socialism, Capitalism and Inequality. Insurgent sociologist 11(1982)2.

JASSO Guillermina: Measuring Inequality. Sociological methods and research 10(1982)3.

PRIEST T. B.: A Note on Who's Who in America as a Biographical Data Source in Studies of Elites. Sociological Methods and Research, 29(1982)4.

PROPERTY and social relations / edited by Peter G. Hollowell. – London etc.: Heinemann, 1982. Heinemann Educational books.

ROSZAK Theodore: Person – Planet: The Creative Disintegration of Industrial Society / Second edition. Dabeday: Anchor Press, 1979.

IV. POLITIČNE VEDE – SPLOŠNO

A

GORZ André: Ekologija i politika – Beograd: Prosveta, 1982. Susret svetova

HABERMAS Jürgen: Problemi legitimacije u kasnom kapitalizmu. Zagreb: Naprijed, 1982. Biblioteka Naprijed.

PODUNAVAC Milan: Politička kultura i politički odnosi. Beograd: Radnička štampa, 1982. Biblioteka Ideje.

SEKULOVIĆ Aleksandar: Teorija političke klase. Beograd: Radnička štampa, 1982. Biblioteka Ideje.

VUŠKOVIĆ Boris: Tko su Jugoslaveni? Naše teme, 26(1982)10.

B

BLONDEL Jean: Thinking Politically. Boulder, Colorado: Westview Press, 1976.

DALLMAYR Winfried Reinhard: Twilight of Subjectivity: Contributions to a Post-Individualist Theory of Politics. Amherst: The University of Massachusetts Press, cop. 1981.

MÜLLER Johann Baptist: Was heisst "liberal-konservativ". Zeitschrift für Politik, 29(1982)4.

POLICY Studies: Review Annual. – Beverly Hills, London: Sage Publications, 1977.

TENENBAUM Susan: Woman Through the Prism of Political Thought. Polity 15(1982)1.

TURNER Henry Ashby, Jr: Faschismus und Kapitalismus in Deutschland: Studien zum Verhältnis zwischen Nationalsozialismus und Wirtschaft / 1980. – 2. Aufl. – Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1980. (Kleine Vandenhoeck-Reihe; 1462).

SAMOUUPRAVNI SISTEM

A

ČAVOŠKI Kosta: Mogućnosti slobode u demokratiji. Novi Beograd: Istraživačko – izdavački centar SSO Srbije, 1981. Biblioteka Izazovi.

DREZGA Dušan: Radnici govore o samoupravljanju. Zagreb: Globus, 1982. Biblioteka Globus.

MARTINOVIĆ Ivan: Samoupravljanje i tehnokratizani. Samoupravljanje, 11(1983)1.

DRUŽBENOPOLITIČNI SISTEM

A

MARKOVIĆ Luka: Teze o razvoju. Naše teme, 26(1982)12.

PASIĆ Najdan: Uporedni politički sistemi – četvrto prošireno i dopunjeno izdanje. – Beograd: Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, 1981.

TSURUMI Yoshi: Japanci dolaze: Uzajamno dejstvo multinacionalnog biznisa i politike – Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1982.

DORĐEVIĆ Jovan: Socijalizam i sloboda. Beograd: Prosveta, 1982.

KORUŠIĆ Jovan: Teorija opštenarodne države i diktatura proletarijata. Opredeljenja 14(1983)1–2.

KRIZA demokracije i participacija: Izveštaj trilateralnoj komisiji – Zagreb: Globus, 1982. Biblioteka Novi svijet.

PUHOVSKI Žarko: Još – ne – kriza. Naše teme 26(1982)12.

B

CASANOVA Jose: The modernization of Spain. Telos (1982)53.

GITTELL Marilyn: Limits to Citizen Participation: The decline of Community Organizations – Beverly Hills, London: Sage Publications, cop. 1980. Sage Library of social Research; 109.

KOH B. C., KIM Iac-On: Paths to Advancement in Japanese Bureaucracy. Comparative political studies 15(1982)3.

NORDLINGER Eric A.: On the Autonomy of the Democratic State. Cambridge; London: Harvard University Press, 1981.

SEREBRIANNIKOV U. V.: K voprosu o roli armii v žizni obščestva. Voprosy filosofii (1982)12.

WILDAVSKY Aaron: The Three Cultures: Explaining Anomalies in the American Welfare State. Public interest (1982)69.

NOVEJŠA POLITIČNA ZGODOVINA, ZGODOVINA POLITIČNE MISLI A

BALETIĆ Milovan: Ispunjenje zavjeta ili Povratak Židova u Zemlju Izraelovu: Povijest stvaranja novovjekne države Židova Izraela – Zagreb: Globus, 1982. Plava biblioteka.

BASTA Danilo N.: Johan Gotlib Fihte i Francuska revolucija: Ispunjenje novovekovnog prirodnog prava u Fihtevoj ranoj političkoj filozofiji – Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, 1980. Biblioteka Izazovi.

B

FINLEY Moses I.: Mythe, mémoire, histoire: Les usages du passé – Paris: Flammarion, 1981.

V. MEDNARODNI ODNOSI A

BEBLER Anton: Konflikti so včasih tudi koristni. Delo, 25(1983)53.

DIMITRIJEVIĆ Vojin: Terorizam – Beograd: Radnička štampa, 1982. Biblioteka Ideje.

GAZIVODA Goran: Jugoslavija na međunarodnom finansijskom tržištu. Naše teme, 26(1982)12.

LIPUŠČEK Uroš: Iran proti Iranu: Islam-revolucija-Homeini. Ljubljana: Založba Borec, 1982.

MATES Leo: Počelo je u Beogradu...: 20 godina nesvrstanosti. Zagreb: Globus, 1982. Plava biblioteka.

STOJANOVIĆ Radoslav: Sila i moć u međunarodnim odnosima. Beograd: Radnička štampa, 1982. Biblioteka Ideje.

VUKADINOVIĆ Radovan: Politička kretanja na Mediteranu. Baksa, (1982)3.

TERORIZEM: već prispevkov. Gledišta 22(1981)11–12.

B

BONANTE Luigi: Crisi del sistema internazionale. Una proposta di analisi. Critica marksista 20(1982)6.

BRLOSKA Michael: Militärpolitik in der Dritten Welt. Das Argument, 24(1982)135.

ÖZGÜR Özdemir Ahmet: Apartheid: the United Nations & Peaceful Change in South Africa – New York: Transnational Publishers, cop. 1982.

WEITZMAN-MADDY Bruce: Islam and Arabism: The Iran-Iraq war. Washington quarterly 5(1982)4.

VI. KOMUNIKOLOGIJA IN NOVINARSTVO B

KERNS Robert L.: Photojournalism: Photography with Purpose. Englewood Cliffs: Prentice Hall, cop. 1980.

VIII. ZNANOST, KULTURA IN ŠOLSTVO A

ARGAN Giulio Carlo: Studije o modernoj umetnosti / Giulio Carlo Argan; Izbor i predgovor Ješa Denegri. – Beograd: Nolit, 1982. – 264 str.; 20 cm. – (Biblioteka Savežda; 78).

ČOSIĆ Dobrica: Stvarno i moguće: članci i ogledi – Rijeka: Otokar Keršovani, 1982.

KALE Eduard: Uvod u znanost o kulturi – Zagreb: Školska knjiga, 1982.

KOČIĆ Ljubomir: Osnovna estetička načela rok muzike. RTV (1982)26–27.

MARTINOVIĆ Tena: O problemu kulturnog razvoja. NT, 26(1982)12.

MERHAR Dušan: Tudi politika naj bi temeljila na raziskavah. Delo, 25(1983)44.

PERUŠKO Uroš: Znanost u našem razvoju – Zagreb: Informator, 1982. Ekonomska biblioteka; 14.

VUČELIĆ Milorad: Argumenti protiv neutralnog: Čaršija, sudovi, sloboda – Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, 1980. Biblioteka Izazovi.

ZBORNIK o poklicnem usmerjanju / Uredila Zdenko Lapajne in Andrej Žižmond. – Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani: Center za razvoj univerze, 1982.

BUDUŠČEE nauki: Meždunarodnyježegodnik: Perspektivy: Gipotezy: Nerešennye problemy. – Moskva: Zbanić, 1982.

ČEMODANOV Marti Petrovič: Konceptii rosta nauki i faktor intenzifikacii – Novosibirsk: Nauka, 1982. Akademija nauk SSSR – Sibirskoe otdelenije: Institut istorii, filologii i filosofii.

MITTELSTRASS Jürgen: Wissenschaft als Lebensreform. Das Argument, 24(1982)136.

X. EKONOMIJA

A

BAJT Aleksander: O nekim otvorenim pitanjima društvene svojine. Pregled 72(1982)11–12.

DOLGOROČNI program razvoja agroindustrijske proizvodnje / Komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja ekonomske stabilizacije – Ljubljana: Delavska enotnost, 1982. Aktualna tema; 7.

DOLGOROČNI program ekonomske stabilizacije stanovaljskega in komunalnega gospodarstva / Komisija zveznih družbenih svetov za probleme ekonomske stabilizacije – Ljubljana: Delavska enotnost, 1982. Aktualna tema; 6.

ELEMENTI politike in sistema ekonomskih odnosov s tujino / Komisija zveznih družbenih svetov za probleme ekonomske stabilizacije – Ljubljana: Delavska enotnost, 1982. Aktualna tema; 5.

MARSENIC Dragutin: Stanje jugoslavenske privrede u 1982 i izgledi za njen razvoj u 1983. godini. Samoupravljanje, 11(1982)1.

OPREDELITVE za ekonomsko politiko Slovenije v letu 1983: Ekspoze Izvršnega sveta Skupščine SR Slovenije k osnutku resolucije o družbenoekonomskem razvoju SR Slovenije v letu 1983 na zasedanju zborov skupščine SR Slovenije 25. 11. 1982.: Predlog resolucije o politiki družbenoekonomskega razvoja SR Slovenije v letu 1983. – Ljubljana: Delavska enotnost, 1982. Aktualna tema

POLITIKA razvoja družbenih dejavnosti kot faktor ekonomske stabilizacije / Komisija zveznih družbenih svetov za probleme ekonomske stabilizacije. – Ljubljana: Delavska enotnost. Aktualna tema; 10.

PJANIĆ Zoran: O planiranju u našoj privredi. Marksistička misao (1983)1.

ROBINSON Joan: Ekonomska filozofija / Džoan Robinson; Prevodilac Mihailo Crnobrnja. – Beograd: Istraživačko-izdavački Centar SSO Srbije, 1981. Biblioteka Izazovi.

VPRAŠANJA zaposlenosti in smernice dejavnosti za njihovo reševanje / Komisija zveznih družbenih svetov za vprašanja ekonomske stabilizacije – Ljubljana: Delavska enotnost, 1982. Aktualna tema; 8.

B

SEMLER Willi: Competition, Monopoly and Differentials of Profit Rates: Theoretical Considerations and Empirical Evidence. Review of Radical Political Economy, 13(1982)4.

PRAŠNIKAR, dr. Janez: The Basic Organization of Associated Labour within the Practice of Yugoslav Self-Management

Teorija in praksa, Ljubljana 1983, Vol. XX, No. 6, p. 832-844

In the article the author points to the fact that organizations of associated labour are self-management enterprises, which, from the economic point of view, lead, in the given conditions, a rather sound economic policy. Their activities, however, do not develop always in the socially desired direction, since the given economic mechanisms and social interventions do not provide for adequate restrictions. The appropriation of social resources on group property basis (i.e. the charge of social property into group property by working collectives) is, namely, the higher, the greater is the possibility for the appropriation of income, due to inadequate restrictions and monopoly. Therefore the success of the self-management organizations of associated labour depends, to a larger extent on those factors, they can actually have no influence on, than on those they can exert control on, whereby the self-management decision making of workers loses its true meaning. The vacuum, created in this way, is meanwhile supplanted by administratively determined prices of the products as well as their producers, and slowly grows into a general administration in which organizations of associated labour themselves can no longer pass decisions independently, be it either on the quantity of products and their producers or on the distribution of income or on the conditions in which they work. This attitude of self-management organizations of associated labour can by no means be changed by administrative measures only. It can be changed only through economic instruments, which must ensure the assertion of the actual cost of production and which should function as the only measure for decision-making.

UDC 329(4)KP:321.72

PRIBIČEVIĆ, dr. Branko: Eurocommunism Faced with the Challenges of Parliamentary Democracy

Teorija in praksa, Ljubljana 1983, Vol. XX, No. 6, p. 889-903

The Pending theoretical and practical dilemmas, which Eurocommunist parties, determined to function within the framework of the concepts and mechanisms of the bourgeois parliamentary democracies, are faced with, are analysed by the author. The evolution of the relationship between the communist «center» and parliamentary democracy is highlighted. This decision taken by Eurocommunists represents a sharp turning point in the attitude towards parliamentary democracy, which up to now has been negative. This then requires a reestimation of the bulk of the ideological and political postulates, held by these parties so far. These theses concerning the dictatorship of the proletariat, the monopoly of power, the role of the Party as an a priori revolutionary vanguard, the need for the 'sweeping away' of the old state mechanism, and the expropriation of private enterprises, are pointed out by the author. In search of the support of the masses of workers, Eurocommunists must fall back on compromises and accept the «rules» of the bourgeois democracy. In the shaping of programs, which should be radical, attractive for the masses, and realistic at the same time, Eurocommunists are faced with many difficulties. The author's question is: wherein lies the boundary between compromises and the maintenance of the authenticity of these parties, or in other words, can a Party with a basic long-term aim of sweeping away of the bourgeois state, successfully adapt itself to the conditions and 'rules of the game' of the parliamentary democracy.

PRAŠNIKAR, dr. Janez: Organizacija združenega dela v praksi jugoslovanskega samoupravljanja

Teorija in praksa, Ljubljana 1983, let. XX, št. 6, str. 832–844

V članku dokazujemo, da so organizacije združenega dela samoupravna podjetja in se v danih okoliščinah gospodarjenja obnašajo na ekonomsko smotrni način. Ker pa jim dani ekonomski mehanizmi in družbene intervencije ne dajejo ustreznih omejitev, se njihova dejavnost ne odvija vedno v družbeno želeni smeri. Skupinsko prisvajanje delovnih kolektivov (spreminjanje družbene v skupinsko lastnino delovnih kolektivov) je namreč tem večje, čim večje možnosti imajo, da prisvajajo dohodek na račun neustreznih omejitev in na račun monopola. Zato je ekonomska uspešnost samoupravne organizacije združenega dela v večji meri odvisna od dejavnikov, na katere bistveno ne mrejo vplivati, kot pa od dejavnikov, ki jih lahko nadzorujejo. S tem samoupravno odločanje delavcev izgublja pomen, prazen prostor pa vse bolj izpolnjuje administrativno določanje cen proizvodov in cen proizvodnih tvorcev, ki polagoma prerašča v splošno administriranje, kjer organizacije združenega dela ne morejo več samostojno odločati o ničemer – niti o količinah proizvodov in proizvodnih tvorcev niti o delitvi dohodka niti o razmerah v svojih delovnih okoljih. Vendar pa obnašanje samoupravnih organizacij združenega dela ni mogoče spremeniti z administrativnimi ukrepi. Spremenimo ga lahko le z ekonomskimi instrumenti, ki morajo zagotoviti uveljavljanje dejanskih proizvodnih stroškov, ki naj nastopijo kot merilo za odločanje.

PRIBIČEVIČ, dr. Branko: Evrokomunizem pred izzivi parlamentarne demokracije

Teorija in praksa, Ljubljana 1983, let. XX, št. 6, str. 889–903

Avtor v prispevku razčlenjuje pereče teoretične in praktične dileme evrokomunističnih partij, ki so se odločile za delovanje v okviru koncepta in mehanizmov meščanske parlamentarne demokracije. Osvetli evolucijo odnosa kompartij oz. svetovnega komunističnega »središča« do parlamentarne demokracije (odločitev evrokomunistov pomeni oster prelom z dosedanjim odklonilnim stališčem). To pa terja od teh partij ponovno preverjanje arzenala dosedanjih idejnopolitičnih postulatov (avtor izpostavi zlasti teze o diktaturi proletariata in monopola oblasti, vlogi partije kot apriorno revolucionarne avantgarde, o nujnosti rušenja starega državnega aparata in ekspropriaciji zasebnih podjetij). V iskanju opore v širokih delavskih plasteh morajo evrokomunisti pristajati na nujne kompromise, sprejeti »pravila« meščanske demokracije. Pri osnovanju programov, ki bi bili radikalni, privlačni za množice in hkrati realni, zadevajo na mnoge težave. Avtor se sprašuje, kje so meje med kompromisi in ohranjenjem avtentičnosti teh partij – oz., ali se lahko tip partije, katere temeljni dolgoročni cilj je bil zrušenje buržoazne države, uspešno prilagodi razmeram in pravilom parlamentarne demokracije.

ŠTUDIJE, GRADIVA, DOKUMENTI

Študije: Delavci o družbenoekonomskem razvoju in nalogah sindikatov. Prispevki za 10. kongres Zveze sindikatov Slovenije. Izd. Raziskovalni center za samoupravljanje, Ljubljana 1982 (zbirka Vidiki samoupravljanja), 177 str.

Gradivo: 10. kongres Zveze sindikatov Slovenije; izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1982; zbirka Sindikati št. 54, 190 str.

Strokovne podlage, ki izhajajo iz Družbenega dogovora o skupnih osnovah za oblikovanje in delitev sredstev za osebne dohodke in skupno porabo; izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1983, 86 str., knjižnica Sindikati št. 55.

Aktualna tema: Opredelitve za ekonomsko politiko Slovenije v letu 1983; izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1982, 38 str.

Aktualna tema: Politika razvoja družbenih dejavnosti kot faktor ekonomske stabilizacije; izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1983, 32 str.

Aktualna tema: Temelji in okviri dolgoročne socialne politike, izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1983, 61 str.

Študijski zvezek: Delegatski sistem med normo in stvarnostjo; Rezultati raziskovanja v okviru projekta »Delovanje in uresničevanje delegatskega sistema v SR Sloveniji« — vodja projekta dr. Adolf Bibič, operativni vodja raziskave Drago Zajc; izd. Komunist, Ljubljana 1983, 218 str.

Študijsko gradivo: Josip Broz Tito: Boj in razvoj KPJ med obema vojnama; Edvard Kardelj: Revolucionarna praksa in marksistično izobraževanje (predavanja v politični šoli v Kumrovcu), izd. Komunist, Ljubljana 1983, 62 str.

Dokumenti ZKJ: Uresničevanje sklepov 3. seje CK ZKJ in nalog pri izvajanju ekonomske politike v letu 1983, izd. Komunist, Ljubljana 1983, 145 str.

Statut Zveze komunistov Jugoslavije; Statut Zveze komunistov Slovenije, izd. Komunist, Ljubljana 1983, 160 str.

Dokumenti ZKJ: 5. seja CK ZKJ — Aktualni idejnopolični problemi in naloge ZKJ, izd. Komunist, Ljubljana 1983, 190 str.

Dokumenti ZKJ: 6. seja CK ZKJ — Idejna gibanja, problemi in pojavi na področju informiranja in propagande ter naloge ZKJ, izd. Komunist, Ljubljana 1983, 132 str.

Milan Kušan: ZK in razvojna ter ekonomska politika '83, izd. Komunist, Ljubljana 1983, 98 str. Knjižnica OO ZKS, št. 1.

Peter Toš: Priročnik o skupnih osnovah za urejanje določenih stroškov, izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1983, 113 str., Knjižnica sindikati.

Aktualna tema: Strategija dolgoročnega razvoja energetike Jugoslavije, izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1983, 112 str.

Aktualna tema: Položaj in razvoj drobnega gospodarstva, izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1983, 29 str.

Aktualna tema: Možnosti zaposlovanja v Sloveniji v letu 1983, izd. Delavska enotnost, Ljubljana 1983, 42 str.

POPRAVKA

Na zadnji strani ovitka Teorije in prakse št. 4—5 je pravilno ime avtorja Norberto Bobbio in ne Umberto; tudi v kazalu vsebine v št. 2—3/1983 je bil Zvonimir Tanko prekrščen v Vladimirja. Avtorjem in bralcem se opravičujemo.

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

- Franc Šetinc:** O sedanji vlogi družbenopolitičnih organizacij
Pogovor z avtorjem: O izidu knjige Mednarodni gospodarski sistem govori za naše bralce njen avtor Janez Stanovnik
Javna tribuna: Gradiva iz razprav na temo Katoliška cerkev in socializem v svetu danes
Franc Pernek: Potrošniške organizacije v predpisih in praksi (v tujini in pri nas doma)
Nikola Visković: Konservativna gibanja na Zahodu v sedemdesetih letih
Ernest Petrič: Pravica do miru